

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**Факультет психології
Кафедра педагогіки**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАСОБАМИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Виконав:

студент 2-го курсу магістратури,
спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки» освітньої
програми «Педагогіка вищої школи»

Пономарьов Олександр

Сергійович _____ (підпис)

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент

Кошечко Наталія Василівна

_____ (підпис)

Допущено до захисту

Кафедрою педагогіки

Протокол № __ від _____

Завідувач кафедри _____

Робота захищена «__» _____ 2021р.

З оцінкою _____

Київ-2021

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ	12
1.1. Поняття, зміст, характеристика комунікативної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти.....	12
1.2. Педагогічні умови, напрями, методи та засоби формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи.....	29
1.3. Специфіка формування комунікативної компетентності у студентському віці.....	39
Висновки до першого розділу.....	48
РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО	50
2.1. Сутність, історичний аспект змішаного навчання за кордоном.....	50
2.2. Вітчизняний досвід формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВШ ресурсами змішаного навчання.....	58
Висновки до другого розділу.....	70
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ	71
3.1. Методи, методики та етапи дослідження.....	71
3.2. Сучасні освітні технології та Інтернет-платформи у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО.....	83
3.3. Узагальнені результати та рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ВШ.....	92
Висновки до третього розділу.....	114
ВИСНОВКИ	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	120
ДОДАТКИ	131

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВО – вища освіта

ВШ – вища школа

ЗВО – заклад вищої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КСК – «Комунікативна соціальна компетентність»

МОН – Міністерство освіти і науки

НАПНУ – Національна академія педагогічних наук України

ОТ – освітній тренінг

ОПП – освітньо-професійна програма

СОТ – сучасні освітні технології

СПТ – соціально-психологічний тренінг

США – Сполучені Штати Америки

«СОТВШ» – тренінг «Сучасні освітні технології у вищій школі»

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

URL – Уніфікований локатор ресурсів, адреса ресурсу (англ. Uniform Resource Locator)

STEM-освіта – S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics; напрям освіти у якому в навчальних програмах посилюється природничонауковий компонент й інноваційні технології

ВСТУП

Складний процес реформування освітньої галузі в Україні потребує глибокого осмислення зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду. На доцільності врахування педагогічних здобутків, їх важливості у процесі реалізації сучасних освітніх підходів наголошується у «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018) [58], «Плані впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти (2019) [59], «Рекомендаціях щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти» (2020) [66] та у «Професійному стандарті учителя» (2020) [60].

У документах акцентується увага на підготовці особистості інноваційного типу культури та мислення, яка більше уваги приділяє формуванню і розвитку загальних (універсальних, ключових тощо) компетентностей і прагне безперервно вчитися впродовж життя. Вимогами сучасного ринку праці є не лише ґрунтовні теоретичні знання, а й здатності самостійно їх застосовувати у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, у процесі переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян.

Це обумовлює необхідність переосмислення змісту освіти на користь зростання частки міжпредметної і міжгалузевої інтеграції знань, яка є можливою лише на основі переходу від знання фактів до розвитку компетентностей. Завдяки швидкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій зростання об'єму корисних знань супроводжується дедалі більшою їх відкритістю для всіх людей, незалежно від їхнього місця проживання, віку чи соціально-економічного статусу [58].

Отже, все більш *актуальним* стає визнання державними інституціями та ринком праці *компетентностей*, здобутих від провайдерів освітніх послуг, включаючи *платформи масових он-лайн курсів*. Саме тому динамічні процеси соціально-економічних перетворень в Україні потребують нового погляду на *комунікативну компетентність* майбутніх викладачів, що є важливим інструментом їх успішної діяльності. У зв'язку з цим актуально

постає питання ефективного формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ВШ у процесі безпосереднього впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти [58] та Професійного стандарту вчителя [60].

Актуальність теми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів саме засобами змішаного навчання зумовлено тим, що останній рік в освіті можна сміливо називати роком інноваційних технологій у комунікації. Адже, через пандемію довелося швидко оптимізувати освітній процес під сучасні реалії. Саме завдяки технологіям змішаного навчання стало можливо у вищій школі продовжувати безперервно здобувати освіту усім поколінням: від наймолодших першокурсників до студентів магістратури й аспірантів та докторантів.

Безперервне навчання поколінь є важливою основної економічної та соціальної діяльності держави. Заклад вищої освіти – це осередок, де зростає громадянське суспільство. Світ змінюється щоденно і міниться бачення освітнього простору ВШ. Змінюється модель навчання, а отже, постає необхідність оновлення підходів, які відображаються у змішаному навчанні з використанням дистанційних технологій.

Методологічною основою дослідження є положення теорії наукового пізнання, об'єктивний та історичний підхід до аналізу педагогічних явищ; системний підхід як спосіб аналізу досліджуваних проблем; положення про єдність загального і часткового, прояв спільних закономірностей у конкретних варіаціях життя індивідуума.

Теоретичною основою стали положення й висновки наукових праць, в яких розглядаються основні підвалини формування комунікативної компетентності (Бастун М. В., Корніяка О. М., Мирончук Н. М., Соколова О. П., Чмут Т. К. та ін.), положення й висновки наукових праць щодо особливостей тренінгу як методу освітньої діяльності (Вачков І. В., Дука О. А., Ковальов А. Г., Ємельянов Є. М. та ін.), теоретичні напрацювання в галузі вікової психології (Власова О. І., Лічко А. Е., Павелків Р. В.,

Музиченко Л. В. та ін.), наукові надбання з питань застосування тренінгу з метою формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів (Манохіна І. В., Попова І. С., Приходько В. В., Цюман Т. П. та ін.).

Проблему використання змішаного навчання розглядали у своїх працях такі закордонні вчені: Д. Берн, К. Бонк, В. Вудфілд, Ч. Грем, Б. Коллінс, Р. Ларсен, Д. Найджел, К. Рід, Е. Розетт, К. Спрін, Д. Тракслер, Д. Харісон, К. Хенрі, Дж. Хоффман та інші.

Не залишились осторонь цієї проблеми й такі українські вчені, як: К. Бугайчук, Л. Данькевич, Г. Дзіман, О. Коротун, О. Кузьменко, В. Кухаренко, Н. Олійник, І. Пучков, О. Рафальська, О. Рогульська, Є. Смирнова-Трибульська, Я. Сікора, А. Стрюк, Ю. Триус, Г. Ткачук, Л. Фандєєва, Г. Чередніченко, О. Чугай, О. Щербакова й інші, які провели теоретичні й експериментальні дослідження щодо впровадження змішаного навчання в практику підготовки майбутніх фахівців. Проте, на думку цих науковців, сьогодні ще є безліч проблем, які необхідно вирішити під час запровадження такого навчання [27, с. 112].

Зокрема, питання *формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти засобами змішаного навчання не отримало цілеспрямованого осмислення, узагальнення та висвітлення, що і обумовило вибір теми дипломної роботи.*

Об'єкт дослідження – комунікативна компетентність майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у вищій школі.

Мета дослідження – проаналізувати та охарактеризувати формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ЗВО.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати теоретичні основи комунікативної компетентності майбутніх викладачів.

2. Охарактеризувати змішане навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів у зарубіжному та вітчизняному досвіді.

3. Узагальнити ресурси змішаного навчання – сучасні освітні технології та Інтернет-платформи у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВШ.

4. Розробити рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів із використанням засобів змішаного навчання у ЗВО.

Комунікативна компетентність викладача закладу вищої освіти – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, що визначають здатність викладача успішно спілкуватися та провадити професійну діяльність [8, с. 35-36]. У нинішніх умовах виникає нагальна потреба у розвитку комунікативної сфери особистості, тому в останні роки досить активно досліджується проблема комунікативної компетентності.

Формування комунікативної компетентності – довготривалий та багатогранний процес, спрямований на розвиток культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування. *Комунікативна компетентність формується* в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Ця практика також набувається і у процесі опосередкованої взаємодії *засобами змішаного навчання* із використанням ресурсів дистанційних технологій, що надзвичайно актуально у наш час подолання викликів пандемії та подальшої розбудови вищої освіти в Україні.

Змішане навчання – це навчання із використанням *комп'ютерних і телекомунікаційних технологій*, які забезпечують віддалено інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу студентів з матеріалами інформаційної мережі. *Змішане навчання* є підходом, педагогічною й технологічною моделлю, методикою, що поруч із

онлайн-технологіями спирається також і на безпосередню взаємодію між студентами та викладачами в аудиторії [27, с. 112-113].

Найповніше визначення цього поняття дає український науковець О. Коротун, яка «*змішане навчання*» розуміє як «цілеспрямований процес взаємодії суб'єктів навчання на основі поєднання традиційної та онлайн моделей навчання, який відбувається в аудиторії та поза її межами, у синхронному й асинхронному режимах та базується на широкому використанні ІКТ [30, с. 118].

Незважаючи на різні формулювання *змішаного навчання*, його сутність зводиться до того, що це *раціональне поєднання традиційної системи та сучасної цифрової освіти*, що дозволяє використовувати їхні переваги та мінімізувати слабкі сторони. Спільним є використання онлайн-технологій, які якісно змінюють та підвищують ефективність навчального процесу у ЗВО і сприяють тому, що навчальний матеріал стає зрозумілим для студентів різних навчальних стилів, задовольняючи їхні індивідуальні потреби.

Серед основних форм, методів і *засобів змішаного навчання*, які запозичені із традиційного навчання, можна виділити лекції та практичні заняття, семінари, самостійні роботи, контрольні роботи, доповіді, навчальні матеріали (підручники, посібники, наочні матеріали, роздаткові матеріали).

Форми, методи та засоби, запозичені з дистанційного й електронного навчання, включають: аудіо- та відеолекції, електронні підручники у вигляді хмарного додатка, навчальну літературу з електронних бібліотек, онлайн-спілкування та консультації з використанням чата, форумів, електронної пошти, Skype, Zoom, «KNU Education Online» тощо, онлайн-проекти (індивідуальні та групові), метод проектів із використанням мережі Інтернет, віртуальну навчальну аудиторію, анімацію та симуляції тощо [27, с. 114].

Значуща проблема підвищення якості професійної освіти та можливостей її покращення спонукають до активних пошуків та досліджень сучасних науковців. Важливим аспектом професійної підготовки студентів є не тільки засвоєння відповідних знань, а й відпрацювання конкретних вмінь

та навичок, набуття компетенцій, що можливе за умов практичної діяльності у форматі освітнього тренінгу.

Такий тренінг є принциповою основою для формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів за рахунок дисциплін «Тренінг «Сучасні освітні технології у ВШ», «Тренінг комунікативної готовності до управлінської діяльності», «Тренінг моделювання педагогічної діяльності», «Інноваційні освітні технології у ЗВО», «Інформаційно-комунікативні технології в управлінні освітніми системами».

Освітній тренінг являє собою динамічну форму навчання, в ході якої відбувається активне засвоєння знань, набуття умінь та навичок, що відповідає умовам сучасного життя. Освітній тренінг спрямований на формування освітньої та життєвої компетентності особистості шляхом збагачення як знаннями, так і життєво-практичним та емоційно-особистісним досвідом [33, с. 104-105].

У галузі освіти професійно-педагогічна, комунікативна компетентності стають важливими інструментами діяльності успішного викладача, які зберігають його численні ресурси. Одним із структурних елементів професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти є комунікативна компетентність.

Отже, у наш проблемний час особливої значущості набуває *комунікативна компетентність*, яка передбачає здатність викладача ефективно взаємодіяти зі студентами, колегами, адміністрацією, досягати консенсусу, запобігати та розв'язувати конфліктні ситуації на засадах гуманності, толерантності, відповідальності, співпраці.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові, теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження:

а) *загальнонаукові*: абстракція, конкретизація, аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція (для визначення та характеристики теоретичних засад комунікативної компетентності майбутніх викладачів);

б) *теоретичні*: аналіз літератури, аналіз поняттєво-термінологічної системи (вивчення науково-методологічної літератури для з'ясування змісту та специфіки основних понять дослідження, означення сутності змішаного навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів у зарубіжному та вітчизняному досвіді);

в) *емпіричні*: анкетування аспірантів (анкета «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»); тестування – тест комунікативних умінь Л. Міхельсона; «Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК)».

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяло участь 37 осіб. З них 14 чоловіків та 23 жінки, віком від 24 до 43 років, які є аспірантами 2 курсу географічного, хімічного, механіко-математичного, фізичного факультетів, ННЦ «Інституту біології та медицини», «Інституту високих технологій», факультету комп'ютерних наук та кібернетики, факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дослідження проводилося упродовж 2020-2021 рр. і включало 6 етапів.

Наукова новизна, теоретична значущість роботи полягає в тому, що:

- з'ясовано специфіку формування комунікативної компетентності у студентському віці засобами змішаного навчання у ЗВО;
- узагальнено переваги та недоліки і ризики використання сучасних освітніх технологій та Інтернет-платформ у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів;
- визначено можливі перспективи удосконалення формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ВШ.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у подальшій розробці тренінгових програм з метою оптимізації професійної підготовки майбутніх викладачів, подальшого удосконалення їх комунікативної компетентності та успішного гармонійного особистісного

розвитку. Отримані результати можуть використовуватися у ЗВО при викладанні дисциплін: «Педагогічні технології у ВШ», «Педагогіка та психологія ВШ», «Педагогіка ВШ та педагогічна майстерність викладача», «Методика викладання у вищій школі», «Педагогіка», «Педагогіка середньої школи та педагогічна майстерність вчителя».

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечується репрезентативною вибіркою, що збалансована за основними соціально-демографічними характеристиками і є достатньою для статистичного аналізу; сполученням кількісного і якісного аналізів отриманих результатів; використанням коректно дібраного блоку методик емпіричного дослідження та подальшої обробки даних; відповідністю методології та інструментарію дослідження завданням та меті роботи.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких складається з підпунктів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури. Повний обсяг дипломної роботи складає 131 сторінка. Основний зміст роботи викладено на 120 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

1.1. Поняття, зміст, характеристика комунікативної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти

Комунікативна компетентність є складовою частиною професійної компетентності викладача у цілому, і його культурної самосвідомості зокрема. Досліджуючи це поняття, не можна розглядати його окремо від самої особистості та того соціокультурного середовища, в якому вона функціонує. Адже, поняття, що належать до культури, повинні розглядатися з позиції релятивізму, який полягає у метафізичній абсолютизації відносності і умовності змісту пізнання [67].

Комунікативна компетентність – це узагальнююча комунікативна властивість особистості, що включає в себе комунікативні здібності, знання, вміння і навички, чуттєвий і соціальний досвід в сфері ділового спілкування. Комунікативна компетентність – це надійний фундамент професійного успіху та здорових міжособистісних стосунків.

У роботах Г. Богіна, Л. Божович, Л. Виготського, Ю. Жукова, І. Зімньої, А. Маркової, Д. Равена, Н. Хомського, А. Хуторського, С. Шишова та ін. розглядалися загальні питання формування комунікативної компетентності у зарубіжному досвіді. Ця проблема знайшла відображення і у роботах українських авторів: С. Абрамович, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Дорошенко, та ін [8, с. 29-30].

В дослідженнях Б. Ананєва, А. Бодалева, А. Леонтева, Б. Ломова розглядаються теоретичні аспекти комунікативної компетентності. Вищезазначені вчені розглядають здатність людини до встановлення взаємовідносин як специфічну форму активності суб'єкта. Автори наголошують, що людина розкриває свої особові якості в процесі

спілкування, це пояснюється тим, що під час комунікації людина засвоює знання, цінності, засоби діяльності. Таким чином, людина формується як особистість та суб'єкт діяльності [8, с. 31].

На разі, не існує єдиного підходу для визначення поняття комунікативної компетентності. Однак, значна більшість авторів *серед ключових компетентностей виділяють саме комунікативну.*

Зокрема, у професійному стандарті учителя [60] визначено *загальні* (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і *професійні компетентності* вчителя. Професійні компетентності серед яких *мовно-комунікативна* знаходиться на визначальному *першому місці*:

- ✓ мовно-комунікативна;
- ✓ предметно-методична;
- ✓ інформаційно-цифрова;
- ✓ психологічна;
- ✓ емоційно-етична;
- ✓ педагогічне партнерство;
- ✓ інклюзивна;
- ✓ здоров'язберезувальна;
- ✓ проєктувальна;
- ✓ прогностична;
- ✓ організаційна;
- ✓ оцінювально-аналітична;
- ✓ інноваційна;
- ✓ рефлексивна;
- ✓ здатність до навчання впродовж життя.

У МОН переконані, що документ дасть змогу вчителям визначати чіткі орієнтири власного професійного розвитку, а також запобігатиме необ'єктивному оцінюванню професійних компетентностей під час атестації та сертифікації.

У праці О. Овчарук [24] *комунікативна компетентність* визначається як володіння складними комунікативними навичками і вміннями, формування адекватних умінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету в сфері спілкування, дотримання правил пристойності, вихованість, орієнтація в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету і виражаються в рамках даної професії.

Комунікативна компетентність викладача закладу вищої освіти охоплює вміння вступати у спілкування, встановлювати і підтримувати контакти із студентами, колегами та адміністрацією, розуміти і бути зрозумілим для партнерів по мовленнєвій взаємодії.

Комунікативна компетентність постає значущим інструментом здійснення педагогічної діяльності викладача вищої школи, його культури спілкування (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Педагогічна діяльність викладача вищої школи

Комунікативна компетентність виступає інтегральною якістю, що синтезує у собі загальну культуру і її специфічні прояви у професійній діяльності, яка містить складові професійної культури викладача ЗВО (рис. 1.2.).

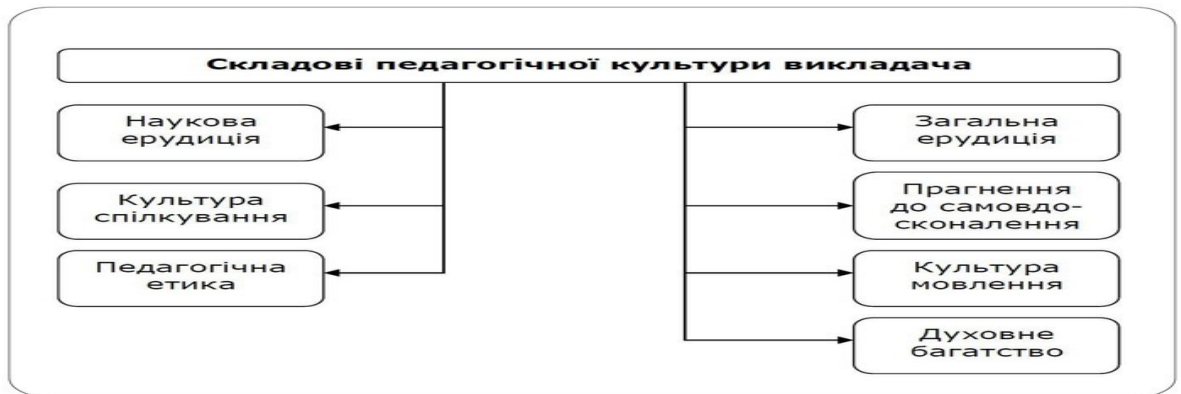

Рис. 1.2. Складові професійної культури викладача ЗВО

О. Лозова [23] зазначає, що комунікативна компетентність складається із:

- ✓ здібності давати соціально-психологічний прогноз комунікативній ситуації, в якій має бути спілкуватися;
- ✓ здібності соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- ✓ здібності здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (рис. 1.3. та рис.1.4.).

Рис. 1.3. Комунікативна культура педагога

Рис. 1.4. Види комунікацій у вищій школі

Однією із умов комунікативної компетентності є виконання певних правил і вимог. Найбільш значимі з цих правил полягають у наступному:

- ⇒ Найбільш загальним правилом є правило, згідно з яким не можна приступати до повідомлення думки, якщо вона незрозуміла або не до кінця зрозуміла самому собі.
- ⇒ Правило «постійної готовності до розуміння». Існує велика кількість семантичних і особистісних бар'єрів, які часто призводять до неповного і неточного розуміння повідомлень.
- ⇒ Правило конкретності. Слід уникати невизначених, двозначних, розпливчастих виразів і слів, а без необхідності не користуватися незнайомими або вузькоспеціалізованими термінами.
- ⇒ Правило контролю над невербальними сигналами. Недостатньо контролювати тільки свою мову і зміст повідомлення. Необхідний

також контроль над його формою в тій частині, яка стосується його зовнішнього «супроводу» – мімікою, жестами, інтонацією, позою.

- ⇒ Правило «власної неправоти». При комунікації завжди необхідно допускати, що особиста точка зору може бути неправильною. Це часто застерігає від серйозних помилок.
- ⇒ Правило «місця і часу». Ефективність будь-якого повідомлення різко зростає в разі його своєчасності і вибору найбільш адекватної ситуації, в якій воно реалізується.
- ⇒ Правило відкритості означає готовність до перегляду своєї точки зору під впливом знову відкриваються обставин, а також здатність приймати і враховувати точку зору співрозмовника.
- ⇒ Правило активного і конструктивного слухання – одне з основних умов ефективних комунікацій.
- ⇒ Правило зворотного зв'язку. Саме це правило, в кінцевому рахунку, забезпечує досягнення головної мети комунікативного процесу – взаєморозуміння [8].

Комунікативна компетенція охоплює ораторські та граматичні знання користувача мови щодо синтаксису, морфології, фонології тощо, а також соціальні знання про те, як і коли правильно використовувати висловлювання.

Вивчення комунікативної компетентності в мовознавстві виникло у відповідь на усвідомлену неадекватність поняття лінгвістичної компетентності. Викладання комунікативної мови включає застосування комунікативної компетентності.

На розуміння комунікативної компетентності вплинули область прагматики та філософія мови, включаючи роботу над мовленнєвими актами.

Комунікативна компетентність – це наша здатність використовувати мову у взаємодії, щоб зрозуміти меседж, який хочемо донести. Комунікативна компетентність – одна з найважливіших якісних характеристик особистості, що дозволяє реалізовувати її потреби в

соціальному визнанні, повазі, самоактуалізації та допомозі успішному процесу соціалізації. Однак однозначного розуміння та чіткої структури комунікативної компетентності, її особливостей у підручниках у наукових джерелах не виявлено, що дозволяє вести подальші наукові пошуки [22].

Комунікативні знання – це знання про те, що таке спілкування, які його види, фази, закономірності розвитку. Це знання про те, які існують комунікативні методи і прийоми, яку дію вони надають, які їхні можливості і обмеження. Це також знання про те, які методи виявляються ефективними щодо різних людей і різних ситуацій. До цієї області відноситься і знання про ступінь розвитку у себе тих чи інших комунікативних умінь і про те, які методи ефективні саме у власному виконанні, а які неефективні [25].

Традиційно комунікативні вміння – це вміння правильно, грамотно, дохідливо пояснити свою думку і адекватно сприймати ін. – це комплекс усвідомлених комунікативних дій, заснованих на високій теоретичній та практичній підготовленості особистості, що дозволяє творчо використовувати знання для відображення і перетворення дійсності. Їх розвиток пов'язане з формуванням і розвитком особистісних новоутворень як в сфері інтелекту, так і в сфері домінуючих професійно значущих характеристик.

Комунікативні здібності – індивідуальні психологічні особливості особистості, що забезпечують ефективну взаємодію і адекватне взаєморозуміння між людьми в процесі спілкування або виконання спільної діяльності. Комунікативні здібності дозволяють успішно вступати в контакт з іншими людьми, здійснювати комунікативну, організаторську, педагогічну та інші види діяльності.

Корніяка О.М. зазначає, що проблему змістової специфіки комунікативної культури і особливостей її розвитку не можна розглядати поза самим процесом спілкування, основними підходами до розкриття його сутності і, зрозуміло, безвідносно до мотиваційних засад й інструментальних можливостей особистості як суб'єкта спілкування [28, с. 10].

Поняття особистості і спілкування, її культури безпосередньо співвіднесені між собою у своїх глибинних, сутнісних характеристиках. Процес набуття культури спілкування неможливий без особистісного розвитку, як неможливе становлення особистості без її комунікативного розвитку. При цьому комунікативна компетентність стає не тільки засобом вияву індивідуально-особистісної специфіки спілкування, а й одним з найважливіших психологічних інструментів засвоєння і реалізації суто людського способу життєдіяльності [29].

У цих дослідженнях комунікативна культура визначається як:

1) результат соціально-комунікативного розвитку суспільства і водночас витвір конкретної людини, який забезпечує її зв'язок із соціумом. Вона є одним з найважливіших соціалізованих засобів спілкування. Її вияв означає, по суті, виконання суб'єктом спілкування певного соціального замовлення. Це психологічне знаряддя суб'єкта діяльності спілкування, що детермінується його особистісною мотивацією;

2) якісна характеристика процесу спілкування, що є комунікативною діяльністю особистості;

3) продукт комунікативної діяльності її суб'єкта, який виникає у процесі інтеракції, функціонує і розвивається в міжособистісній взаємодії, це – акт творчості людини, наявний хоч якоюсь мірою майже в кожній ситуації спілкування;

4) втілення внутрішнього, комунікативного за своїм змістом, ставлення суб'єкта до процесу спілкування і його учасників (О.М. Леонт'єв, І.А. Джидар'ян та ін.). Комунікативна компетентність – регулятивний чинник діяльності суб'єкта: це засіб контролю і саморегулювання поведінки, засіб досягнення рівноваги в міжособистісних відносинах, що виникають у процесі спілкування;

5) складне психологічне утворення особистості, результат її психічної, комунікативної діяльності. Таке утворення особистості являє собою за змістом єдність двох рівнів: а) особистісний рівень складають особистісно-

мотиваційні утворення суб'єкта спілкування, а також його емоційно-вольові особливості; б) рівень комунікативної компетентності утворюють операційно-технічні засоби – комунікативні знання, навички і вміння, досвід суб'єкта спілкування. Зрозуміло, визначальним є особистісний рівень комунікативної культури, що виступає психологічним базисом операційно-інструментального (поведінкового) її рівня [28, с.11-12].

Соколова О.П. розглядає комунікативну культуру як нові можливості для реалізації творчих сил людини, кооперації і закріплення їх в особливих структурах виробництва, техніки, економіки, права, науки та освіти. Комунікативну культуру дослідниця також пропонує розглядати як поле відношення людей чи яких-небудь соціальних явищ, що задається соціальним порядком, до інших людей чи явищ, взятих як точки відліку. А основними її компонентами вчена вважає інтелектуальні, професійні та індивідуально-духовні можливості та якості індивіда, що дозволяють активно взаємодіяти в соціальному та фізичному оточенні [75, с. 9-10].

Комунікативна компетентність залежить від її носія – особистості з її комунікативними можливостями та властивим їй набутим досвідом з одного боку, та установки особистості на спілкування з оточуючими людьми – з іншого. Вагомим чинником у культурі спілкування є культура мовлення, що визначається в розумінні використання оптимальних для конкретної ситуації мовних засобів та етичних норм.

Поняття комунікативної культури носить релятивний характер, оскільки може бути оцінена лише в межах тієї соціальної спільноти, в якій здійснює свою життєдіяльність конкретна особистість. Комунікативну культуру можна порівнювати з прийнятими в певному соціумі традиціями, звичаями, нормами, ритуалами, пов'язаними зі спілкуванням.

У вітчизняних наукових працях інколи терміни «комунікативна компетентність» та «комунікативна культура» розглядають як синонімічні поняття. Характерною у цьому відношенні є позиція Т. К. Чмут, на думку якої культура спілкування – це «сума знань і ступінь оволодіння людиною

вміннями та навичками спілкування, які створені й прийняті в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку» [89]. В цьому визначенні йдеться, по суті, про операційно-технічні засоби спілкування, тобто про комунікативну компетентність.

Ми вважаємо недоцільним прирівнювати дані два терміни, оскільки у них є суттєві змістові відмінності. В будь-якому випадку, коли носій комунікативної культури демонструє високий, середній чи низький рівень її розвитку, передбачається наявність у нього системи морально-комунікативних настановлень, етико-комунікативної орієнтованості як його загальної позиції у спілкуванні, що є психологічним підґрунтям формування і вияву комунікативних якостей та вмінь. У зв'язку з цим мова може йти лише про недостатню сформованість мотиваційного підґрунтя у конкретного носія комунікативної культури, а відтак, про недостатній розвиток її інструментального рівня – низький ступінь засвоєння комунікативних правил, зразків поведінки і соціальних ролей, комунікативних вмінь і навичок.

Підхід до комунікативної культури як до комунікативної компетентності враховує лише діяльнісний, процесуальний бік процесу спілкування, зосереджується лише на зовні спостережуваних діях та операціях, але не враховує її внутрішній, змістовий бік. Відтак нехтується потребо-мотиваційна сфера особистості, яка спрямовує процес формування комунікативних навичок та умінь.

Та деякі дослідники розширяють поняття «комунікативна компетентність» до «комунікативна культура», враховуючи внутрішню сторону процесу спілкування. Так, розглядаючи комунікативну компетентність як операційне поняття («набір умінь та навичок, одержаних на основі індивідуального досвіду»), Ємельянов Ю.М. водночас зауважує, що в основі комунікативної компетентності лежить не просте опанування мови та інших кодів спілкування, а особливості особистості індивіда в цілому, що розвиваються в конкретному соціальному контексті [17].

Отже, у загальному вигляді комунікативну компетентність можна визначити як складне психологічне утворення особистості, що формується під впливом її комунікативної та психічної діяльності, що виявляється в саморегуляції поведінки в міжособистісній взаємодії.

Комунікативна компетентність ґрунтується на духовних цінностях, створених упродовж усієї історії людства. Комунікативна компетентність – органічна складова загальнолюдської культури. Разом з тим обидва ці феномени взаємозумовлюють розвиток одне одного. Вони склалися завдяки соціалізації, соціально-історичній детермінації психічних процесів. Глибинним підґрунтям культури загалом, і комунікативної культури зокрема, є спілкування, що виступає результатом і водночас засобом розвитку людського суспільства.

Комунікативна компетентність являє собою морально зорієнтований засіб міжособистісної взаємодії. Прогрес комунікативної культури в сучасному світі визначається наданням переваги комунікативній стратегії, яка має діалогічний, суб'єкт-суб'єктний, характер, передбачає додержання принципів психологічної рівноправності, поважного ставлення учасників процесу спілкування один до одного. На підставі комунікативного досвіду і врахування потреб та запитів суспільства культура в особі своїх носіїв створює нові знання і вміння, форми і способи спілкування, найоптимальніші з яких стають згодом надбанням наступних поколінь. Процес культурного збагачення людства через підвищення культури спілкування конкретних її носіїв – безперервний.

Корніяка О.М. [28-29], розглядаючи компоненти комунікативної культури виокремлює у ній «горизонтальну» та «вертикальну» складову: «Діяльнісний аспект (або «горизонтальний вимір») внутрішньої, змістової структури комунікативної культури утворюють чотири компоненти: *мотиваційний, пізнавальний, вольовий і поведінковий (операційний)*, що складаються і розвиваються у особистості в ході її діяльності та спілкування з оточенням. «Вертикальний вимір», який уособлюють особистісні

особливості комунікативної культури, виступає як внутрішній результат «горизонтальної», психічної діяльності людини.

В реальному процесі спілкування всі *структурні компоненти комунікативної культури взаємопов'язані* та взаємопроймають один одного. Разом з тим вони перебувають у певному співвідношенні один з одним: *мотиваційному, пізнавальному і вольовому компонентам належить первинна роль щодо поведінкового (операційного) її компонента*. Теоретичний аналіз проблеми становлення комунікативної культури дав змогу *дійти висновку*, що всі названі компоненти мають динамічний характер у віковому плані і зазнають змін у процесі переходу особистості її носія на нові рівні психічного розвитку» [28, с.16-17].

Ми поділяємо думку, виражену Бастун М. В. [2], що комунікативна компетентність обов'язково повинна включати в себе два компоненти. Перший – це є лінгвістична компетентність, що виражається у вмінні правильно будувати мовні конструкти та підбирати адекватні ситуації стилі спілкування. Цей компонент має включати також і вираз етичних норм у процесі комунікації. Другий компонент являє собою сукупність навичок творчого міжособистісного спілкування, стратегій міжособистісної взаємодії, в тому числі це стосується як зовнішнього, так і внутрішнього діалогу. Наголошуючи на цінності особистісного компоненту в процесі спілкування, дослідник пропонує розглядати співрозмовника як суб'єкта, носія культури спілкування. Саме тому науковець робить висновки, що в процесі навчання потрібно ставити наголос на те, щоб кожен студент бачив у партнері по спілкуванню саме унікальну особистість, а також, щоб між наставником та студентом панувала суб'єкт-суб'єктна взаємодія, де останній розглядає викладача як особистість, що допомагає йому вибудувати свій образ Я, а студент для педагога – особистість, котрій він має вказати шлях розкриття свого потенціалу [2].

Висока культура спілкування – це симбіоз знань, комунікативних та морально-психологічних якостей у їхньому зв'язку із інтелектуально-

культурними здібностями конкретної особистості, взаємодії із оточуючим середовищем, яке може по різному (позитивно чи негативно) впливати на конкретного індивідуума. Саме високі внутрішні протиріччя (продовження формування моральних якостей та психологічних особливостей) та вікова схильність до зовнішніх впливів та прагнення соціологізації в середовищі однолітків та старших визначають схильність культури спілкування до динамічної рівноваги, тобто почергового відхилення в той чи інший бік. Однак враховуючи, що студенти, в основному, спілкуються в групі, а таке спілкування є відносно стійким, формується протягом певного проміжку часу, а тому важко піддається простому маніпулюванню, а значить і корекції.

Дослідження педагогів В. Білоусової, М. Вейта, К. Дорошенка, С. Карпенчук, І. Кравченко, О. Киричука, О. Столяренка, Н. Хамської, І. Харламова, Н. Щуркової довели, що взаємини зміцнюються у процесі позаурочної діяльності, яка слугує засобом і сферою самоствердження особистості, розвитку її індивідуальності, породження й утвердження почуття самоцінності, значущості, формування поважного ставлення до неї однолітків. З огляду на це, ми вважаємо, що формування культури міжособистісних взаємин передбачає системну діяльність для задоволення потреби студентів у самореалізації, самостверженні у взаєминах із іншими, розвитку позитивної самооцінки й оцінки інших, включення їх у активну пізнавальну діяльність із оволодіння знаннями про сутність, способи прояву культури взаємин, вироблення відповідних поглядів, переконань, формування умінь, навичок, звичок поведінки, розвиток вольових зусиль щодо дотримання культури взаємин.

У своїй роботі Мрихіна О. [41] виокремила критерії оцінки комунікативної культури: повнота, глибина осмислення і міцність знань (знання норм, цінностей взаємин; розуміння сутності поняття «культура взаємин»; знання про способи її виявлення у взаєминах; ступінь оперування моральними поняттями); зміст, спрямованість і стійкість мотивів, характер емоцій (усвідомлення необхідності дотримання культури у щоденних

взаєминах; прагнення до виявлення моральних дій у взаєминах; характер емоційного сприйняття суб'єктів взаємин; мотивація дій у ситуаціях взаємодії); ступінь розвитку умінь і навичок поведінки, їх стійкість (дотримання загальноприйнятих правил поведінки у взаєминах із іншими; негативне ставлення до проявів антикультури у взаєминах інших; активність у налагодженні позитивних взаємин; наявність етичних аспектів поведінки у конфліктних ситуаціях взаємодії); ступінь розвитку саморегуляції (об'єктивне оцінювання себе, інших і ситуації взаємодії; передбачення розвитку ситуації, наслідків поведінки; здатність робити свідомий етичний вибір на основі сформованих оцінних еталонів; саморегуляція емоцій, станів, почуттів, поведінки) [41].

Комунікативна компетентність у історичному контексті

Комунікативна компетентність, будучи складовою загальнолюдської культури, протягом більшої частини історії людства відіграла велике значення у його житті. Чи не усі педагоги, психологи, антропологи велику частину своєї діяльності присвячували дослідженню феномена соціальної взаємодії, її особливостей розвитку, її видів та складових.

У період існування СРСР вченими тієї доби було ґрунтовно роблено теорію міжособистісної взаємодії в колективі, між учнями та педагогами. Важливий внесок у розробку цієї проблеми формування соціально-комунікативної культури зробили С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, виховні системи яких побудовані на їх досвіді роботи.

Зокрема, Станіслав Шацький (1878-1934) зробив значний внесок у становлення не лише практики, але й теорії педагогіки як науки. Досвід організації соціального виховання дітей за місцем проживання через клубні форми роботи, тобто анімація дозвіллевої діяльності незаможних верств міського (Москва, район Мар'їної Році) населення, було розпочато в 1906 р, де С. Шацький разом з О. Зеленком організували перший дитячий клуб у територіальній громаді. Провідним завданням клубу було досягнення

радісного, щасливого дитинства як умови розвитку сутнісних сил людини, отже, компенсація через педагогічно організовану дозвілєву діяльність позитивного соціального досвіду, котрого діти не набули в сімейному вихованні робітничої родини та в народній школі. Це був етап пошуку нових виховних форм роботи з дітьми поза родиною та школою. У цих клубах акцент робився на самоорганізацію дітей при міжособистісній взаємодії, адже ініціатива належала саме дітям, вони ж розробляли правила поведження в гуртку та в клубі в цілому. Домінував принцип – дорослі члени клубу не мали права регулювати суспільне життя дітей. Вони вивчали малечу в діяльності та створювали в цьому дитячому суспільному куточку умови для вивільнення всього того, що було придушено нелегким життям дітей [37]. Дівчата і хлопці разом відвідували гуртки, а також музеї та театри.

Тобто Шацький С. Т., даючи опис і аналіз комунікативній діяльності вихованців, обґрунтовує закономірності формування колективу: самоврядування, чіткий розподіл обов'язків, організація корисної діяльності в умовах взаємодопомоги і контролю, шефство старших над молодшими, громадська думка, формування звичаїв.

Антон Семенович Макаренко (1888-1939) – видатний український педагог і письменник. Його соціально-педагогічні погляди – суттєвий внесок у розвиток педагогіки як науки. У 1927 р. Макаренко брав участь в організації дитячої трудової комуні ім. Дзержинського в Харкові і згодом очолив її. Саме тут він запроваджував свою виховну систему, яка є така цінна для нас [78].

Стрижнем педагогіки Макаренка є соціально-педагогічне вчення про колектив. Під колективом розуміє не випадкове зібрання людей, а таке, яке об'єднане спільною суспільно-цінною метою, спільною діяльністю із досягнення цієї мети, де наявні органи самоуправління і координації та існують відносини відповідальної залежності. Крім цих суттєвих ознак колективу важливою умовою його існування називає контактність: члени колективу повинні знати один одного і мати про кожного особисту думку.

Для правильної організації колективу важливим є питання про його структуру. Макаренко вважав, що структура колективу повинна бути багатоваріантною і динамічною.

А. Макаренко довів, що значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається тим, наскільки він здатний плідно долучатися до суспільного життя та як він підготовлений соціумом до цього процесу. Формування комунікативної культури педагогів він убачав у вмінні висловлювати одну і ту саму педагогічну вимогу кількома інтонаціями відповідно до ситуації, вмінні читати на обличчях вихованців їхні внутрішні стани, вмінні керувати мімікою, жестами, поведінкою, вмінні грати в дитячому колективі, вмінні сказати так, щоб у слові педагога відчули його волю, культуру, особистість [78].

Іншим видатним педагогом був Василь Олександрович Сухомлинський, який реалізовував свою педагогічну систему в керованій ним школі. Найбільш повно складові своєї системи розкрив у працях «Павлиська середня школа», «Виховання всебічно розвиненої особистості», статті «Моя педагогічна система». Основою його педагогіки став гуманізм, а основна мета виховання, на думку вченого, – це всебічний розвиток особистості учня. О. В. Сухомлинський вважав, що вихованці можуть успішно вчитися тільки тоді, – писав він, – коли вони вміють спостерігати, думати, висловлювати думки, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати. Цей комплекс основних умінь – галузь педагогічного процесу [77].

Педагог вважав, що підґрунтям культури спілкування дітей повинне стати читання, під час якого вони навчаються думати, аналізувати та правильно висловлюватися. Джерелом думки Сухомлинський О. В. бачив у праці, спостереженнях, природі, красі людської поведінки, книгах та творчості. Розумовий розвиток людина отримує не лише для застосування знань у праці, а й для спілкування, повноти духовного життя, вмінні цінувати культуру та мистецтво, насолоджуватися багатогранною естетикою проявів людського буття та взаємодії.

Спілкування з іншими людьми, його вплив на думки і волю вихованців, їхні погляди, бачення людського світу визначає, на думку В. Сухомлинського, якою стане людина у майбутньому. Системний підхід до формування особистості школяра через спілкування був реалізований педагогом у три етапи. У ході першого етапу формувалася системна оцінка особистості учня, на базі цієї оцінки створювалися організаційні принципи взаємодії вчителя з конкретним учнем (другий етап), у ході третього етапу створювалася техніка обміну думками, почуттями [77].

В сучасних умовах науковці широко використовують надбання минулого для розвитку комунікативної культури студентів, а також і впроваджують нові методи. Зокрема, Цюман Т.П. [88] розробила курс тренінгів для розвитку рівня культури, зокрема й комунікативної. Хомишак О. [87] провів експериментальне дослідження моральної культури студентів. В рамках експерименту дослідником була розроблена програма курсу, що включала творчі самостійні роботи студентів, рольові ігри на етапах етичного тренінгу, твори-мініатюри, притчі, дискусії на моральні теми, ведення щоденника самовиховання тощо. Заняття із студентами передбачали діалогічну взаємодію з твором мистецтва, автором, персонажами художнього твору, внутрішній діалог індивіда (відповідно до ідеї Л.С. Виготського про внутрішнє мовлення особистості).

Узагальнюючи все вище означене робимо *висновок*, що *комунікативна компетентність* – важливий елемент культурної самосвідомості особистості, яка протягом всієї історії людства відігравала велику роль у вихованні підростаючого покоління. У кожній епосі розвитку педагоги та батьки застосовували різні методи виховання культури міжособистісної взаємодії, що перетворювалися, змінювалися та доповнювалися. Зараз широко застосовуються лекторії, інтерактивні заняття, групові ігри, тренінги.

1.2. Педагогічні умови, напрями, методи та засоби формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВШ

Підготовку кваліфікованих фахівців-педагогів, що володіють комунікативними компетентностями, під силу виконати тільки викладачеві, який сам володіє педагогічними технологіями і розуміє їх особливості та вплив на якість освіти в цілому. Досвідчений викладач може сприяти формуванню комунікативних компетенцій, але для становлення компетентного фахівця необхідно, щоб студент – майбутній педагог навчився використовувати ці компетенції на практиці, вмів їх застосовувати в реальному житті.

Розглядаючи *формування комунікативної компетентності студентів-майбутніх викладачів* у системі професійної підготовки, вважаємо за необхідне вивчити з точки зору виявлення елементів, структури і системоутворюючих чинників. На наш погляд, механізми формування комунікативної компетентності закладаються у визначення цілей, завдань, об'єкта, суб'єкта діяльності, а також вибору засобів, способів діяльності, створення умов для досягнення результату.

Об'єктом діяльності в даному випадку є процес формування комунікативної компетентності майбутнього педагога, обумовленої індивідуальними, особистісними особливостями і умовами місця навчання. Суб'єктами є студенти і викладачі ЗВО.

Мета *формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів*, полягає в соціальному значення для освітньої системи та значенню для самореалізації особистості студента. Однак соціальне замовлення – це основа для формулювання мети, що вимагає конкретизації, тобто опису, що забезпечує досяжність, гнучкість і конкретність цілей. В рамках дослідження здійснюється розкриття мети, що дозволяє розкрити зміст, специфіку, значення комунікативної компетентності для формування професіоналізму майбутнього педагога.

Важливим і необхідним є уточнення, що основна *мета формування комунікативної компетентності в умовах змішаного навчання* реалізується за допомогою вирішення наступних завдань:

- ⇒ Формування системи комунікативних знань (понятійно-сутнісний рівень);
- ⇒ Формування системи соціально-комунікативних умінь (практико-діяльнісний рівень);
- ⇒ Формування досвіду успішної практичної комунікативної діяльності (практико-світоглядний рівень);
- ⇒ Формування особистісно-ціннісного ставлення до самовдосконалення соціально-комунікативної компетентності (концептуальний рівень).

Вирішення означених завдань при змішаній формі навчання може бути успішним тільки при дотриманні *наступних педагогічних умов*:

- ✓ реалізація системи моніторингу сформованості комунікативної компетентності, що включає в себе дві взаємопов'язані підсистеми: моніторинг професійно значущих особистісних якостей майбутніх педагогів та моніторинг ключових, базових, спеціальних, приватно-професійних компетенцій;
- ✓ створення освітнього середовища, що забезпечує рівні соціальні та матеріально-технічні можливості для здійснення комунікативної діяльності студентів;
- ✓ забезпечення рефлексивно-ціннісної орієнтації навчальної діяльності.

Основними напрямками, за якими здійснюється робота по формуванню комунікативної компетентності в умовах змішаного навчання, є:

- теоретична підготовка – оволодіння студентами відповідними теоретичними знаннями про комунікативні компетентності, формування у них розуміння ролі цих знань задля успішності майбутньої професійної діяльності;

- практична підготовка – формування у студентів професійно-важливих умінь і навичок самоосвіти, саморозвитку і самореалізації; оволодіння ними досвіду професійної комунікативної діяльності;
- психологічна підготовка – виховання професійно важливих особистісних якостей, які обумовлюють успішність фахівців в різноманітних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності.

Поділяючи з багатьма вченими думку про те, що навчання у ЗВО – це етап підготовки педагога, що визначає всю подальшу його професійну діяльність і розвиток, акцентуємо увагу на тому, що рівень педагогічної та спеціальної підготовленості також визначають зміст і характер подальшого професійного розвитку. Тому можемо *зробити висновок*, що відбувається поглиблення протиріч між вимогами педагогічної соціуму, що пред'являються до особистості і діяльності педагога, і фактичним рівнем готовності випускників студентів – майбутніх педагогів до виконання ними своїх професійних функцій.

Найчастіше освіта, що отримується у ЗВО, *забезпечує гарну теоретичну підготовку, але не формує в достатній мірі готовність до самостійного вирішення специфічних педагогічних завдань. Тобто отримується недостатній рівень комунікативних компетентностей.* Процес професійної підготовки педагога як суб'єкта комунікативної діяльності є специфічною частиною професійного становлення майбутніх педагогів. Тобто формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів може бути забезпечено лише цілеспрямованою діяльністю всіх ланок освітнього комплексу вищої школи та всіх його суб'єктів.

Беручи до уваги той факт, що рівень професіоналізації пов'язаний з синтезом усіх знань, умінь і навичок людини, оскільки вони складають фундамент його діяльності і поведінки, ми надаємо важливе значення взаємодії суб'єкта професійно-педагогічного становлення з навколишньою педагогічною дійсністю.

В цьому випадку, йдеться про *форми, методи та засоби формування комунікативної компетентності в умовах змішаного*, представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Форми, методи та засоби формування комунікативної компетентності в умовах змішаного навчання у Вищій школі

Форми	<p>навчальна діяльність (лекції, практикуми, семінари, тощо...) – як очні, так і заочні методами змішаного навчання;</p> <p>практико-професійна діяльність (лабораторно-практичні заняття, спецкурси і спецсемінари, проектна діяльність та інші...)</p> <p>навчально-професійна діяльність (науково-дослідницька робота, виробнича практика, курсова робота)</p>
Методи	<p>активні методи навчання;</p> <p>методи, що забезпечують самоактуалізацію суб'єктивного досвіду студентів – майбутніх викладачів;</p> <p>діалогові методи;</p> <p>методи, що забезпечують самовираження студентів – майбутніх викладачів;</p> <p>методи психолого-дидактичної підтримки студентів – майбутніх викладачів</p>
Засоби	<p>Державний стандарти, методичні рекомендації;</p> <p>навчальні програми та плани;</p> <p>підручники і навчальні посібники;</p> <p>дидактичний матеріал;</p> <p>наочні посібники;</p> <p>технічні засоби;</p> <p>програмне забезпечення;</p> <p>освітні технології;</p> <p>комп'ютерні класи, спецлабораторії і інші...</p>

Отже, розгляд процесу *формування комунікативної компетентності майбутнього педагога* як структурного компонента системи професійної підготовки студентів в умовах змішаної форми навчання, забезпечує ефективність процесу навчання і дозволяє управляти цим процесом.

Розглядаючи *механізми формування комунікативної компетентності* в умовах змішаної форми навчання, можна вважати *занадто необхідним* охарактеризувати різні напрямки дослідження і організації *теоретичної та практичної діяльності* самого майбутнього педагога.

Діяльнісний підхід, на нашу думку, вимагає спеціальної роботи по організації діяльності студентів-майбутніх педагогів, щодо активізації його, як суб'єкта пізнання, праці, спілкування. Це передбачає навчання студентів вибору мети і планування діяльності, її організації та регулювання, контролю, самоаналізу і оцінці результатів діяльності.

Філософські основи принципу діяльнісного підходу полягають у тому, щоб підготувати студента до комунікаційної діяльності. У процесі професійної підготовки студентів- майбутніх педагогів створюються і відтворюються соціально-педагогічні умови для розвитку комунікативної діяльності. *Предметна діяльність породжує нові процеси*, у результаті внутрішня діяльність виходить із зовнішньої практичної і стає визначальним фактором трудового, морального і всебічного розвитку в цілому. Іншими словами, відповідно до теорії Л. С. Виготського і С. Л. Рубінштейна, внутрішні дії суб'єкта походять із зовнішніх шляхом їх інтеграції.

У дослідженні формування комунікативної компетентності майбутнього педагога розглядається як умова ефективності педагогічної діяльності. Вище згадано, що *особливістю педагогічної діяльності є її комунікативна спрямованість*. А, отже, *сутність комунікативної діяльності* виражається в тому, що вона є способом гармонізації відносин людини, групи і середовища на основі задоволення потреби розвитку особистості та педагогічного середовища.

Підвищення якості набутих компетентностей та підвищення кваліфікації педагогів передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі вищої або професійної вищої освіти та практичного досвіду. *Професійний розвиток* може здійснюватися за допомогою формальної, неформальної та неформальної освіти, підвищення кваліфікації зазвичай передбачає неформальну освіту. Кваліфікація, отримана в рамках формальної освіти, зараховується як підвищення кваліфікації.

Накопичення результатів навчання у формальній, неформальній та / або неформальній освіті може бути підставою для призначення професійної (у тому числі часткової) та повної освітньої кваліфікації. Необхідно врегулювати питання врахування досвіду науково-педагогічної роботи до досвіду педагогічної роботи, в тому числі при проведенні конкурсів на посади педагогічних працівників у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійних (професійних) та професійна вища освіта.

Традиційним видом *підвищення кваліфікації є навчання у освітніх закладах*, які мають ліцензію на підвищення кваліфікації або проводять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою, передбачає набуття нових та / або вдосконалення раніше набутих компетенцій в рамках професійної діяльності або галузі знань і може закінчитися професійною та / або присвоєнням часткової освітньої кваліфікації, а її результати не потребують окремого визнання та підтвердження.

Іншими типами професійного розвитку педагогів можуть бути *стажування, участь у програмах сертифікації, тренінги, семінари, практикуми, семінари-наради, семінари-тренінги, вебінари, майстер-класи* тощо. Передумова визнання результатів інших видів професійного розвитку – це опис набутих нових та / або вдосконалених раніше набутих компетентностей та досягнутих результатів навчання, пропорційно часу, витраченому на це. Рішення про визнання результатів інших видів

підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів та їх заступників набирає чинності після затвердження засновником закладу.

Підготовка педагогічних працівників з практичним досвідом виконання професійних завдань та обов'язків від кращих педагогічних працівників (викладачів) розглядається як пріоритетний вид підвищення кваліфікації.

Реєстр педагогічних працівників, які можуть виступати наставниками, повинен вести Державна служба якості освіти на основі конкретного переліку значних професійних досягнень, включаючи наявність дійсного сертифіката про атестацію. Наставникам слід забезпечити гідний матеріальний стимул для роботи зі стажерами за рахунок різних джерел фінансування, систематичного навчання та обміну досвідом, а також залучення до педагогічного обстеження освітніх програм, проектів підручників тощо.

Практики наставництва також можуть бути використані в процесі підготовки вчителів до атестації, а також у випадку відновлення педагогічної діяльності після тривалої перерви (наприклад, відпустка по догляду за дитиною).

Створення регіональних та незалежних платформ для цієї мети повинно бути позитивно оцінено та розроблено процедуру їх ліцензування та / або акредитації для забезпечення визнання виданого ними сертифіката про підвищення кваліфікації. Важливо забезпечити свободу вибору викладачами дистанційних курсів, незалежно від регіону їх проживання.

Підвищення кваліфікації через інформаційну освіту дозволяється вчителям, сертифікованим викладачам та викладачам, які шукають педагогічну категорію, ступінь та / або викладання. *Програма самоосвіти* з описом запланованих до набуття нових та / або вдосконалення раніше набутих компетенцій та досягнення результатів навчання шляхом співпраці із запланованої на даний час підлягає попередньому затвердженню вищої та педагогічної роботи, яку забезпечує призначена комісія для проведення атестацій результатів навчання та позитивний висновок цієї комісії.

Удосконалення знань, умінь та практичних навичок у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами може бути як самостійним предметом традиційного та інших видів навчання, так і однією зі складових результатів навчання.

Основним принципом модернізації педагогічної освіти є принцип випереджального розвитку. Відповідно, рівень освіти (включаючи середній рівень формальної освіти) педагогічної спільноти повинен продовжувати зростати як за рахунок зростання освітнього рівня молодих спеціалістів, так і за рахунок професійного розвитку вчителів.

Усі повинні мати доступ до найсучасніших знань, які можна здобути на відповідних освітніх рівнях, та освітніх методів (технологій), що вимагає негайної належної підготовки вчителів. Викладачі освітніх закладів повинні мати моральне та матеріальне стимулювання для підвищення рівня освіти.

Завданням третього (освітнього та наукового) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка вчителів-дослідників для всіх складових освіти, здатних вирішувати складні проблеми в галузі педагогічної та / або науково-дослідної та інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та / або професійної практики [].

Вони повинні вміти аналітично розуміти стан та перспективи розвитку (відповідної спеціальності) освіти, створювати та впроваджувати новий зміст освіти та методи (технології) навчання, поєднувати власну педагогічну (наукову та педагогічну) діяльність за високий професійний рівень із поширенням нових знань та кращих практик у педагогічній спільноті.

Особливим акцентом третього (освітньо-наукового) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка наукових та науково-педагогічних працівників на рівні, що відповідає міжнародним, зокрема, європейським вимогам до докторів філософії, що має забезпечити якість вищого педагогічна освіта та дослідження в освіті, освітні дослідження [].

Завданням другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка висококваліфікованих педагогічних працівників для всіх складових освіти, здатних вирішувати складні проблеми та проблеми навчання та виховання, що передбачає дослідження та / або інновації та характеризується невизначені умови та вимоги. Вони повинні мати можливість брати участь у створенні та впровадженні нового освітнього змісту та методів (технологій) навчання, поєднувати власну педагогічну (науково-педагогічну) діяльність на високому професійному рівні з розповсюдженням кращої практики, досвіду та наставництва на основі власний педагогічний досвід [45].

Основним завданням другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка викладачів для забезпечення закладів (особливо педагогічних) професійної вищої та середньої спеціальної освіти академічної та професійної спрямованості. Особам, які здобули другий (магістерський) рівень і продемонстрували здатність до наукових досліджень у галузі освіти, слід заохочувати здобуття третього (освітнього та наукового) рівня вищої педагогічної освіти.

Завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти, професійної (технічної) освіти, які здатні вирішувати складні спеціалізовані проблеми та практичні завдання викладанн, застосування певних теорій і методів відповідних наук і характеризується складністю та невизначеністю умов [].

Основним завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка вчителів для задоволення потреб базової середньої освіти та професійної (професійної) освіти. Особам з першим (бакалаврським) рівнем вищої педагогічної освіти слід заохочувати здобуття другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти, насамперед у рамках системи професійного розвитку без відриву від професійної

діяльності (зокрема, через неформальну освіту та визнання результатів навчання у формальній освіті) [].

Завданням початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників до дошкільної освіти, початкової середньої освіти та позашкільної освіти, майстрів виробничого навчання для професійно-технічної (професійної) освіти, здатних вирішувати складні спеціалізовані завдання та деякі практичні проблеми навчання. освіта, яка передбачає застосування положень і методів відповідних наук і характеризується певною невизначеністю умов, нести відповідальність за результати своєї діяльності та контролювати інших у певних ситуаціях.

Основним завданням початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти є підготовка вчителів для початкової середньої та позашкільної освіти, майстрів виробничого навчання для професійної (професійної) освіти. Початковий рівень (короткий цикл) вищої педагогічної освіти не може розглядатися як остаточний, і відповідним педагогічним працівникам надається можливість професійного розвитку шляхом здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти [].

Завданням професійної вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, а також вихователів та помічників вчителів для різних рівнів освіти, які здатні самостійно виконувати складні спеціалізовані завдання навчання та виховання, нести відповідальність за їх результати та контролювати інших у певних ситуаціях. Професійну вищу педагогічну освіту можна розглядати лише як проміжний етап професійної підготовки та становлення педагогічним працівником, який передбачає подальше здобуття початкового рівня (короткий цикл) або першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти.

1.3. Специфіка формування комунікативної компетентності у студентському віці

Висвітлюючи значення спілкування та відособлення у психології студентів, Кон І. С. висвітлює положення, що спілкування протягом цього віку відіграє провідну роль у становленні особистості, а ґрунтується воно на основі двох основних соціальних потреб особистості, – потребі в приналежності, включеності до певної групи та у відособленні, індивідуалізації. Як відомо, чим більш гармонійним є включення, тим успішнішим та довершеним є відособлення людини [26].

Для студентів спілкування виконує низку функцій: по-перше, воно виступає унікальним каналом інформації, яку вони можуть дізнатися лише із уст однолітків. Наприклад, зазвичай інформацію про статеве дозрівання та особливості статевої поведінки студенти дізнаються з дружніх розмов, в той час як від батьків у цій сфері вони отримують лише невелику частину інформації.

По-друге, спілкування є специфічним типом міжособистісних стосунків. На думку Кона І. С., саме через спільну діяльність та групові ігри особистість виробляє у собі необхідні навички соціальної взаємодії, вміння підпорядковуватися колективній дисципліні і в той же час толерантно відстоювати свої права, співвідносити свої інтереси з суспільними. Тільки в конструктивному спілкуванні з однолітками особистість може виробити необхідні в дорослому житті комунікативні якості, оскільки взаємодія будується уже на ситуаціях, максимально наближених до реального ділового життя [26].

По-третє, міжособистісна взаємодія для студентів виступає як специфічний вид емоційного контакту. Усвідомлення групової приналежності, солідарності, товариської взаємодопомоги створюють відчуття емоційного благополуччя та стійкості. Ситуації, в яких особистість завойовує визнання та повагу однолітків, мають велике значення для відчуття самоповаги та становлення цілісності його особистості загалом. Саме тому

важливим є створення максимально сприятливих умов у групі, де кожен може максимально проявити себе, розкрити свій потенціал та набути соціально прийнятних та ефективних моделей комунікації.

Щодо взаємозв'язку прагнення належності до групи і відособлення, то дослідник зазначає, що потреба в спілкуванні та аффіліації (належності) займає провідну роль. Мало того, в крайніх виявах ця потреба може перерости в непереборне «стадне почуття»: особистість може асоціювати себе лише з тою групою, до якої належить і не може й години перебувати не у своїй, а будь-якій іншій компанії. Такий феномен можна пояснити тим, що в даному випадку особистість повністю відторгає відособлення, не приймає своє Я, не розуміє його окремо від групи належності. Тим не менш, в своїй компанії особистість відчуває себе захищеною. Можна говорити про внутрішні проблеми особистості – низька самооцінка, відсутність усвідомлення власних потреб, мотивів, бажань, низький рівень сформованості комунікативної культури особистості [26].

Підготовка студентів ЗВО як суб'єктів професійно-педагогічної діяльності в нашому швидко змінюваному світі залишається однією з актуальних проблем. Це пов'язано з тим, що сучасна українська освітня система перебуває в стадії динамічного оновлення, імпульсом до якого послужили, з одного боку, процеси реформування суспільства в цілому, а з іншого – логіка розвитку самої освітньої системи.

У більшості досліджень, присвячених професійній освіті, констатується той факт, що випускники ЗВО часто не готові до професійної діяльності відповідно до своєї кваліфікації і вимогою часу. Роботодавці нерідко висловлюють думку, щодо некоректної підготовки випускників ЗВО, зокрема їх комунікаційних компетентностей, оскільки доводиться продовжувати навчання молодого «фахівця» вже на виробництві чи робочому місці, витрачаючи на це додаткові ресурси роботодавця. Зокрема, навіть випускнику з червоним дипломом часто неможливо відразу довірити самостійну виробничу задачу, особливо задачу, що має декілька етапів та

передбачає «тісну» комунікацію з іншими членами виробничого колективу. Випускники освітніх спеціалізацій не є винятком.

Найважливішою умовою, що забезпечує ефективність педагогічної діяльності, є характер відносин, який складається між учасниками освітнього процесу, зокрема, між викладачами, адміністрацією, студентами, батьками. У руслі розглянутої проблеми набуває значення питання реалізації механізмів формування соціально-комунікативної компетентності в умовах підготовки майбутніх педагогів ВШ.

Розробку досліджуваної проблеми, на наш погляд, необхідно почати із розгляду наступних аспектів:

- по-перше, виникнення труднощів в процесі професійної підготовки студентів ЗВО нерідко обумовлено ігноруванням психолого-педагогічних механізмів, що лежать в основі формування соціально-комунікативної компетентності;

- по-друге, соціально-комунікативна компетентність має розглядатися як складне інтегративне професійно-особистісне утворення, що формується під впливом зовнішнього середовища і як невід'ємна частина загальної професійної компетентності майбутнього фахівця;

- по-третє, під формуванням соціально-комунікативної компетентності майбутніх педагогів розуміємо цілеспрямований процес систематизованого накопичення в її змісті позитивних кількісних і якісних змін, що дозволяють ефективно здійснювати соціально-комунікативну діяльність, яка полягає в проведенні аналізу педагогічної ситуації, визначенні оптимальних способів її розв'язку і досягненні мети за допомогою управління процесами соціальної комунікації.

Педагоги у розвиненому суспільстві являють важливу професійну групу, що має значний вплив на культуру суспільства, соціально-політичні та економічні процеси. Від рівня та якості загальнонаукової, психолого-педагогічної, методичної та моральної підготовки педагога залежить стан освіти в цілому.

Іншими словами, зміни, що відбуваються в сучасній системі вищої освіти педагогів, визначають потребу суспільства у фахівцях, які мають не лише глибокі знання, а й здатні їх ефективно реалізувати на практиці зі студентами – майбутніми викладачами. Сучасній вищій школі потрібен педагог, що володіє високим рівнем комунікативної компетенції як важливої якості, що характеризує професіоналізм особистості.

Готовність педагога до впровадження нововведень у освітній процес багато в чому визначається тією базою, яка закладається в період його навчання у ЗВО. Тому, щоб бути ефективною, система підготовки педагогічних кадрів також повинна змінюватися, погодившись з тенденціями, які визначають розвиток практики загальної освіти.

Підготовка фахівця, що володіє на достатньому рівні комунікативною компетентністю, вимагає розробки програми професійного навчання та розвитку особистості фахівця. Варто зауважити, що мова йде не про програму конкретного навчального курсу, а про комплекс засобів і методів навчання, здатних забезпечити досягнення поставленої мети. У реалізації такої програми на перший план виходить діяльність викладача, який ставить навчальні цілі і від нього залежить, які методи і організаційні форми навчання будуть використовуватися для досягнення поставлених цілей.

Діяльність викладача в новій системі освіти вимагає застосовувати методи змішаного навчання, тому йому необхідно враховувати декілька факторів:

- визначити зміст курсу, ґрунтуючись на затребуваності знань на ринку праці та технічних можливостях викладання для педагога та отримання інформації студентами;
- визначити компетенції, які повинні розвиватися у студентів – майбутніх педагогів;
- знайти і вміти реалізувати необхідні технології навчання для здобуття комунікативних компетентностей.

Досвід показує, що педагог, який знає свій предмет, успішно викладає та виховує. За результатами опитування студентів, найбільш авторитетними вони вважають тих викладачів, які мають глибокі знання. Однак знання вчителя можуть стати потужним інструментом викладання та виховання лише в тому випадку, якщо він їх не тільки викладає, а використовує матеріал науки для розумового розвитку студентів, їх професійної підготовки, морального виховання. Крім того, викладач повинен добре розбиратися в суміжних дисциплінах, що сприятиме глибшому розкриттю природних взаємозв'язків між об'єктами, явищами та процесами реального світу, формуванню всебічно розвиненого фахівця.

Оволодіння методами викладання, управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, що допомагає педагогу дати складне доступне завдання, враховувати особистість учня, інтерес до інформації, викликати захоплення нею та бажання поповнити свої знання.

Важливим є ставлення до педагогічної діяльності та психологічна готовність до неї. Це проявляється у спрямованості думок та прагнень до навчання та виховання студентів, манері говорити, поведінці тощо. Завдяки цій особливості вчитель здатний інтуїтивно відрізнити від оточення початкові навчальні факти і відповідно педагогічно їх інтерпретувати.

Однак, як зазначає А. Макаренко, важливою є складова любові до студентів, проте любов виключає безпринципне і поблажливе ставлення, потурання слабкостям. На думку вченого, вимогливість не суперечить любові та повазі до людини: вона вимоглива до людини і є повага до неї.

На додаток до глибоких знань свого предмету, педагог повинен володіти глибокими знаннями філософії, політики, мистецтва, сучасної науки та техніки. Допоможіть йому спілкуватися зі студентами на різні теми. Широта його інтересів може допомогти спрямувати аспірантів на цікаві речі, допомогти їм організувати дозвілля.

Викладач, який є творчою людиною, перевіряє та аналізує власний досвід, вивчає та використовує все найкраще від інших, шукає та знаходить нові, досконаліші, раціональніші педагогічні технології.

Постійне вдосконалення педагогічної майстерності викладацького складу – одне з головних завдань якісного управління університетом, оскільки організація освітнього процесу на кафедрах і факультетах залежить від рівня професійно-педагогічних знань. Слово «інновація» у перекладі з латинської означає оновлення або зміну. У педагогічній інтерпретації інновація означає інновацію, що покращує хід та результати освітнього процесу.

Метою модернізації освіти є підвищення рівня підготовки молодих спеціалістів, впровадження сучасних інформаційних та освітніх технологій в освіту, навчання студентів методології творчості, принципи інновацій. Завдання пошуку принципово нових стоїть перед вітчизняною вищою школою форми педагогічного професіоналізму, які зможуть забезпечити розвиток базових здібностей особистості вчителя у навчальних процесах.

Необхідний контакт між викладачем та студентською аудиторією умова успішного викладання матеріалу. Це залежить від зацікавленості студентів предметом, від науково-педагогічного досвіду вчителя, від ряду методичних прийомів, які використовує досвідчений викладач, тримати увагу аудиторії в «робочій напрузі».

Творчий підхід викладача до освітнього процесу обов'язково несе позитивний заряд і викликає інтерес студентської аудиторії до сприйняття та вивчення предмет. Головною рисою творчої особистості є наявність мотивації та ентузіазму. Творчого студента може виховати лише творчий викладач, який сам є творчим.

Креативна організація освітнього процесу передбачає включення в освітнє середовище самостійного управління творчим процесом, формування психологічної та інтелектуальної самостійності студентів, розвиток навичок робота з різноманітною, а іноді суперечливою інформацією.

Для розвитку творчого потенціалу та читання лекцій викладачам пропонується відвідувати лекції провідних фахівці у різних галузях знань. Система безперервної освіти викладачів університетів повинна базуватися на формування інформаційно-технологічної та професійно-творчої компетентностей.

Викладачі також повинні більш відповідально розробляти методичні рекомендації щодо підготовки та проведення практичних занять зі студентами. При розробці методичних рекомендацій для студентів, для успішності практичних ситуативних завдань, рекомендується використовувати проблемні ситуації, які мають певну невизначеність вихідних даних, що активізують пошукову діяльність учня.

Сприйняття та розуміння матеріалу безпосередньо залежать від уваги слухачів. Для того, щоб зосередити увагу студентів, педагог на самому початку курсу ставить перед ними завдання, над рішенням якого вони будуть думати протягом усього заняття. Перш за все, викладач повинен розуміти, що студенти не можуть однаково уважно слухати і сприймати навчальний матеріал протягом усього часу навчання.

Як відомо, джерелом уваги є сильні, яскраві і емоційні враження або зміна одних вражень на інші. Емоційний стан, натхнення та хвилювання викладача передаються слухачам, створюють настрій та підвищують увагу.

Навчання – це активний процес з обох сторін, як з боку викладача, так і з боку студента. Коли між викладачем і аудиторією не має контакту, заняття стає майже непродуктивним.

Підвищення ефективності навчання особливо важливо через великий обсяг навчального матеріалу, яким повинні оволодіти майбутні вилдачі. Це обумовлює необхідність використання таких форм викладання, які забезпечували б необхідну якість теоретичного та практичного навчання з контролем якості знань та вмінь за короткий проміжок часу. Вирішення цих проблем визначає характер заходів, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу.

Слід мати на увазі, що ефективність навчання значною мірою зумовлена усвідомленням сенсу навчання. Тому одним із важливих інноваційних методів є створення мотивації до навчання. Мотивований студент активніше бере участь у процесі навчання, здатний побачити мету свого навчання, шукаючи додаткові шляхи її досягнення. Завдання викладача – мотивувати кожного студента. Для підвищення мотивації до навчання та полегшення набуття знань необхідно використовувати сучасні інформаційні технології.

Важлива також роль самонавчання. Майбутній фахівець повинен навчитися самостійно здобувати знання, вміти працювати з інформацією, щоб не втратити рівень компетенції та прагнути вдосконалення їх кваліфікація.

Ілюстративний текст повинен широко використовуватися для кращого засвоєння лекційного курсу та на практичних заняттях матеріал. Використання ефективних комп'ютерних технологій допомагає викладачу вирішити багато проблем, пов'язані з поліпшенням засвоєння теоретичного матеріалу. Наявність добре підбраного мультимедійного ілюстративного матеріалу на практичному занятті може підвищити інтерес студентів до предмету, сприяє закріплення матеріалу, засвоєного на занятті.

Активізація уваги студентів в значній мірі забезпечується високим науковим рівнем матеріалу, який вивчається. Студенти не прощають наукових невдач викладачу. Вони швидко помічають тих педагогів, які транслюють лише чужі думки.

Створення ефективного методу контролю та оцінки якості знань студентів є актуальним у нових умовах. Неможливо оцінити знання студента лише за допомогою тестової системи. Слід звернути особливу увагу на контроль практичних знань та навичок, а також необхідного обсягу сучасної діагностики якості засвоєння компетенцій.

Сучасна професійна діяльність викладача вимагає нового педагогічного мислення, цінностей, установки яких є пріоритетом індивідуальності,

здатність бачити в реальності суперечності та знаходити способи їх раціонального вирішення. Розвиток особистості та професійного потенціалу відбувається як безперервний процес, що впливає на педагогічну діяльність у цілому. Сучасний викладач повинен володіти не тільки глибиною знання предмета, але також постійно працювати над підвищенням рівня власної психолого-педагогічної підготовки та готовності до професійної діяльності в умовах інноваційного навчання.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дипломної роботи охарактеризовано *комунікативну компетентність майбутніх викладачів вищої школи* як складову загальної культури особистості. Після аналізу поглядів учених сформульовано наступне визначення: *комунікативна компетентність* – складне психолого-педагогічне утворення особистості, що формується під впливом її спілкування та активної цілеспрямованої професійної діяльності, яка виявляється у саморегуляції поведінки у міжособистісній взаємодії. Було встановлено, що *поняття комунікативної компетентності* не можна розглядати лише в операційному, зовнішньому контексті, а потрібно пов'язувати його з мотиваційно-вольовою, внутрішньою складовою.

Також у розділі 1 було проаналізовано *формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО* в історичному контексті та визначено, що цей феномен привертав увагу багатьох вчених протягом розвитку педагогічної науки. Зокрема, акцентувалася увага на поглядах Кона І. С. (роль комунікації у психології та педагогіці) та на положеннях Шацького С. Т. про закономірності формування колективу. Також, проаналізовано доробок Макаренка А. С. щодо формування колективу та розглянуто педагогічну систему Сухомлинського В. О., метою якої був всебічний розвиток особистості.

Було обґрунтовано та узагальнено психолого-педагогічні характеристики у студентському віці. Серед них було виділено наступні: наявність внутрішніх та зовнішніх конфліктів, тенденція пошуку сенсу життя, стрімкість в наростанні індивідуальних відмінностей, прагнення до незалежності й свободи, відхід батьків на другий план, почуття дорослості, високий рівень розвитку інтелекту та творчих здібностей, вразливість та прояв акцентуацій.

Студентський вік – складний, але дуже важливий період в житті кожної людини, адже є сприятливим для накопичення позитивного досвіду, становлення власних життєвих переконань, формування моральних поглядів

на світ. Саме тому викладачам потрібно створювати всі необхідні умови для особистісного становлення студентів. Слід направити всі сили на їх якісний розвиток, формування та багатогранну конструктивну соціалізацію. Особливу увагу потрібно приділити саме формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ЗВО.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

2.1. Сутність, історичний аспект змішаного навчання за кордоном

Сучасна освітня система вищої школи України та світу вимагає інноваційних підходів до формування значних якостей у майбутнього фахівця, таких як конкурентоспроможність, ініціативність, вміння і бажання самовдосконалення, розвитку творчого потенціалу. Особливо «гострим» дане питання стало у період світової пандемії 2019-2021 років, коли класичні форми та методи навчання стали неможливими, і в одну мить десятки тисяч педагогів та освітян мають змінити формат навчання. Звичайно, у такому випадку перевагу мають ті викладачі та навчальні заклади, що за своєю спиною мають більш широкий досвід використання змішаних форм навчання та покращену матеріально-технічну базу. Окремим аспектом виступає також рівень забезпеченості та доступу до інформаційного поля та всесвітньої мережі студентами.

Одним з яскравих прикладів відмінної підготовленості та забезпечення можна назвати США, країни Західної Європи та Скандинавії, які на сьогодні є прикладом для навчальної діяльності для безлічі ЗВО світу.

Організація змішаної форми навчання залежить не тільки від рівня освідченості, від типу навчального закладу, від моделі навчання, але й в залежності від використовуваної технологічної бази. При змішаній формі навчання активно використовуються унікальні можливості сучасних мультимедійних технологій. Використовуючи мультимедіа по місцевим, регіональним і всесвітнім мережам можна поширювати звуки, зображення, тексти, а також відео чи аудіо зв'язок у режимі реального часу. Такі зображення передаються в статиці і динаміці, в такому випадку

використовується інтерактивний режим. Сучасні мультимедійні комп'ютери можуть бути з'єднані з телевізором в єдину систему, що дає можливість використовувати деякі фрагменти телепередач. Вони оснащені стереофонічними колонками, мікрофоном, дисководами для оптичних компакт-дисків. Усередині таких комп'ютерів є аудіоадаптер, на якому можна прослуховувати стереофонічні записи за допомогою акустичних аудіовідтворювачів. Це все дає можливість створити єдине інтеграційне інформаційно-освітнє середовище навчання.

Варіант змішаної форми навчання, з одного боку, пропонує отримання студентам – майбутнім педагогам необхідних знань з урахуванням його особистих можливостей і здібностей але, з іншого боку, наявні обмеження на зворотній зв'язок та очну практику. Уся інформація або вводиться за допомогою клавіатури, або відтворюється голосом за допомогою відео чи аудіо конференцій. З іншого боку, студентами приймається текст або інформація у вигляді звуку, тому, потрібно відзначити, що утворюється проблема живого спілкування та якісний розвиток комунікаційних навичок та компетенцій майбутніми-студентами педагогами.

Як уже було згадано, система освіти зарубіжних країн має перевагу у порівнянні з Україною, адже почали накопичувати досвід використання змішаних форм навчання значно раніше, тому і мають значно більше напрацювань.

Початковий етап розвитку освітнього середовища вищої школи закордоном припадає на початок XVII - початок XVIII ст., коли група англійців (уритани) приступила до колонізації Північної Америки. Паралельно з тим вже довгий період часу розвивалися та випускали своїх студентів найстарші та найавторитетніші початкові заклади Великої Британії – Оксфордський та Кембриджський університети.

Активний розвиток вищої школи на туренах Сполучених Штатів Америки пов'язано з тим, що серед колоністів виявилось чимало людей, які здобули освіту в коледжі Кембриджа у Великій Британії, тому в результаті у

1636 році за рішенням міської ради New Town було прийнято рішення відкрити школу, основна мета якої полягала в підготовці священнослужителів. У 1639 р після смерті одного з найбільш авторитетних священнослужителів колонії Джона Гарварда школі було присвоєно його ім'я, і освітня установа стало називатися коледжем. Поява першого американського коледжу зробило маленьке поселення знаменитим, що сприяло перейменуванню його в Кембридж в честь англійського міста, в якому багато поселенців здобули освіту.

У коледжі ім. Дж. Гарварда в колоніальний період можна було спостерігати класичний академічний курс, побудований за моделлю, прийнятою в середньовічних англійських університетах. Управління та навчання в коледжі здійснювалося священнослужителями, які готували майбутніх священиків служити на благо Церкви.

До інших прикладів вищих навчальних закладів, які з'явилися в колоніальний період, можна віднести коледж Вільяма і Мері, Єльський коледж, дата заснування якого припадає на 1701 рік. Головною їх особливістю була здатність здійснювати професійну педагогічну підготовку майбутніх учителів. Зміст освіти включав у себе, за аналогією як в коледжі Дж. Гарварда, вивчення древніх мов, а також велися заняття з логіки, риторики, історії, елементарної математики, яка включала в себе арифметику, алгебру, геометрію і тригонометрію.

Таким чином, можна побачити деяку схожість становлення зарубіжної освітньої системи з українською. Про це говорить, наприклад той факт, що фундамент української освіти було закладено в XVI-XVII століттях, коли міське населення України почало організовувати братства. Ці організації відкривали школи, друкарні, навколо яких збиралися культурні сили. Поширенню освіти сприяло розвиток друку в Україні у 2-й половині XVI століття. У 1632 р шляхом об'єднання

Київської та Лаврської братських шкіл було засновано перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянський коледж, в який

приймали в основному дітей керівників країни, державних чиновників, священиків, багатих міщан і козаків.

З часом, сучасний рівень розвитку комп'ютерної техніки і технічних засобів зв'язку дозволяє людині отримувати як розважальні, так і пізнавальні дані майже миттєво. Одним з численних аспектів інформаційної складової інтернету може бути освіта, а саме дистанційна освіта. Даний вид навчання дозволяє отримати нові знання, не відриваючись при цьому від роботи або основного місця навчання.

В ході вивчення літературних джерел досить складно знайти точку відліку створення дистанційної освіти або змішаної форми навчання. У деякій літературі говориться про те, що послання Святого Павла для служителів храмів уже можна вважати першим в історії прикладом прояву даного виду освіти []. За версією інших джерел прабатьком дистанційної освіти є Ісаак Питман []. Саме він у 1840 році ввів систему навчання студентів у вигляді стенограми в Об'єднаному Королівстві за допомогою відправки поштових листів. Трохи пізніше, в 50-і роки XIX століття, у Німеччині опубліковує свої «навчальні курси» педагог-методист Густав Лангеншайдт. Дані курси дозволяли самостійно вивчати іноземну мову громадянам Німеччини.

Подальший розвиток дистанційна та змішана форми освіти отримали вже у Сполучених Штатах Америки в 80-і роки XIX століття. Так, наприклад, Тікнор Ганною Еліот в 1873 році була створена система дистанційної освіти, що працювала поштою – Суспільство Тікнор. У 1874 році свої послуги з дистанційної освіти, так само з використанням пошти, пропонує Університет штату Іллінойс. У 1892 році Харпером було відкрито перше університетське відділення дистанційної освіти в Університеті Чикаго, з цієї причини його вважають «батьком навчання поштою» []. Наступним кроком з розвитку дистанційної освіти в світі стало введення його в Університеті штату Вісконсін в 1906 році.

Після Сполучених Штатів Америки дистанційна освіта поступово почала свій розвиток і в інших країнах. Так, наприклад, в 1911 році Квінслендський університет знаходиться в місті Брісбен починає свою роботу з організації курсів рівня вищого навчального закладу, а в 1914 владою було організовано курси для дітей початкової школи, які живуть в віддалення від звичайних шкіл. Потім в Мельбурні у студентів педагогічного коледжу з'явилася можливість проводити свої заняття з використанням пошти. Дана практика незабаром поширилася на середню школу і технічні училища. Дану систему стали використовувати згодом в Канаді та Новій Зеландії. І вже в 1938 році в Канаді, в Вікторії відбувся перший в історії з'їзд Міжнародної Ради по утворенню освіти поштою.

У 1939 році було відкрито Державний центр дистанційного навчання у Франції з використанням поштових служб, для дітей позбавлених можливості відвідувати навчальні заклади. В даний час він є найбільшим в Європі навчальним закладом що надає послуги дистанційної та змішаної освіти. Значною мірою вплив на систему дистанційної та змішаної освіти мало створення в 1969 році Відкритого університету Великобританії, тим самим це дало можливість вести дистанційну освіту в безлічі країн Європи і Азії.

У свою чергу Китай, замість закриття традиційних ЗВО в період культурної революції, створює в 1979 році мережу Національних радіо і телевізійних університетів. Тим самим дозволяючи за допомогою теле та радіоприймачів здобувати освіту громадянам країни, як у великих містах, так і у віддалених провінціях.

Незважаючи на розвиток теле і радіоприймальних способів поширення змішаної форми освіти згодом замінили на спосіб з використанням комп'ютерних та мобільних засобів. Свого часу, в 60-і роки минулого століття, компанією ІВМ була розроблена програма Coursewriter за допомогою якої можна було на 17 різних курсах університету Альберти проходити різні види занять. Дана програма була запущена в університеті в

1968 році і працювала аж до 80 року XX століття. Винахід інтернету дозволило значно розширити можливості змішаних форм навчання [1].

Вісімдесяті роки стали часом розвитку навчання в режимі реального часу, курси набирали популярність у освітніх установ і великих компаній, вдосконалюючись рік за роком. Так, наприклад, в 1981 році в Інституті Стратегій та Управління США розробляють програму онлайн-курсів. У 1985 році Південно-Східний університет починає акредитацію дипломів отриманих за допомогою онлайн-курсів.

Надалі, в 1994 році університет штату Мічиган розробив віртуальну школу навчання для студентів-психологів. У тому ж році компанія Нью-Гемпшир розробила програму CALCampus, яка здійснювала надсилання матеріалу виключно тільки через мережу Інтернет.

У 1997 році була розроблена платформа для управління і надання курсів. Розробкою цієї платформи займалася компанія Blackboard, що є зараз лідером в сфері дистанційної освіти. У 2000-і Інтернет удосконалювався, ставав доступніше і разом з ним розвивалися і технології змішаних форм навчання. Тим самим значно збільшилася і кількість університетів що використовують дистанційну освіту.

Затребуваність змішаних форм навчання та дистанційної освіти з кожним роком збільшується, так як у людей з'являється можливість отримати основну чи додаткову освіту при неможливості цього зробити при денній формі навчання. У 2011 році професори Тран і Норвіг зі Стенфордського університету відкрили вступні курси з основ штучного інтелекту.

Ці курси залучили близько 160 тисяч студентів з 190 країн світу. Звичайно ж велика частина бажаючих здобути освіту так і не закінчила курси, але близько 23 тисяч все ж отримали сертифікати. Ця ситуація наштовхнула на створення Udacity (веб-сайт, потужний постачальник онлайн-курсів). Надалі на основі даного сайту була відкрита платформа, яка пропонує бажаючим навчальні програми з різних університетів світу – багатofункціональні масові онлайн-курси.

Історія розвитку дистанційної освіти демонструє можливість отримання з її допомогою як початкову, так і вищої освіти і, в свою чергу, націлене на людей різного віку. Так само необхідно відзначити, що досить широкий спектр дисциплін, що можливі для вивчення, починаючи від основ математики і закінчуючи предметами вищої освіти.

Методи, що застосовуються формами дистанційної освіти та змішаного навчання, теж різноманітні, і включають в себе листування, друк в газетах, використання радіо і телебачення, а на поточний момент і можливості інтернету. Цікавий факт, який теж необхідно відзначити, що дані засоби присутні в системі освіти, як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються. У даний час, у міру інформаційного розвитку, можливість здобути освіту «не виходячи з дому» стає все більш затребуваним і з часом дистанційна стане грати майже таку ж важливу роль, як і класичну освіту.

Основою використання змішаного навчання що є концепція поєднання навчання в класі та технології електронного навчання, засновані на нових дидактичних можливості із застосуванням новітніх технологій, пристроїв, комп'ютерів, тощо що надає сучасному учителеві необмежені можливості в процесі викладання предмету.

Цей метод навчання дозволяє в першу чергу завдяки гнучкості і доступності для розширення можливостей аспірантів, враховуйте індивідуальні потреби, ритм і темп засвоєння матеріалу, який вивчається; стимулювати формування активної студентської позиції, підвищення його мотивації, самостійності, соціальної активності; зробити процес навчання більш індивідуальним і одночасно персоналізувати процес навчання. Це допоможе студенту самостійно визначати свої цілі та методи їх досягнення, поки вчитель виступатиме наставником. Адже всім відома теза, що, «Посередній вчитель лише викладає матеріал, хороший пояснює це, і видатні шоу та надихає».

Використання засобів змішаного навчання, дистанційного навчання, використанні новітніх технологій та сучасної техніки відповідає світовим

тенденціям розвитку, і також допомагає студенту адаптуватися в сучасному суспільстві швидкий розвиток. При змішаному навчанні поєднання е-навчання за традиційною денною формою навчання не лише доповнює звичайне очне навчання і зменшує час, який студент витрачає на вивчення матеріалу аудиторії, а й є невід'ємною частиною навчального процесу.

Стратегія організації щодо розвитку електронного навчання повинна заснований на тому, що електронне навчання – це нова освіта парадигми, і базується на готовності організації до впровадження електронне навчання.

Роль і значення досвіду вчителя у змішаному навчанні полягає досить важливо, оскільки при використанні в процесі навчання лише засобів дистанційного навчання, новітніх технологій та сучасної техніки студенти можуть сприймати неправильно теоретичний матеріал, під впливом відсутності соціального контакту з оточуючими учасники лекції або семінару.

Однією з головних ролей педагога у змішаному навчанні є у наданні допомоги та порад у виборі освітньої траєкторії, організація та спрямування навчально-виховного процесу та вивчення електронної версії навчального матеріалу.

Педагог організовує самостійну пізнавальну діяльність учня. Змішане навчання стимулює навички самостійного вивчення та пошуку необхідного матеріалу та інформація. Практика говорить, що досягається найбільший ефект лише при поєднанні традиційного денного та дистанційного навчання.

Комбіноване навчання допомагає значно зменшити проблему пропуску заняття студентів, оскільки студенти мають можливість самостійно обробити матеріал в електронному вигляді і зробити все необхідне практичні завдання. Змішане навчання допомагає також скорегувати різноманітний рівень знань студентів на початковому етапі. Гнучка система електронного тестування сприяє систематичному контролю знань студентів.

Використання змішаного навчання призводить до збільшення інтересу студентів до вивчення та освоєння матеріалу, оскільки це відбувається

природним шляхом, тобто відбувається оволодіння сучасними засобами спілкування та засобами організації праці, що сприяє розвитку інформаційно-комунікативної компетентності студентів.

Концепція змішаного навчання базується на оптимальному використанні всіх можливостей традиційного та сучасного навчання. Здійснення змішаного навчання передбачає збереження загального принципу побудови традиційного освітнього процесу при цьому використовуючи сучасні електронні можливості.

Ця комбінація може відбуватись як на окремих етапах, так і на рівні всієї дисципліни. Досвід викладання в університетах та інших навчальних закладах використовуючи при цьому лише «електронну версію дистанційного навчання студентів є недостатньо ефективним, тому що немає «живого» спілкування та обміну інформацією, досвідом з викладачем та іншими студентами. Також негативно впливає на такий освітній процес погана організація навчально-виховного процесу.

Проте, на противагу, на успіх засвоєння навчального матеріалу впливають і технічні фактори. Наприклад, Система доступу до Інтернету, оскільки вона не завжди відповідає необхідним вимогам. Проте, в той же час, повернення лише до традиційного навчання однозначно неефективний вихід з цієї ситуації.

2.2. Вітчизняний досвід формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВШ ресурсами змішаного навчання

Тенденції розвитку сучасного суспільства вимагають від національної вищої школи підготовки висококваліфікованих фахівців, які здатні конкурувати на сучасному ринку праці, і не тільки своєї країни, але і за кордоном. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває тема системи вищої освіти в Україні та можливості її поліпшення і підняття на рівень, на

якому знаходяться, за міжнародною класифікацією, вищі школи за кордоном, особливо Сполучених Штатів Америки.

Завдання освіти у кожній країні визначаються особливостями і перспективами її соціально-економічного розвитку і загальносвітовими процесами і тенденціями. Громадяни України будують суверенну, демократичну, правову державу. Система освіти є в ній провідним соціальним інститутом, від діяльності якого значною мірою залежать успіхи цього розбудови країни. Тому держава повинна приділяти особливу увагу своїм майбутнім трудовим ресурсам і бути акумулятором інтелектуального багатства суспільства і рушійною силою соціально-економічного прогресу [1].

Сучасний стан української вищої освіти, зокрема і перспективи розвитку змішаних форм навчання, досліджує безліч вчених, серед яких можна виділити Усенко О.В., Подлас І.П., Тарасюка Л.Н., Цейкович К.М., Доронової М.Ю., Алексюка А. М., Степанову. Тобто всі вони шукають шляхи розвитку системи вищої освіти у напрямку дистанційних та змішаних форм навчання [1].

Зміст і характер освіти завжди визначається вимогами суспільства, розвитком економіки, а також станом і потребами прогресу. Освіта - основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, метою якого є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої інності суспільства. Тому вищі навчальні заклади є головними «Виробниками» інтелектуального багатства суспільства, творцями новітніх технологій як основних складових інтелектуальної власності.

Криза, викликана новим небезпечним вірусом, вимагає екстрених заходів для зниження ризиків поширення інфекції в різних сферах життя і діяльності людей. Зокрема це і стосується безпосередньо вітчизняної сфери освіти.

У освітній сфері, в якості такого заходу був обраний екстрений переклад навчального процесу змішаної форми навчання із застосуванням

технологій дистанційної освіти. Така постановка завдання та його рішення, в цілому, відповідає сучасному рівню доступності цифрових технологій для більшості населення країни. Крім того, абсолютна більшість вищих навчальних закладів відповідно акредитаційними вимогами зобов'язані мати підключення до мережі Інтернет, що є базовим критерієм для оцінки можливості ЗВО працювати в дистанційному режимі з використанням цифрових технологій.

Досвід формування даної компетентності шляхом змішаної форми навчання в Україні є досить цікавим і корисним для педагогів.

Узагальнивши наявні матеріали з даного питання, ми можна виділити методи і засоби формування комунікативної компетентності, форми і умови формування, методи оцінки сформованості компетентності, а також етапи даного процесу в Україні. Весь досвід формування досліджуваної компетентності відноситься до студентів різних ЗВО і профілів підготовки. Тому далі представлено два види досвіду формування комунікативної компетентності.

Процес формування комунікативної компетентності у студентів-майбутніх педагогів здійснюється як через традиційні навчальні форми, що були перенесені «в онлайн» за допомогою сучасних інформаційних технологій (лекція-діалог, семінар-конференція), так і за допомогою позанавчальних форм: участь в соціально схвалюваних видах діяльності (самоврядування, художня самодіяльність, волонтерство), що також були перенесені на простори мережі Інтернет. Цікавими є такі навчальні форми:

+ *Лекція-діалог* (зміст тут подається через серію питань, на які студенти повинні відповідати безпосередньо в ході лекції. Діалогова форма полягає в колективному пошуку істини (правильної відповіді, вирішення проблемної ситуації) шляхом діалогу викладача і аудиторії. Предметом діалогу не обов'язково може бути спірне положення або проблемне питання. викладач може поставити студентам питання, що стосується однієї або декількох проблемних ситуацій, усвідомити знання нормативів тощо. Тут

правильну відповідь може бути знайдений не відразу, потрібно з'ясувати думки кількох людей);

+ *Семінари-конференції* (це така форма організації навчання, при якій на етапі підготовки домінує самостійна робота студентів з навчальною літературою та іншими дидактичними засобами над серією питань, проблем і завдань, а в процесі семінару йдуть активне обговорення, дискусія і виступи аспірантів, де вони під керівництвом педагога роблять узагальнення).

Головною метою сучасної вищої професійної освіти є навчання фахівця, що буде компетентний у галузі своєї професійної діяльності, здатний до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, постійне самовдосконалення та саморозвиток. З цієї причини важливість вивчення іноземної мови, формування комунікативна компетентність майбутнього фахівця, є необхідність внести зміни у викладання предметів, дисциплін, спеціалізацій в університетах.

Blended learning (технологія змішаного навчання) стає найбільш популярною і ефективною у процесі викладання предметів, дисциплін, спеціалізацій, оскільки вона з одного боку дозволяє найбільш ефективно організувати час педагога і студента, та навпаки, з іншого боку робить процес навчання предметів, дисциплін, спеціалізацій цікавим і доступним. В той же час, процедура навчання стає невимушеною та зручною у часі, з можливістю гнучкої корекції.

Комбіноване навчання – це не просто поєднання певного формального засобу навчання (робота в аудиторії, навчання усному матеріалу, здобуття компетентності, тощо) з неформальним (обговорення важливих аспектів навчальних матеріалів за допомогою електронної пошти та Інтернет-конференцій), а також поєднання різних засобів презентації з використанням ораторського мистецтва спікерів (самих викладачів та студентів-доповідачів).

Перевагами цієї технології є, насамперед, здатність будувати індивідуальну освітню траєкторію навчання та освоєння матеріалу студента разом з викладачем можливість постійної співпраці студента з

одногрупниками та іншими удачниками освітнього процесу та вчителя, а також відповідальність студента за результатами викладання.

У змішаному навчальному середовищі викладач повинен бути ефективним керівником процесу змішаного навчання (поєднання аудиторної та самостійної роботи студента), стимулювати самостійну та групову роботу студентів, правильно мотивувати їх та створити належну онлайн-підтримку для студентів задля успішного процесу вивчення та контактування – комунікаціях між усіма учасниками освітнього процесу. Студентам, в свою чергу, необхідно визначити кінцеву мету навчання, сформулювати свою власну стилістику навчання, розробити індивідуальну траєкторію навчання та владнати усі технічні аспекти.

Викладач та студенти працюють разом, щоб забезпечити якість викладання предметів, дисциплін, спеціалізацій. З метою успішної організації самостійного навчання студентів створили цілі мультимедійні системи електронного навчання або система управління навчанням в Інтернеті з онлайн та офлайн доступом до них.

Ці системи можуть працювати в режимі реального часу, вони характеризуються високим рівнем інтерактивності, містять величезну кількість індивідуальних і групових завдань, що в тому числі може служити розвитком комунікативних компетентностей при дистанційному або віддаленому освоєнні матеріалу і роботі в групах. Функціонування цих систем забезпечується наступним чином: так звані «електронні платформи» (онлайн-платформи), використовуючи які утворюється можливість створити багате інформаційне середовище та умови для активного вивчення предметів, дисциплін, спеціалізацій, тощо.

Серед електронних інструментів платформи, є усі необхідні для індивідуальних та групових досліджень і наукової діяльності студентів (наприклад, підготовка проектів на задану тему). Для вивчення та освоєння предметів, дисциплін, спеціалізацій може бути запропоновати наступне:

- **чат-форма** групового спілкування, тобто загальний діалог у всесвітній мережі Інтернет;
- **блог** – Інтернет-щоденник, його основний зміст – це процес, що постійно додаються дописи, які мають містити текст або зображення;
- **форум** – набір розділів для обговорення або обмінюватися думками щодо конкретних тем у віртуальній формі;
- **вікі-сайт** у мережі Інтернет, що має структуру, зміст якого користувачі можуть самостійно змінити за допомогою інструментів, наданих самим сайтом.

Сучасна змішана модель навчання полягає в тому, що студенти можуть у простому використанні освоювати всі практичні навчальні матеріали для самостійного вивчення, оскільки вони існують не тільки в папері, але та в електронному вигляді:

- на карті ресурсів, розробленій педагогом-викладачем, вказані основні та додаткові навчальні матеріали, посилання у всесвітній мережі Інтернет, яким студент може користуватися під час проходження тем та освоєння певного наочного та навчального матеріалу;
- можливість спілкування у всесвітній мережі Інтернеті для швидкої та точної комунікації через чат, форум, блог, тощо;
- студенти розвивають індивідуальні та групові проекти, що розвиває їхні навички пошуку, аналізу інформації, і водночас це їх вчить командній роботі, правильно розподілити обов'язки та взяти на себе відповідальність за прийняте рішення;
- використовуються у широкому загалі навчальні аудіо та відео матеріали, які значно збагачують процес вивчення предметів, дисциплін, спеціалізацій.

Призначення змішаного навчання – це формування в аспірантів навичок самостійного планування й організації їх освітньої діяльності, з акцентом на фінальний результат, який має стати досягненням мети, яку студент відобразив у своїй власній траєкторії навчання.

Студенти вчаться приймати рішення, робити усвідомлений вибір і нести за це відповідальність. У процесі застосування цього методу формуються технології процесу навчання студентів та освоєння ними матеріалів, навичок та вміннь працювати в інформаційному просторі.

Здобувачі освіти навчаються комунікувати один із одним віддалено, самостійно шукати, відбирати та аналізувати інформацію, представляти результат із використанням різних сучасних технологій, тобто формування необхідної мовленнєвої (комунікаційної) та соціокультурної компетенції студента- майбутнього викладача.

Однак, впроваджуючи в процес освоєння освітнього матеріалу студентами інноваційні методи та технології вивчення предметів, дисциплін, спеціалізацій, слід пам'ятати про ефективність нововведення в навчальному процесі, оскільки нововведення вимагають не тільки критичний підхід до їх результативності, але й повний і ретельний аналіз процесу та результату досягнення мети поставленої у процесі освіти.

Також існує потреба у моніторингових дослідженнях, які б дозволити своєчасно виявити труднощі та похибки в процесі планування, організації і змісті навчального процесу, проблеми адаптації педагогів- викладачів та студентів до нових умов освітнього середовища. Після аналізу ситуації це значно допоможе прийняти відповідні рішення щодо покращення, корекції та новації процесу змішаного навчання.

Проблема формування готовності викладачів до роботи в умовах змішаного навчання актуалізувала проектування програми на досягнення поставленої мети. Програма формування готовності викладачів до роботи в умовах змішаного навчання включає в себе три розділу: інформаційно-освітнє середовище викладача, специфіка вибору моделі змішаного навчання, організація методичної роботи в умовах змішаного навчання (табл. 3.3).

Специфіка вибору моделі змішаного навчання, організація методичної роботи в умовах змішаного навчання

<p>Інформаційно-освітнє середовище викладача</p>	<p>Основною особливістю процесу педагогічного проектування традиційного середовища є незмінна структура, типологізація, обов'язкова візуалізація інформації, яка сприяє прискореному пошуку, обробки для досягнення цілей застосування</p>	<p>У дослідженнях вчених зафіксовані загальні принципи розробки автоматизованих навчальних систем, інформаційно-освітнього середовища; описані умови реалізації інформаційно-комунікативних технологій в системі освіти; представлені принципи (дидактичні і технологічні) розробки та реалізації системи дистанційного освіти</p>
<p>Визначення специфіки та вибір моделі змішаного навчання</p>	<p>Вибір моделі змішаного навчання здійснюється в залежності від можливостей суб'єктів освітнього процесу, якості матеріально-технічної бази, очікувань викладачів та студентів</p>	<p>Персоналізація дозволяє викладачеві спільно з учнями здійснювати вибір навчального матеріалу, методів, форм, темпу навчання з урахуванням освітніх потреб, пізнавальних інтересів. Однак слід врахувати, що реалізація принципу персоналізації в умовах змішаного навчання визначається, в першу чергу, готовністю викладачів і рівнем соціальної зрілості студентів.</p>
<p>Організація</p>	<p>Інформування педагогічного</p>	<p>Реалізації, презентації</p>

методичної роботи в умовах змішаного навчання	колективу про програмні формування готовності педагогів до роботи в умовах інформування педагогічного колективу про зміст програми, форми і методи	програми. Планування роботи викладачів в умовах змішаного навчання змішаного навчання
---	--	---

Розглянемо коротко напрями професійної діяльності викладача і компетенції, необхідні для їх реалізації:

- комплексна діагностика педагогічних умов. Компетенції, що відносяться до цієї групи, дозволяють викладачу визначити релевантні освітні підходи для індивідуального навчання і використовувати свої навички спостереження, базові знання розвитку дітей для визначення сильних і слабких сторін освітніх стратегій в конкретних педагогічних умовах;

- розробка навчальних цілей і завдань. Навички в цій групі включають в себе розробку навчальних цілей в термінах спостережуваних результатів діяльності і / або поведінки, на підставі яких оцінюватимуться навчальні результати;

- аналіз навчальних завдань. У рамках сформульованих цілей і поставлених задач викладач повинен вміти визначити необхідну навчальну діяльність і можливі адекватні методики навчання;

- вибір, методична корекція і використання навчальних матеріалів. Учитель повинен мати уявлення про широкий спектр навчальних засобів масової інформації, навчально-методичних матеріалів і критеріїв їх відбору, а також способи модифікації;

- вибір, методична корекція і використання технологій й стратегій навчання. Компетенції, необхідні для вибору і використання відповідних навчальних стратегій вимагають обізнаності вчителя про різні навчальних процедурах, методичних прийомах і технологіях, доступних для дидактичної

інженерії та ефективного управління процесом навчання, а також володіння умінням адекватно співвіднести цілі і можливості аспірантів з цими стратегіями для прийняття найбільш оптимального рішення;

- вибір, методична корекція і використання технологій і стратегій навчання. Компетенції, необхідні для вибору і використання відповідних навчальних стратегій вимагають обізнаності вчителя про різні навчальних процедурах, методичних прийомів і технологій, доступних для дидактичної інженерії та ефективного управління процесом навчання, а також володіння умінням адекватно співвіднести цілі і можливості аспірантів з цими стратегіями для прийняття найбільш оптимального рішення;

- контроль і оцінка результатів освіти. До цієї групи компетенцій відносяться навички управління навчальним процесом, конструювання контрольно-вимірювальних матеріалів на основі розроблених навчальних планів, розробки і застосування методик контролю і оцінки, в тому числі і з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційно-освітнього середовища;

- використання ресурсів. Знання і вміння даної групи професійних характеристик пов'язані з пошуком, відбором, модифікацією і використанням навчальних матеріалів і технологій навчання, причому майстерність у використанні інформаційно-пошукових систем і ІОС є дуже важливим фактором ефективного використання часу і досягнення кінцевого результату;

- управління поведінкою. До групи характеристик управління поведінкою відноситься володіння способами зміцнення бажаної поведінки, формування нових моделей поведінки та заміни ними проявів небажаних форм поведінки.

- професійна діяльність. Компетенції, пов'язані з професійною діяльністю, ґрунтуються на визнанні необхідності постійного індивідуального самовдосконалення, професійного розвитку та оновлення, навчання протягом життя, участі в діяльності професійних організацій, і

використання накопиченого практичного досвіду і баз знань в галузі освіти для проведення емпіричних досліджень;

- знання сучасних тенденцій. Викладач повинен володіти не тільки знаннями і навичками у своїй галузі освіти, а й знати багато контексту і напрямків, в яких вони можуть бути застосовані;

- предметна навченість. Безумовно, компетентний викладач добре знає те, чому він вчить інших. Зміст компетенцій цієї групи охоплює когнітивну, афективну і психомоторну області знань;

- взаємодія із найближчим оточенням студентів. Компетенції в консультуванні батьків вимагають навичок в міжособистісних відносинах і знань про динаміку людських взаємодій

Таким чином, виявлено, що компетенції майбутнього викладача пов'язані з його професійною реалізацією та розвитком, а також функціонуванням у взаємодії із соціальною, техніко-технологічною і організаційно-структурною системами. Нагадаємо, що компетенції включають в себе такі елементи як знання, вміння і навички, а також здатності й потенційні можливості, що відносяться до діловим і особистісним якостям (рис. 2.1). Одночасно вони є звичними шаблонами мислення і поведінки, використання яких робить людину успішною в конкретній ролі.

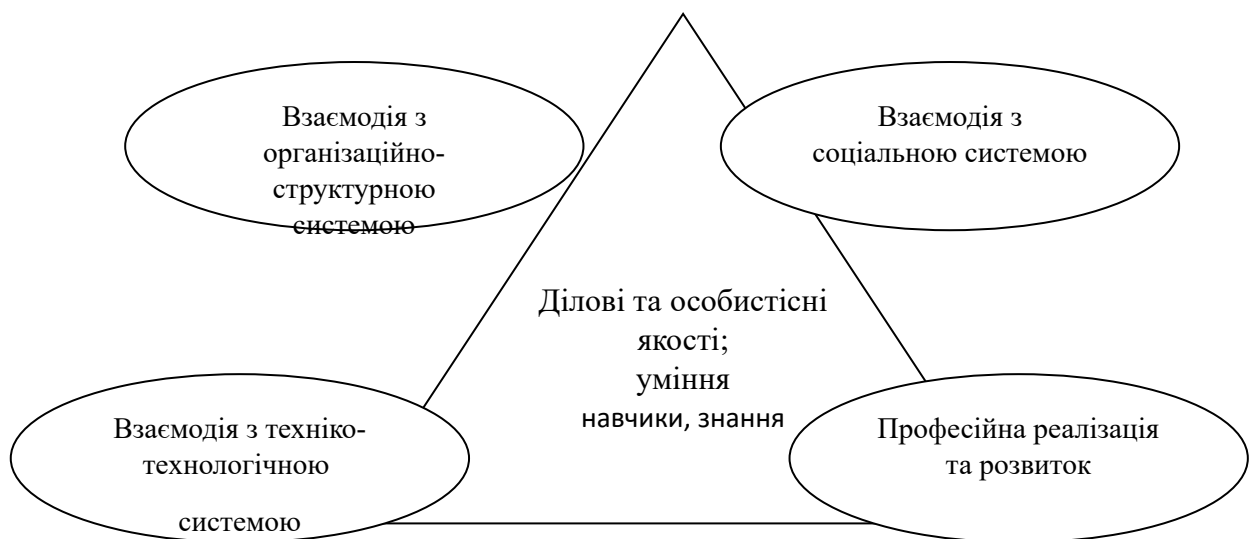

Рис. 2.1. Области виявлення професійних компетенцій викладача

Розглянемо методичні прийоми розвитку кластерів професійних компетенцій майбутніх педагогів в умовах ІОС.

З метою підвищення ефективності навчального процесу, розвитку логічного і технічного мислення слід:

1) використовувати методи проблемного навчання, що сприяють усвідомленому засвоєнню знань; розробляти зміст освіти з урахуванням досягнень сучасної нейропедагогіки та інженерії знань; використовувати різні моделі фреймового структурування та подання інформації, враховуючи, що когнітивні мети освоєння змісту освіти визначають використання в процесі конструювання навчального матеріалу моделей фреймів;

2) здійснювати розвиток конструктивно-проектувальних компетенцій. При підготовці майбутнього вчителя до проектування навчального процесу в ІОС потрібно враховувати, що освітній процес: а) слід будувати так, щоб студент мав можливість відкрити для себе особистісно значущий сенс у формуванні професійних компетенцій, необхідних йому для роботи в ІОС; б) повинен здійснюватися в діяльній формі і на основі диференційованого підходу студентом до створення умов для побудови індивідуальної траєкторії навчання, відповідно до особистісних потреб і можливостей;

3) утілювати розвиток організаційно-методичних компетенцій. У процесі навчання майбутніх педагогів повинні використовуватися різноманітні інноваційні підходи: навчання на основі інформаційних ресурсів, за допомогою телеконференцій; технології навчання у співпраці (проекти, форуми, електронні семінари), ігрові технології; методи асоціацій, штучного інтелекту, «вимушених припущень», прецеденту; навчальний комп'ютерне моделювання, експеримент, науково-методичне дослідження.

4) реалізовувати формування професійно-особистісних компетенцій. Використання активних методів навчання сприяє не тільки включенню студентів в організацію педагогічного процесу і формування управлінських компетенцій, а й розвитку комунікативних навичок, освоєння норм професійної етики.

Висновки до другого розділу

На підставі узагальнення інформаційних матеріалів цього розділу, можна зробити наступні висновки, що навчальні програми усіх рівнів та більшості навчальних закладів з професійної підготовки педагогів базуються на комунікативно орієнтованих техніках, під час реалізації яких використовуються різні технології викладання.

В основному, це технології дистанційного навчання. З науковим прогресом та більшим поширенням новітніх технологій, присутності техніки у нашому житті, спростуванні отримання доступу до Інтернету та інших ресурсів, а також набуття більших можливостей для володіння технікою зв'язку та оволодіння користування нею, збільшилось розповсюдження так званого Інтернет навчання або ж дистанційного навчання засобами зв'язку за допомогою мережі Інтернет.

Особливе місце займають інтерактивні технології, які орієнтовані на мотивацію студентів до вивчення різних предметів та спеціалізацій протягом усього життя як умова забезпечення постійної особистості розвиток та самовдосконалення.

Активний розвиток дистанційного та інтерактивного навчання має початок з XVIII століття. Широкого використання за кордоном та у вітчизняній практиці мало теле- та радіо – навчання. Згодом, у сьогоденні, на зміну цим формам прийшли можливості сучасної техніки що передає сигнал мережею Інтернет .

Проте, на противагу успіху дистанційному віддаленому навчанню, на перший план вийшли проблеми здобуття студентами деяких компетентностей, зокрема яскравим результатом недостатньої соціалізації виступає недоотримання комунікативних компетентностей студентами. У результаті чого, можемо зробити висновок, що модель змішаного навчання є більш успішним та дієвим засобом вивчення предметів, дисциплін та спеціальностей і є гарантією кращого оволодіння студентами – майбутніми педагогами особистісних характеристик та навичок.

РОЗДІЛ 3

ЗАСОБИ ЗМІЩАНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

3.1. Методи, методики та етапи дослідження

Як стверджують вчені А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцин у підручнику «Педагогіка вищої школи» [38, с. 3-5], у науці визнано існування ієрархії методологій. У структурі *методологічного знання* виокремлюють чотири рівні: *філософський, загально-науковий, конкретно-науковий і технологічний*. Усі зазначені рівні методології знаходяться у певній підпорядкованості і створюють складну систему, що представлено нижче у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Рівні методологічного знання

Рівні методологі- чного знання	філософський	загальні принципи пізнання, категоріальний апарат науки;
	загально-науковий	концепції, наукові підходи, що використовуються різними науками;
	конкретно-науковий	сукупність принципів, методів дослідження і процедур, що використовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні;
	технологічний	методика і техніка дослідження (набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може потрапити до масиву наукового знання).

Методологія педагогічного дослідження – це визначальні положення про його мету, структуру, функції і методи [49, с. 9].

Педагогіка як наука має певні предмети і *методи* вивчення явищ. Знання методів і вміння за їх допомогою вивчати вікові та індивідуальні особливості розвитку особистості – шлях до глибшого пізнання особливостей особистості й використання цих знань у практичній діяльності.

Вимоги які висуваються до методів наукового дослідження:

- явища потрібно вивчати в їх розвитку, взаємозв'язку та взаємозалежності;
- метод дослідження має бути адекватним предметові дослідження, розкривати істотні, а не випадкові, другорядні особливості досліджуваного процесу, стану чи властивості.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети дослідження використано загальнонаукові, теоретичні та емпіричні *методи* наукового дослідження:

- ✓ загальнонаукові: абстракція, конкретизація, аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція (для визначення та характеристики теоретичних засад комунікативної компетентності майбутніх викладачів);
- ✓ теоретичні: аналіз літератури, аналіз поняттєво-термінологічної системи (вивчення науково-методологічної літератури для з'ясування змісту та специфіки основних понять дослідження, означення сутності змішаного навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів у зарубіжному та вітчизняному досвіді);
- ✓ емпіричні: анкетування аспірантів (анкета «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»); тестування – тест комунікативних умінь Л. Міхельсона; «Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК)».

Методи педагогічних досліджень – способи пізнання психолого-педагогічних процесів формування особистості в процесі навчання та виховання [49, с. 8]. Найпоширенішими вважаються методи *спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ювання), тестування, педагогічного*

експерименту, аналізу документів. У цьому дослідженні було використано перші три методи педагогічних досліджень.

У навчальному посібнику «Педагогіка» (у структурно-логічних схемах та таблицях) авторів А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцина та Н. В. Кошечко [49, с. 9] методи педагогічного дослідження представлені у чітко окресленій та лаконічній схемі (рис. 3.1.).

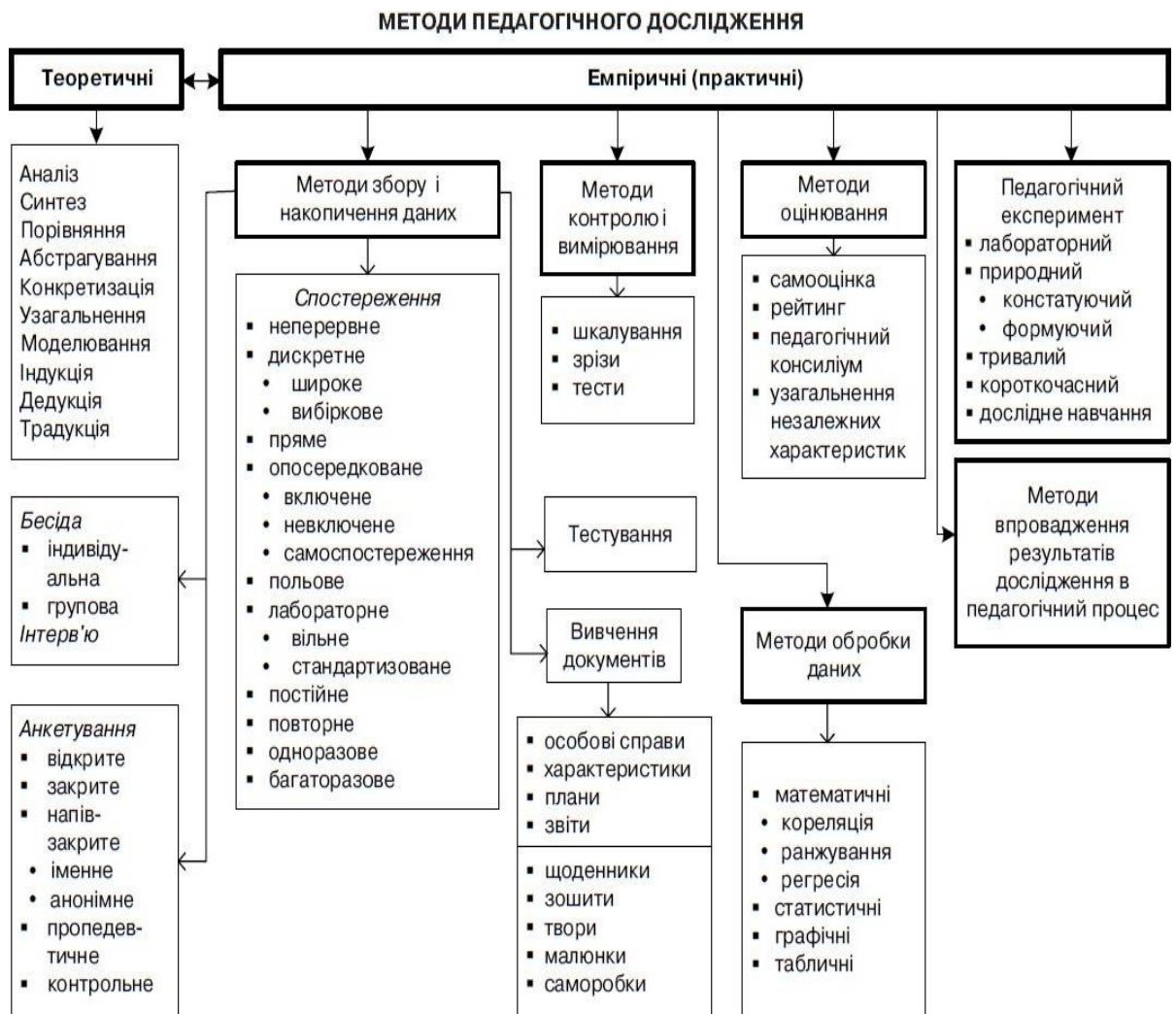

Рис. 3.1. Методи педагогічного дослідження

У цій магістерській роботі було застосовано *спостереження* як метод об'єктивного дослідження. Воно широко застосовується у різних галузях психології, педагогічній практиці, соціологічних дослідженнях. Об'єктом спостереження є поведінка особистості в найрізноманітніших її зовнішніх виявах, коли реалізуються усвідомлені та неусвідомлювані внутрішні психічні стани, переживання, прагнення.

Вміле спостереження за поведінкою людини дає можливість з високою вірогідністю робити висновки про її внутрішні, духовні особливості. Наукове спостереження не обмежується описом зовнішньо виявленого, а проникає в сутність явищ, з'ясовує причини тих чи інших актів поведінки й цим розкриває її психологічну природу.

Зокрема, спостереження використано у процесі діяльності тренінгових груп аспірантів протягом їх взаємодії на платформі Zoom з метою опанування дисципліною «Сучасні освітні технології у ВШ». *Спостереження* має застосовуватися у поєднанні з іншими методами дослідження, забезпечувати можливість комплексного розгляду об'єкта. Тому також, було вжито *анкетування* та *тестування*.

Анкетування – один із способів багатогранного психолого-педагогічного опитування. За допомогою анкетування досліджуються літературні, мистецькі, спортивні, професійні інтереси та уподобання, мотиви, ставлення до вибору дій, вчинків, різновидів праці, до тих чи інших переживань, їх оцінювання. За допомогою анкетного дослідження можна зібрати великий обсяг матеріалу, що дає підстави вважати одержані відповіді достатньо ймовірними [9-10].

При розробці анкет необхідно дотримуватися таких *правил*:

- зміст запитань повинен відповідати темі та завданням дослідження;
- форма запитань має відповідати портретові передбачуваного респондента;
- запитання повинні бути короткими, зрозумілими, доступними для опитуваних;
- анкета має бути охайно оформленою;
- бажано її скласти так, щоб вона надалі була придатною для комп'ютерного опрацювання.

Запитання в анкеті слід розбивати на групи (сміслові блоки), забезпечуючи послідовність і логічність їх розміщення. Ці правила були

враховані під час створення *анкети для аспірантів «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»*.

Анкетування проводилося із дотриманням *принципів*:

- дотримання у питаннях анкети основного змісту та мети дослідження;
- неодмінний облік специфіки культури та практичного досвіду опитуваної аудиторії;
- лаконічності – розроблені запитання чіткі й лаконічні, що обумовлює отримання короткої безпосередньо відповіді респондента;
- логічності викладення: питання послідовні та наслідують один одного;
- відсутність єдиної правильної відповіді: питання передбачають індивідуальні відповіді респондентів, при цьому не визначають жодної правильності того чи іншого варіанту.
- анонімність та добровільність;
- системність;
- процедурна визначеність;
- інформативність.

Основними *завданнями* проведеного *анкетування* було:

- + з'ясування думки аспірантів щодо змісту навчання та проведення тренінгів відповідно до освітньої програми;
- + забезпечення керівників освітніх програм і науково-педагогічних працівників, які забезпечують викладання, інформацією щодо специфіки тренінгів, що сприятиме покращенню якості підготовки фахівців та підвищенню ефективності освітнього процесу.

У процесі проведення дослідження було обрано метод анкетування, оскільки воно застосовується здебільшого для опитування значних за кількістю груп. Тобто анкетування дозволяє отримати конкретні об'єктивні відповіді аспірантів щодо аспектів проведення тренінгів, їх переваг та недоліків, особливостей організації тощо.

Процес анкетування є регламентованою процедурою, що здійснюється за планом дослідження – від окреслення мети, завдань, етапів до аналізу зібраних емпіричних даних, оприлюднення висновків та рекомендацій.

Було обрано анонімну форму проведення анкетування, оскільки вона забезпечує отримання об'єктивних відповідей та не підлягає осуду зі сторони.

Таким чином, можна визначити основні аспекти проведеного анкетування (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2.

**Основні аспекти анкетування «Ресурси та перспективи тренінгу
«Сучасні освітні технології у ВШ»**

Мета	Дослідити основні ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО
Об'єкт	Комунікативна компетентність майбутніх викладачів ВШ
Предмет	Змістові, сутнісні та організаційні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів у форматі освітнього тренінгу, проведеного он-лайн
Гіпотеза	Освітній тренінг, проведений он-лайн на Інтернет платформі Zoom, як засіб змішаного навчання є актуальним та містить перспективний потенціал для формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ВШ
Метод	Анкетування
Форма проведення	Анонімна із використанням дистанційних технологій
Кількість запитань	16
Час проведення	25 хв.

Процес анкетування аспірантів та обробки результатів здійснювався у кілька етапів з дотриманням логічної послідовності (рис. 3.2.):

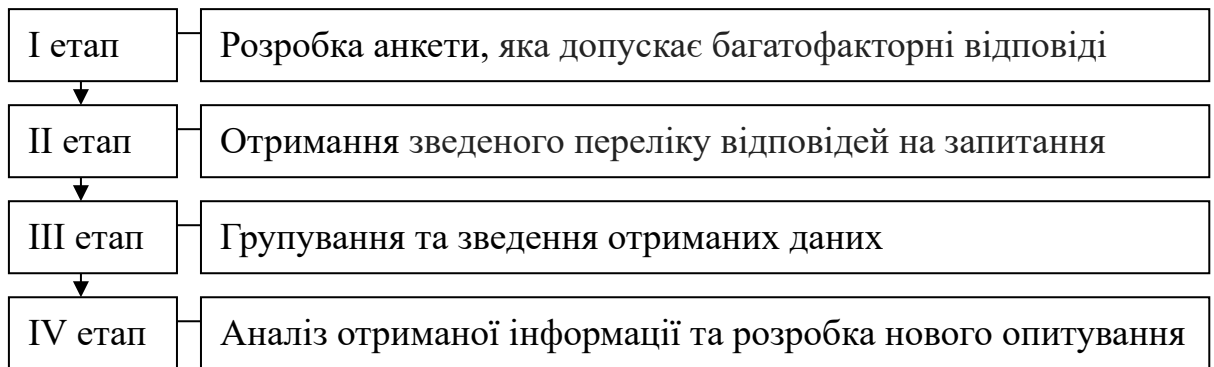

Рис. 3.2. Етапи проведеного анкетування

При формуванні запитань та створенні цієї анкети були враховані типові помилки, які зустрічаються при виготовленні анкет:

1) при формуванні запитань анкета не перевантажувалася, тобто анкета не об'ємна, питань достатньо, таким чином ліквідується небезпека отримати неповну інформацію;

2) у анкеті відсутні запитання з подвійним змістом;

3) анкета є чітко сформульованою та визначеною, тому мінімізується ймовірність отримання відповідей «Не знаю», «Не пам'ятаю»;

4) оскільки в анкеті відсутні нотатки зауважень, додатків респондентів, можна визначити, що дослідження є об'єктивним;

5) у анкеті чітко викладені правила заповнення; гарантується анонімність відповідей респондентів; зрозуміла мета дослідження та ін.

Таким чином, слід зробити висновки, що за допомогою анкети «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» можна отримати чіткі конкретні об'єктивні відповіді на запитання та досягти основної мети проведеного дослідження. Опитування проводилося з урахуванням принципів анонімності, лаконічності, об'єктивності та справедливості. Отримані результати дослідження можуть бути використані в діяльності ЗВО та підготовчих тренінгових центрів.

У дослідженні також було використано *тестування* як стандартизований метод вимірювання та оцінки різних якостей і станів

індивіда. Тести набули поширення, розвитку та вдосконалення завдяки перевагам, які має цей метод. Вони дають змогу оцінити індивіда відповідно до мети дослідження; забезпечують можливість отримання кількісної оцінки через кваліфікацію якісних параметрів особи і зраспірантисть обробки; сприяють об'єктивності оцінок, які не залежать від суб'єктивних установок особи, що проводить дослідження; забезпечують можливість порівнювати інформацію, отриману різними дослідниками [9-10].

При написанні цієї роботи була використана *тестова методика діагностики комунікативних умінь Л. Міхельсона* в перекладі та адаптації Ю. Гільбуха. В своєму підході до вивчення комунікативних умінь Л. Міхельсон робив акцент на вид реагування досліджуваного на різні типи ситуацій (позитивні і негативні вислови партнера, ситуації прохання, бесіди та ситуації з виразом емпатії). Науковець вважає за необхідне акцентувати увагу на наступних аспектах вивчення комунікативних умінь: який тип реакції проявляє досліджуваний у тій чи іншій ситуації – всі реакції дослідник поділив на впевнені, залежні та агресивні [див. додаток А].

Кількість балів, набраних індивідом за кожною шкалою, дає уявлення про наявність у нього тенденції до проявлення відповідних форм поведінки в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Л. Міхельсон вважає, що при соціальній взаємодії кожна особистість може вибрати одну з трьох стратегій поведінки: агресивну, залежну та компетентну.

Вважається, що агресія притаманна кожній людській особі, проте надмірний її прояв може свідчити про певну дисгармонію в житті людини. Одним із основних чинників набуття особистістю підвищеної агресивності вважаються недоліки сімейного виховання, спостереження за моделями агресивної поведінки інших у реальному житті, на кіно- і телеекранах чи комп'ютерних іграх.

Як особистісні фактори, що зумовлюють підвищення рівня агресивності, розглядають: підвищену ворожість та подразливість,

підвищений рівень тривожності та депресії, підвищену емоційну реактивність, негативну афективність, перевищену самооцінку, певні особливості мотиваційної сфери, низький рівень розвитку інтелекту, антисоціальну спрямованість особистості, заздрісність, схильність приписувати оточуючим агресивні наміри тощо. Також агресія може виступати як форма захисного механізму при заниженій самооцінці та невпевненості особистості у собі [64].

Залежний тип поведінки притаманний особам невпевненим у собі, у крайніх випадках схильний до аутоагресії та самознищення. Такі індивіди, як правило, поступливі, тривожні, уникають широких контактів, їм властиві лагідність, схильність до підкорення без урахування ситуації. Також особистостям із таким типом соціального реагування притаманна слухняність, залежність від думки інших, надмірна довірливість, боязливість, не вміння проявити опір. Такий тип соціальної взаємодії є деструктивним, оскільки вважається, що особистість притискає свої прагнення та бажання на користь іншим. У крайніх виявах така поведінка може спричинити неврози, депресивні розлади та суїцид [].

Компетентний тип поведінки та реагування є найбільш ефективним з точки зору соціальної взаємодії, оскільки при такій поведінці не порушуються інтереси жодного з учасників комунікації. Компетентна поведінка передбачає вміння постояти за себе, захищаючи свої права і не порушуючи права інших осіб [27, с. 316].

Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) була застосована для отримання більш повного уявлення про особистість досліджуваного, виявлення основних факторів міжособистісного спілкування [13, с.138-149].

Ця методика містить наступні шкали: шкала брехні, товариськість, емоційна стійкість, незалежність, самоконтроль, схильність до асоціальної поведінки, логічне мислення, безпечність, чутливість. Нами бралися до уваги перші шість факторів, оскільки вони вимірюють ті показники, які

безпосередньо впливають на рівень комунікативної компетентності особистості [див. додаток Б].

Методика призначена для складання імовірнісного прогнозу успішності професійної діяльності особистості. Опитувальник включає в себе 100 тверджень, розташованих в циклічному порядку, з тим щоб забезпечити зраспірантисть відліку за допомогою трафарету. Для кожного питання передбачені три альтернативних відповіді. Методика розрахована на вивчення окремих особистісних факторів у осіб із середньою і вищою освітою.

Інструкція до тесту містить ряд питань і три варіанти відповідей на кожен із них (а, б, в). Відповідати потрібно таким чином:

- 1) спочатку прочитати питання і варіанти відповідей на нього;
- 2) вибрати один із запропонованих варіантів відповіді, що відображає думку респондента, який ставить відповідну букву (а, б чи в) в клітинці для відповідей.

Аспіранти дотримувалися таких правил тестування:

- ♣ не витрачали багато часу на обдумування відповідей; давали ту відповідь, яка першою приходила на думку;
- ♣ намагалися не вдаватися занадто часто до проміжних відповідей типу «не впевнений», «щось середнє» і т.п. Таких відповідей повинно бути якомога менше;
- ♣ ні в якому разі нічого не пропускали, бо на кожне питання необхідно дати відповідь;
- ♣ відповідали якомога більше щиро, не намагаючися справити хороше враження своїми відповідями, бо вони повинні відповідати дійсності.
- ♣ опитувані не радитися один з одним.

У дослідженні взяло участь 37 осіб. З них 14 чоловіків та 23 жінки, віком від 24 до 43 років, які є аспірантами 2 курсу географічного, хімічного, механіко-математичного, фізичного факультетів, ННЦ «Інституту біології та медицини», «Інституту високих технологій», факультету комп'ютерних наук

та кібернетики, факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дослідження проводилося упродовж 2020-2021 рр. і **включало 6 етапів**.

I. Перший етап – підготовчий (вересень 2020 р.).

Протягом цього етапу було здійснено аналіз великого обсягу наукової літератури з питань, що стосувалися сутності, змісту, історії, характеристики, специфіки формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів та проведено порівняння у дослідженнях цього феномену закордонних і вітчизняних учених. Здійснювався теоретичний аналіз праць з проблеми дослідження, сформульовано його актуальні ідеї, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розроблено програму та план його здійснення.

II. Другий етап – аналітично-креативний (початок жовтня 2020 р.)

характеризувався аналізом науково-методичної літератури, що стосувалася методів і методик дослідження комунікативної компетентності майбутніх викладачів та їх анкетного опитування, його специфіки. Визначено тактичні засоби методологічного аналізу. Відбувся підбір методів та методик для дослідження вище вказаної проблеми. На цій основі було обрано та використано серед аспірантів електронний варіант тесту комунікативних умінь Л. Міхельсона та «Методики діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК)». Також було технічно доопрацьовано та сформовано й оформлено у Google Forms анкету «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ».

III. На третьому динамічно-діяльному етапі (жовтень-листопад 2020 р.)

викладачами Кошечко Н. В., Постоюк Н. В. було проведено тренінг «Сучасні освітні технології у ВШ» з аспірантами 2 курсу географічного, хімічного, механіко-математичного, фізичного факультетів, ННЦ «Інституту біології та медицини», «Інституту високих технологій», факультету комп'ютерних наук та кібернетики, факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Освітній

тренінг відбувався онлайн із використанням дистанційних технологій на Інтернет-платформі Zoom.

VI. Протягом четвертого діагностичного етапу (грудень 2020 р.)

було проведено опитування. Зокрема, респондентам було розіслано через мережу Інтернет пропозицію для повторного проходження тесту комунікативних умінь Л. Міхельсона, «Методику діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) та анкету «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» у Google Forms.

Було визначено, що із 58 розісланих пропозицій відгукнулись взяти участь у дослідженні лише 29 респондентів. Згодом було повторно надіслано прохання проходження діагностування і в кінцевому результаті отримано 37 відповідей.

V. На п'ятому аналітичному етапі (січень-лютий 2021 р.)

здійснювалася системна робота з обробки результатів методик дослідження та анкети. Під час цього етапу здійснювався аналіз отриманих результатів. Протягом п'ятого етапу також було здійснено обґрунтування результатів дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ВШ.

V. Шостий заключний етап (березень-квітень 2021 р.)

характеризувався узагальненням, підведенням підсумків та формулюванням висновків, окресленням ресурсів та перспектив формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ЗВО.

Етапи цього дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів розроблялися на основі загальної парадигми науково-педагогічних досліджень та спираючись на змістовні матеріали навчального посібника «Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника» авторів А. А. Марушкевич, Н. М. Кузьменко, О. В. Плахотнік, Є. С. Спіцина, М. В. Жиленка [61].

3.2. Сучасні освітні технології та Інтернет-платформи у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

Для реалізації пізнавальної та творчої діяльності студентів у освітньому процесі використовуються сучасні педагогічні технології, які дають можливість підвищувати якість освіти, більш ефективно використовувати навчальний час і знижувати частку репродуктивної діяльності студентів за рахунок зниження часу, відведеного на виконання домашнього завдання.

У ВШ представлений широкий спектр освітніх педагогічних технологій, які застосовуються в навчанні здобувачів освіти. Інноваційні педагогічні технології взаємопов'язані, взаємообумовлені і складають дидактичну систему, спрямовану на виховання таких цінностей як відкритість, чесність, доброзичливість, співпереживання, взаємодопомога і забезпечують освітні потреби кожного студента відповідно до його індивідуальних особливостей (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2.1.

Сучасні освітні технології (СОТ), що сприяють формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

СОТ	Очікуваний результат
Проблемне навчання	Створення в навчальній діяльності проблемних ситуацій і організація активної самостійної діяльності студентів з їх вирішення в результаті чого відбувається творче оволодіння знаннями, вміннями, навичками, розвиваються розумові здібності тощо
Різнорівневе навчання	У вчителя з'являється можливість допомагати слабкому, приділяти увагу сильному, реалізується бажання сильних студентів швидше і глибше просуватися в освіті. Сильні студенти затверджуються в своїх здібностях, слабкі отримують можливість відчувати навчальний успіх, підвищується рівень мотивації навчання

Проектні методи навчання	Робота за даною методикою дає можливість розвивати індивідуальні творчі здібності студентів, більш усвідомлено підходити до професійного і соціального самовизначення
Дослідницькі методи навчання	Дають можливість студентам самостійно поповнювати свої знання, глибоко вникати в досліджувану проблему і припускати шляхи її вирішення, що важливо при формуванні світогляду.
Лекційно-семінарська система заліку	Дана система використовується, в основному, в старшій школі, тому що це допомагає підготуватися до навчання у ЗВО. Дає можливість сконцентрувати матеріал в блоки і підносити його як єдине ціле, а контроль проводити за попередньою підготовкою студентів
Технологія використання ігрових методів	Розширення кругозору, розвиток пізнавальної діяльності, формування визначених умінь і навичок, необхідних в практичній діяльності. Розвиток загально навчальних умінь і навичок.
Командна, групова робота	Співпраця трактується як ідея спільної розвиваючої діяльності викладачів і студентів. Суть індивідуального підходу в тому, щоб йти не від навчального предмета, а від студента до предмету, йти від тих можливостей, якими володіє особа, застосовувати психолого-педагогічну діагностику особистості.
Інформаційно - комунікативні і технології	Зміна і необмежене збагачення змісту освіти, використання інтегрованих курсів, доступ в Інтернет
Здоров'язберігаючі технології	Використання даних технологій дозволяють рівномірно під час заняття розподіляти різні види завдань, чергувати розумову діяльність з фізрозминкою, визначати час подачі складного навчального матеріалу, виділяти час на

	проведення самостійних робіт, нормативно застосовувати ТСО, що дає позитивні результати в навчанні
Система оцінки «порт фоліо»	Формування персоніфікованого обліку досягнень студентів як інструменту педагогічної підтримки самовизначення, визначення траєкторії індивідуального розвитку особистості

Використання широкого спектра сучасних освітніх технологій дає можливість педагогічному колективу продуктивно використовувати навчальний час і добиватися високих результатів освітнього процесу студентів.

Інтернет-технології відіграють позитивну роль в формуванні комунікативної компетенції майбутніх викладачів ЗВО, оскільки ефективно вивчення фахової дисципліни будується на роботі з автентичними мультимедійними та друкованими матеріалами. При навчанні використовується одна з найактуальніших сучасних технологій – метод проектів. Багатьма авторами відзначається, що метод проектів дуже важливий в організації роботи студентів. Безумовно, активне використання даного методу поряд з іншими буде сприяти формуванню комунікативних компетенцій і допоможе випускнику ЗВО бути конкурентоспроможним професіоналом.

Постійна поява нових інформаційних технологій дає можливість реалізувати сучасні освітні вимоги в динамічному ритмі часу, властивому молоді. На сьогоднішній день у всіх освітніх установах є підключення до інтернету, завдяки якому є вільний доступ до навчальної, наукової, культурної інформації, це дозволяє студенту всебічно вивчати свою професію і формувати необхідні професійні компетенції.

Таким чином, для студентів відкриті широкі можливості розвитку своїх здібностей, спрямованих на вміння приймати необхідні рішення.

На сьогодні надважливим стає питання про вміння викладачів користуватися всіма сервісами та інструментами, широкими можливостями інтернет-ресурсів. Викладачам потрібно вміти легко знаходити необхідний

матеріал в електронних бібліотечних системах. Наприклад, ЕБС IPRbooks, Юрайт і ряд інших електронних систем покращують якість сервісів і створюють на своїх платформах нові інструменти, завдяки чому для користувачів постійно розширюються можливості.

В системі освіти ключову роль відіграє якісна освітня послуга. Визначити рівень якості освіти на сьогоднішній день можливо тільки через оволодіння загальнокультурними, загально-професійними та професійними компетенціями, що реалізуються в освітньому стандарті вищої освіти нового покоління

Не варто забувати, що інтернет-технології пропонують широкий спектр можливостей для міжнародної, міжкультурної комунікації за допомогою електронної пошти, блогів, інтернет-конференцій, особливо звичних для молодіжної аудиторії.

В цілому використання Інтернет-технологій в навчальному процесі не тільки допомагає викладачеві вищої школи мотивувати студентів до навчальної та науково-дослідницької діяльності, дає можливість студентам самовиражатися, представляючи на загальний судження результати своєї навчальної або наукової роботи, але також сприяє, використовуючи знання іноземної мови, розширенню знань з досліджуваної спеціальності, правильної організації самостійної роботи, а в кінцевому підсумку, формуванню комунікативної компетенції.

Розтлумачимо деякі Інтернет-ресурси у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО.

Vyju's – додаток для навчання з великими сховищем освітнього контенту, розробленого для різних класів і рівнів навчання.

Discovery Education – безкоштовні освітні ресурси і уроки про віруси і хвороби для різних класів.

Khan Academy – безкоштовні онлайн-курси та уроки.

KitKit School – набір для навчання на основі комплексних навчальних програм, для дітей різного віку.

LabXchange – цифровий навчальний контент, що надається на онлайн-платформі, яка забезпечує освітній і дослідницький досвід.

Mindspark – адаптивна система онлайн-навчання, яка допомагає вивчати математику.

OneCourse – орієнтований на дітей додаток для навчання читання, письма та математики.

Quizlet (link is external) – онлайн-сервіс, який дозволяє навчатися за допомогою навчальних інструментів та ігор.

Siyavula (link is external) – Mathematics and physical sciences education aligned with South African curriculum.

YouTube – репозитарій освітніх відео та навчальних каналів.

Платформи для спільної роботи, що підтримують відеозв'язок в реальному часі

Dingtalk – комунікаційна платформа, що дозволяє проводити відеоконференції, керування завданнями і календарями, відстеження відвідуваності і обмін миттєвими повідомленнями.

Lark – набір інструментів для спільної роботи, включаючи чат, календар, створення контенту і хмарне сховище.

Hangouts Meet – програмне забезпечення для миттєвого обміну повідомленнями та відеоконференціями від компанії Google.

Teams – платформа для чату, онлайн-зустрічей і спільної роботи, інтегрована з програмним забезпеченням Microsoft Office.

Skype – програма для відео та голосового зв'язку.

Zoom – хмарна платформа для відео і аудіо конференцій та вебінарів.

Таким чином, використання сучасних освітніх технологій та інтернет-платформ в сьогоденних реаліях є обов'язковим умінням при формуванні комунікативної компетенції.

Переваги використання інтернет-платформ у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО:

- проста і зрозуміла реєстрація: легко запрошувати студентів, колег, а також взаємодіяти з ними;
- яскрава анімація, яка привертає увагу;
- викладач може створити необмежену кількість груп;
- студенти можуть відправляти приватні повідомлення викладачу, що значно скорочує час, проведений в популярних месенджерах (Вайбер, телеграм);
- безкоштовна експлуатація.

До мінусів лише варто віднести відносно простий набір функцій, якими володіє будь-яка платформа. Узагальнено розглянемо деякі із цих вище означених ресурсів, що далі будуть представлені у лаконічних та компактних таблицях-наочностях.

Таблиця 3.2.2.

SKYPE як Інтернет платформа, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

SKYPE	
Засіб для відеозв'язку та конференцій	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Довга історія – майже кожен має тут аккаунт ▶ Весь необхідний сервіс безкоштовний ▶ Можливість переписуватися особисто ▶ Чат конференції зберігається після її завершення ▶ Можливість зберігати важливі повідомлення та інформацію в окремий чат ▶ Корисні та веселі боти 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Часті зависання в порівнянні із Zoom ▶ Довге завантаження ▶ Відсутність деяких функцій – наприклад, в чат неможливо повернутись після виходу з нього ▶ Незручне цитування повідомлень у нових версіях ▶ Видалення повідомлень чатів через деякий час

Таблиця 3.2.3.

HANGOUTS як Інтернет платформа, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

HANGOUTS

Засіб для відеозв'язку та конференцій	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Простий дизайн. ▶ Планування зустрічей дозволяє користувачам планувати дзвінки та відеозустрічі. ▶ Автоматична синхронізація розмов. Бесіди синхронізуються на всіх пристроях Windows, Android та iOS. ▶ Телефонні дзвінки. Додаток можна використовувати для звичайних телефонних дзвінків. ▶ Інтегрується з іншими програмами G-Suite, наприклад, Gmail. ▶ Доступний для всіх у кого є пошта Gmail, яку можна легко створити в разі необхідності. ▶ Можливість спілкування в чатах, окрім відеоконференцій. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Програма працює лише в браузері або як розширення Chrome. ▶ Обмежена функціональність. ▶ Відсутність статусів доступності. Додаток показує лише статус онлайн чи офлайн. ▶ Немає відстеження статусу повідомлення. Користувач не може побачити, чи повідомлення доставлено або прочитано. ▶ Максимальна кількість учасників – 25.

Таблиця 3.2.4.

Google MEET як Інтернет платформа, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

Google MEET	
Засіб для відеозв'язку та конференцій	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Google Meet працює у більшості браузерів, але, оскільки це продукт Google, він найкраще працює в Chrome. ▶ На відміну від Zoom, немає десктопного додатку, але є додатки для iPhone, iPad та Android. Програми пропонують таку ж функціональність, як веб-сайт. ▶ Безкоштовний план Google Meet не пропонує записування 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Google Meet працює у більшості браузерів, але, оскільки це продукт Google, він найкраще працює в Chrome. ▶ На відміну від Zoom, немає десктопного додатку, але є додатки для iPhone, iPad та Android. Програми пропонують таку ж функціональність, як веб-сайт. ▶ Безкоштовний план Google Meet не пропонує записування

<p>розмов.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Потрібно мати обліковий запис Google, щоб користуватися Google Meet, а Zoom дозволяє кожному, хто має посилання, приєднатися до відеодзвінка. (ценоділік з точки зору зручності приєднання, але це переваги з точки зору безпеки). ▶ Немає віртуальних фонів, реакцій чи розширених функцій контролю учасників. 	<p>розмов.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Потрібно мати обліковий запис Google, щоб користуватися Google Meet, а Zoom дозволяє кожному, хто має посилання, приєднатися до відеодзвінка. (ценоділік з точки зору зручності приєднання, але це переваги з точки зору безпеки). ▶ Немає віртуальних фонів, реакцій чи розширених функцій контролю учасників.
---	---

Таблиця 3.2.5.

ZOOM як Інтернет платформа, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

ZOOM	
онлайн платформа	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Легкість у використанні (один учасник створює зустріч і просто висилає посилання решті) ▶ Доступність на всіх платформах (як персональних комп'ютерів, так і мобільних пристроїв) ▶ Можливість безкоштовного використання (з певними обмеженнями) ▶ Захищеність, надійність і розвиток застосунка ▶ Сильна і досвідчена команда розробників 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Найбільшим недоліком можна вважати недостатню конфіденційність застосунка на початкових етапах ▶ Застосунок використовує багато ресурсів пристрою, на якому він використовується ▶ Проект все ще знаходиться на стадії старт-апу, з усіма ризиками які з цим пов'язані ▶ Додаток не є безкоштовним в повній мірі

Таблиця 3.2.6.

«KNU Education Online» як Інтернет платформа, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

«KNU Education Online»	
онлайн платформа для дистанційного навчання	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ

<ul style="list-style-type: none"> ▶ Зміст дисциплін – згідно з робочими програми КНУ ім. Т. Шевченка(теми лекцій, практичних); ▶ Електронний журнал оцінок підтягується автоматично після початку навчання. ▶ Наявний електронний розклад свого факультету, що створюється деканатом 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Це відносно новий продукт, тому недостатньо апробований ▶ Обмеженість бюджету на розробки, тому наявні недопрацювання ▶ Платформа «працює в тестово-дослідному режимі
--	---

Таблиця 3.2.7.

Google Forms як онлайн опитувальник, що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО

Google Forms онлайн опитувальник	
ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Дружній інтерфейс. Платформа є інтуїтивно зрозумілою, як для студентів, так і для викладача, який наповнює форму питаннями ▶ Можливість автоматичної перевірки та виставлення балів, яка значно економить час викладача ▶ Можливість гібридної перевірки за наявності відкритих питань ▶ Легке створення різних варіантів за рахунок імпортування однотипних питань з однієї форми в іншу ▶ Можливість автоматично перемішати питання в тесті та варіанти відповіді до кожного питання ▶ У комбінації з Google Classroom зручно розсилати форму студентам 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Неможливість прослідкувати за сторонніми діями студента під час тестування. Заповнення такого тесту вдома спонукає студентів до списування один в одного та пошуку відповідей на питання в інтернеті.

Кожна з цих платформ потребує певного часу, щоб звикнути до неї та пояснити алгоритм роботи з нею своїм студентам. Але в результаті можна

отримати інструмент, який дозволить пришвидшити комунікацію зі студентами при використанні технологій змішаного навчання у ЗВО.

3.3. Узагальнені результати дослідження та рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами змішаного навчання у ВШ

У дослідженні взяло участь 37 осіб. З них 14 чоловіків та 23 жінки, віком від 24 до 43 років, які є аспірантами 2 курсу географічного, хімічного, механіко-математичного, фізичного факультетів, ННЦ «Інституту біології та медицини», «Інституту високих технологій», факультету комп'ютерних наук та кібернетики, факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Протягом 2020-2021 років було проведено пілотажне дослідження, етапи якого охарактеризовані нами у попередньому пункті дипломної роботи. Узагальнені результати за тестом «Комунікативних умінь Л. Міхельсона» та методикою «Комунікативної соціальної компетентності» (КСК), якими скористалися аспіранти у рамках емпіричного дослідження та їх інтерпретація, представлені в цьому підрозділі роботи.

Зокрема, *тест «Комунікативних умінь Л. Міхельсона»* визначає тип реагування досліджуваного на різні типи ситуацій (позитивні і негативні вислови партнера, ситуації прохання, бесіди та ситуації з виразом емпатії). Л. Міхельсон вважає за необхідне акцентувати увагу на наступних аспектах вивчення комунікативних умінь як складової комунікативної компетентності: який тип реакції проявляє досліджуваний у тій чи іншій ситуації – всі реакції дослідник поділив на впевнені (компетентні), залежні та агресивні.

Результати дослідження за цим тестом подані у таблиці 3. Показники у колонці «*2-й етап*» відображають результати, отримані за цим тестом на початку жовтня 2020 року, до проходження аспірантами тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ». Колонка «*4-й етап*» ілюструє показники, отримані

у грудні 2020 року, тобто після проходження аспірантами означеного вище освітнього тренінгу.

Таблиця 3.3.1.

Результати аспірантів за тестом комунікативних умінь Л. Міхельсона

Перелік комунікативних умінь	Залежні реакції, %		Компетентні реакції, %		Агресивні реакції, %	
	2-й етап	4-й етап	2-й етап	4-й етап	2-й етап	4-й етап
Реагування на справедливу критику	22	19	50	62	28	19
Реагування на несправедливу критику	28	15	47	67	25	18
Реагування на провокуючу поведінку	27	24	44	58	29	18
Уміння вступати в контакт, контактність	26	16	62	72	12	12
Реагування на зовнішню спробу вступити в контакт	62	42	19	33	19	25

Отже, результати таблиці ілюструють, що кількість компетентних реакцій на різні ситуації збільшилися на 10-14 відсотків після проходження учасниками тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ». Максимальний прогрес відмічаємо у категоріях «Реагування на провокуючу поведінку» та «Реагування на зовнішню спробу вступити в контакт», де різниця показників компетентних реакцій склала 14%.

Для більшої наочності отриманих результатів за тестом Л. Міхельсона, було побудовано діаграми, у яких враховувалася динаміка кількості компетентних реакцій на запитання за кожним показником. *Перший жовтий стовпчик* із 2-х у діаграмі відображає результати *початкового зрізу 2-го етапу* дослідження, *до проходження тренінгу* аспірантами, а *другий блакитний стовпчик* кожного показника – результати *завершального 4-го етапу* дослідження, *після проходження тренінгу*, що розкрито на рис. 3.3.1.

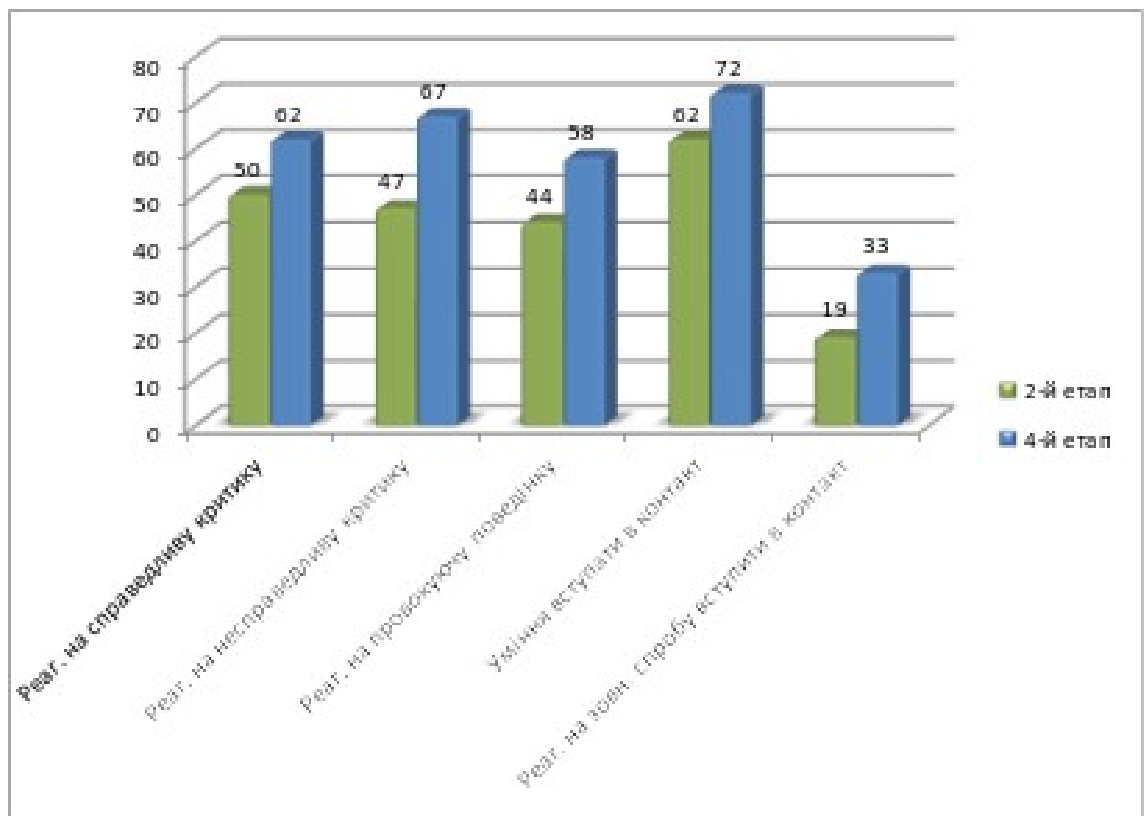

Рис. 3.3.1. Узагальнені результати аспірантів за тестом Л. Міхельсона (дані представлені у %)

Для отримання більш якісного та багатоаспектного уявлення про особистість досліджуваних, виявлення їх основних факторів міжособистісного спілкування була застосована методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) [10, с.138-149]. Узагальнені результати за цією методикою містяться у таблиці 3.3.2.

Таблиця 3.3.2.

Рівень комунікативної соціальної компетентності (КСК) аспірантів

Показник	Низька	Середня	Висока
----------	--------	---------	--------

	сформованість, %		сформованість, %		сформованість, %	
	2-й етап	4-й етап	2-й етап	4-й етап	2-й етап	4-й етап
Товариськість	18	9	50	50	32	41
Незалежність	50	16	18	34	32	50
Самоконтроль	8	0	50	42	42	58
Емоційна стійкість	17	8	58	42	25	50
Кількість осіб, схильних до асоціальної поведінки	2-й етап			4-й етап		
%	19			11		

Результати таблиці засвідчують, що у аспірантів, які брали участь у тренінгу, значно підвищився рівень товариськості: кількість таких осіб із високим рівнем сформованості цієї якості зросла із 32 до 41 % (на 9 %). Значною мірою виріс ступінь незалежності учасників: кількість аспірантів із низькою сформованістю цього показника знизилась на 34% (з 50% до 16%), відсотковий показник середньої сформованості зріс з 18% до 34% на 16%, а високої сформованості – з 32% до 50% на 18%.

Показники рівня самоконтролю стали вищими – на 16% зросла кількість аспірантів із високим рівнем сформованості цієї якості. Щодо емоційної стійкості, то кількість аспірантів, які володіють високим рівнем її сформованості, збільшився у 2 рази до 50%. Також, 19% аспірантів були схильними до асоціальної поведінки до тренінгу, а після його проходження цей показник знизився до 11%.

Щоб наочно зобразити динаміку вище окреслених показників, за результатами тесту КСК було побудовано діаграму, в основу якої покладені показники зростання кількості аспірантів із високою сформованістю якостей товариськості, незалежності, самоконтролю та емоційної стійкості. Всі ці показники подані у відсотках на рис. 3.3.2.

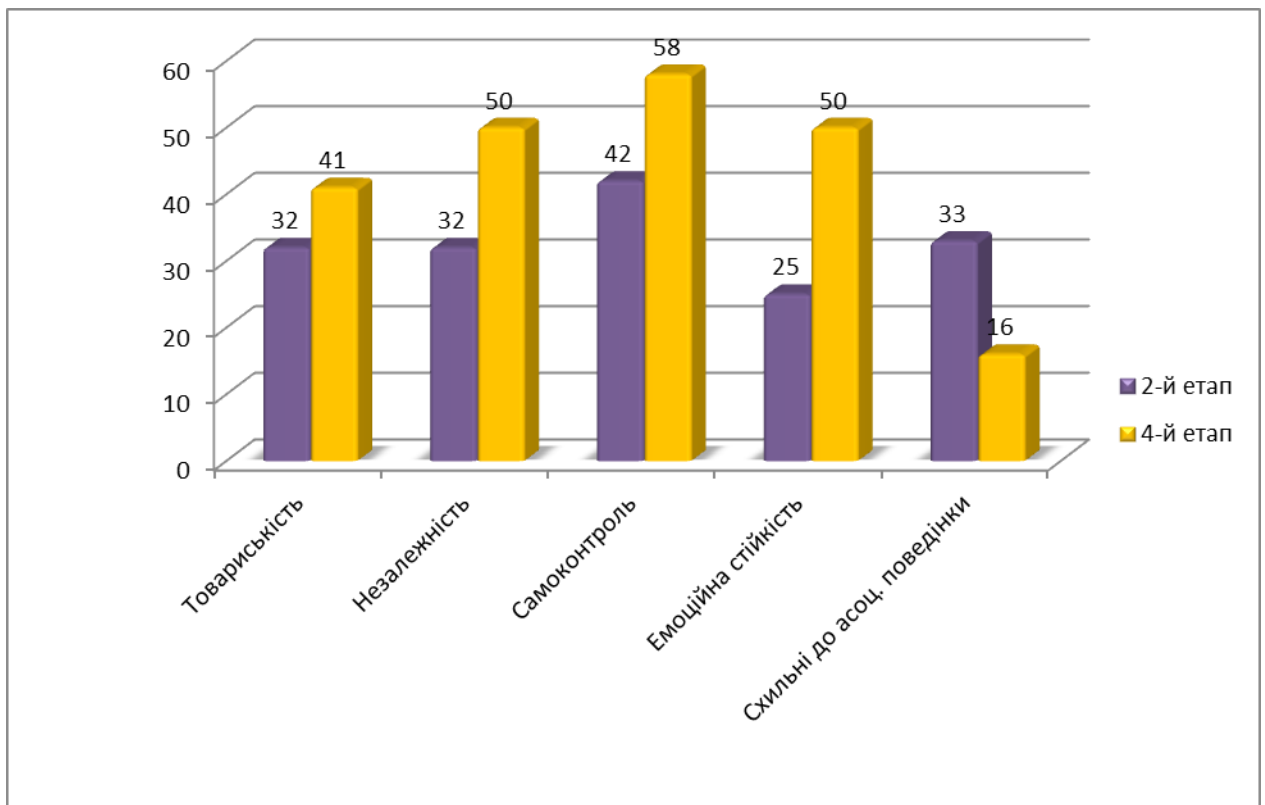

Рис. 3.3.2. Динаміка результатів аспірантів за тестом КСК (кількість аспірантів із високим рівнем сформованості показників, у %)

Оцінка результатів проведення тренінгу була здійснена на основі *моделі визначення ефективності тренінгів*, розробленої американським науковцем Дональдом Кіркпатріком. Відповідно до неї, ефективність тренінгу можна оцінити на чотирьох рівнях:

- ✓ критерій реакцій (визначає думку та загальне враження учасників щодо тренінгу, чи досягнули вони мети);
- ✓ навчальний, освітній критерій (рівень оволодіння учасниками новими знаннями, готовність застосовувати їх в житті). Оскільки представлений тренінг є освітнім, то цей критерій є основним при визначенні ефективності, оскільки головна мета тренінгу – освітня;
- ✓ критерій поведінки учасників (наскільки тренінг змінив реальну поведінку його учасників);
- ✓ критерій результатів та їх стійкості (визначає, наскільки досягнуті результати позитивно вплинули на реальні ситуації життя учасників тренінгу) [40, с. 7].

Анкета «Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» дозволяє оцінити ефективність проведеного тренінгу за першими двома критеріями [Додаток В].

Спочатку термін «*тренінг*» (від англ. train, training) позначав *навчання, тренування, дресирування* та використовувався у спорті, медицині та психології як інтенсивний спосіб здобуття знань і формування навичок та умінь особистості.

У цьому контексті *тренінг* тлумачився як запланований процес модифікації відношення, знання або поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття ним навчального досвіду для того, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або у певній галузі через тренування. Це – комплекс вправ з метою пристосування особистості до підвищених вимог і складних умов роботи й життя [33, с. 105].

Формування тренінгів у окремий метод активного навчання і поява пізніше їх різновидів (тренінги особистісного зростання, тренінги продажів, бізнес тренінги тощо) пов'язують з ім'ям американського психолога Курта Левіна. Цей соціальний психолог в 1946 році створив спеціальні тренінгові групи, метою яких було вдосконалення навичок спілкування.

Було відмічено, що ефективні зміни в установках, більш об'єктивний аналіз особливостей особистості та її поведінки відбуваються тоді, коли людина діє і навчається у групі. Пізніше була заснована Національна лабораторія тренінгу, де почали навчати політиків, менеджерів, управлінців вмінню вирішувати конфліктні ситуації, керувати, ефективно спілкуватися.

У 1971 році М. Форверг (Німеччина) розробив метод соціально-психологічного тренінгу. Він почав застосовувати різні рольові ігри, які сприяли формуванню комунікативних навичок. М. Форверг навчав і тренерів з Росії, які згодом почали вести свої тренінги. Саме тоді з'явилася потреба навчати нових співробітників у відповідності зі стандартами діяльності іноземних компаній і корпорацій [33, с. 106].

Сьогодні існує величезна кількість тренінгів різної спрямованості: тренінги переговорів, тренінги продажів, бізнес-тренінги, тренінги особистісного зростання, психотренінги, соціально-психологічні тренінги, соціально-педагогічні тренінги, просвітницькі й освітні тренінги та інші.

Освітній тренінг являє собою динамічну форму навчання, в ході якої відбувається активне засвоєння знань, набуття умінь та навичок, що відповідає умовам сучасного життя. Освітній тренінг спрямований на формування освітньої та життєвої компетентності особистості шляхом збагачення як знаннями, так практичним та емоційно-особистісним досвідом.

Цюман Т.П. визначила, що освітній тренінг базується на 4-х принципах, а саме: «1) опори на розвиваючу освіту як потенціалу особистісного розвитку на основі логіки взаємодії, а не впливу; 2) створення умов, які передбачають підготовку особистості до вирішення проблемних життєвих ситуацій; 3) можливості для здійснення особистістю вибору свого життєвого шляху, на підставі вміння аналізувати ситуацію і нести відповідальність за свою поведінку, сформованого прагнення до саморозвитку; 4) захисту кожного суб'єкта навчально-виховного процесу через подолання незахищеності учасників, розвиток і реалізацію індивідуальних потенцій» [33, с. 107].

Саме при дотриманні таких принципів, на думку вченої, освітній тренінг буде нести у собі максимальну ефективність, сприятиме якнайширшому розкриттю кожного його учасника, який під час активної діяльності буде не лише отримувати готову інформацію, а й за допомогою прийомів мислення визначить основні положення, які будуть ним усвідомлені.

З огляду на базові принципи освітній тренінг є не тільки елементом неперервної освіти, а й однією із складових особистісно-орієнтованої моделі навчання та виховання, засобом самореалізації, самоствердження та саморозвитку особистості студента.

У процесі роботи тренінгова група проходить низку етапів свого розвитку. Найважливіші з них це: 1) знайомство й орієнтація; 2) лабілізація;

3) конструктивна, цілеспрямована діяльність; 4) завершення процесу та процедури тренінгу.

Спочатку стосунки учасників регулюються суто емоційними враженнями, симпатіями, антипатіями, більшу роль відіграє зовнішній вигляд людини, її фізичні дані. Після настає лабілізація. Іноді її називають етапом конфронтації з ведучим. Учасники групи одержують відомості про себе, які суперечать власним, давно усталеним уявленням. Виникає напруження, що може виразитися в агресивній поведінці членів групи стосовно ведучого або інших учасників.

Такі процеси є нормальними і навіть бажаними та засвідчують групову динаміку, розвиток гурту. Потім закономірно відбувається конструктивна, цілеспрямована діяльність. На цьому етапі учасники тренінгу усвідомлюють можливість та здатність саморозкриття перед групою з приводу своїх проблем, взаємини набувають характеру довіри, взаємоповаги, навчання на досвіді інших, тощо.

Особливої значущості у взаємодії членів групи набуває і схема тренінгового заняття. Запропонована на першому занятті схема повторюється і на всіх наступних. Через свою повторюваність вона також діє як норма для конкретної групи. Із цієї причини у схему заняття, як правило, закладаються позитивні моменти, що створюють умови для продуктивної дії тренінгу. Деякі елементи (привітання, завершення заняття, моменти взаємопідтримки) вводяться з самого початку занять тренером, інші – напрацьовуються під час роботи і пропонуються вже учасниками.

Отже, ведучому протягом проведення освітнього тренінгу бажано дотримуватися такого алгоритму:

⇒ **I. Привітання.** Уточнення самопочуття кожного. Це створює атмосферу «тут і зараз». Виявляючи свій емоційний стан учасники розповідають, чого вони очікують від заняття, про зміни, які сталися внаслідок попереднього заняття. Тренер пропонує теми заняття відповідно до робочої програми навчальної дисципліни. Інколи теми

занять у зв'язку з попередніми висловлюваннями учасників можуть змінюватися у своїй послідовності.

⇒ **II.** Вправа для емоційної розминки. Спрямована на створення внутрішньої свободи учасників групи. Репертуар таких ігор чималий та здебільшого вони взяті з дитячих ігор. Ці вправи об'єднані метою сформуванню у учасників позитивну установку на подальшу комфортну діяльність групи.

⇒ **III.** Основна частина, яка несе основне змістове навантаження. У ній вправи пасивного характеру чергуються з рухливими іграми. Вони завершуються обов'язковим обговоренням і самозвітом учасників про свої відчуття та думки (рефлексію).

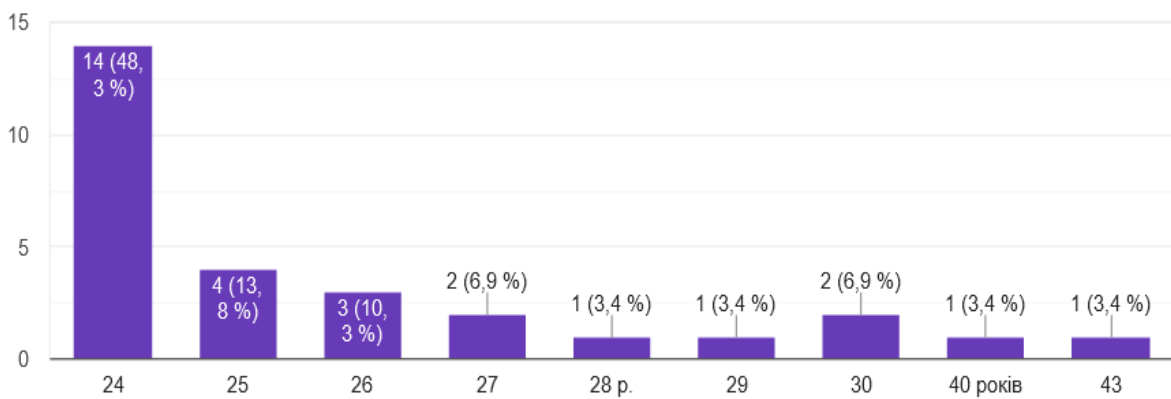
⇒ **IV.** Підведення підсумків заняття. Висловлювання учасників по черзі про свої відчуття, враження щодо виконаної роботи, побажань тренеру та групі.

⇒ **V.** Прощання. Це своєрідна ритуальна дія і може мати різні форми проведення. Головне, що прощання відбувається «на позитиві» та у мажорному настрої учасників тренінгової групи [40, с. 40-41].

Вище означені етапи та алгоритми були реалізовані протягом тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ». Його результативність була оцінена за допомогою анкети «*Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»*». Зокрема, аспіранти задоволені організацією та проведенням тренінгу і позитивно оцінюють його результати. Для підтвердження вище зазначеного наводимо частковий аналіз, найважливіших, на наш погляд, відповідей з анкетування аспірантів.

1-3-е запитання анкети відображають *співвідношення за віком, статтю аспірантів та їх місцем навчання на факультеті/інституті* і представлено на рис. 3.3.3, 3.3.4 та 3.3.5.

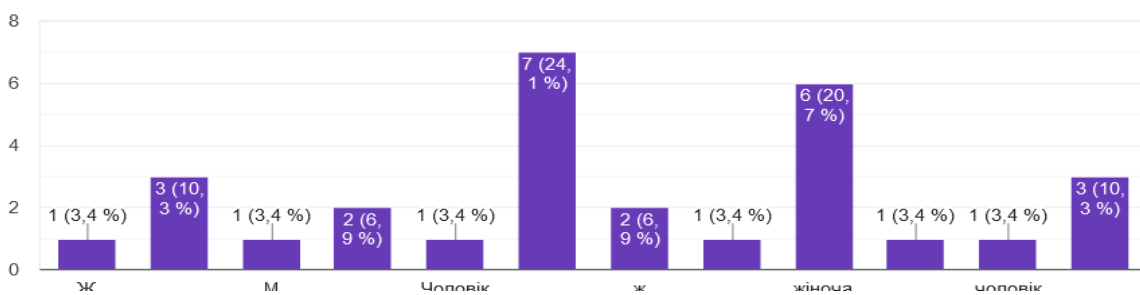
Кількість, %

роки

Рис. 3.3.3. Співвідношення кількості аспірантів за віком

Кількість, %

стать

Рис. 3.3.4. Співвідношення кількості аспірантів за статтю

Кількість, %

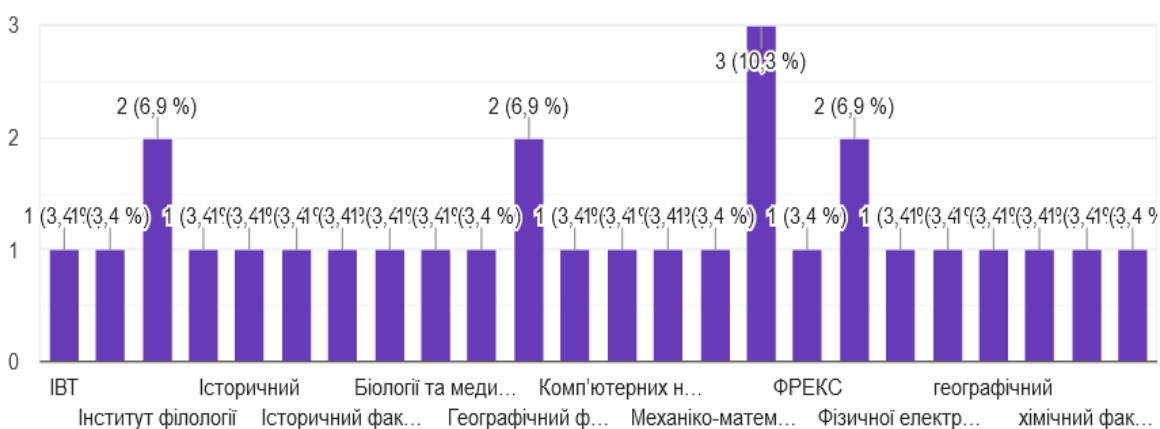

Рис. 3.3.5. Співвідношення кількості аспірантів за місцем навчання

4-е запитання анкети відображає, *коли доцільно проводити освітній тренінг для аспірантів* (рис. 3.3.6.):

4.1. тільки до проведення асистентської педагогічної практики;

4.2. можливо і паралельно практиці.

Рис. 3.3.6. Доцільність проведення тренінгу «СОТВШ»

Для 92 % опитуваних аспірантів з усіх факультетів тренінг потрібний для набуття знань, умінь, навичок, професійного досвіду та удосконалення

своїх комунікативних, організаторських якостей викладача (рис.3.3.7.).

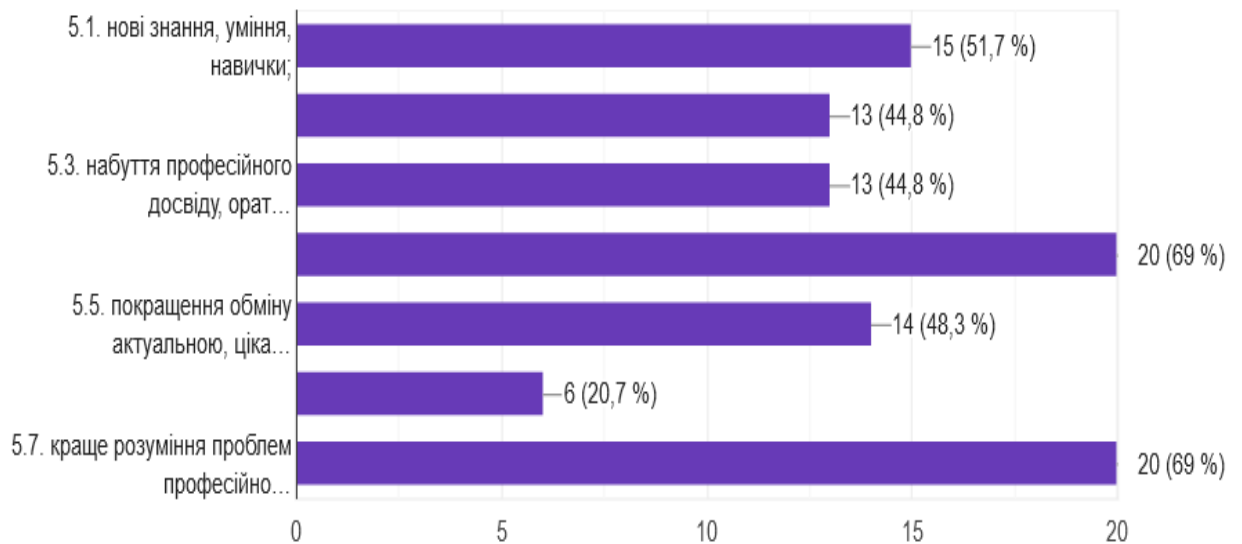

Рис. 3.3.7. Значення, сутність тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»

6-е запитання анкети представляє, *побажання аспірантів (зокрема, чому варто більше приділити уваги, що можна скоротити як не дуже суттєве) щодо вдосконалення змісту та методики проведення занять тренінгу* (рис. 3.3.8.):

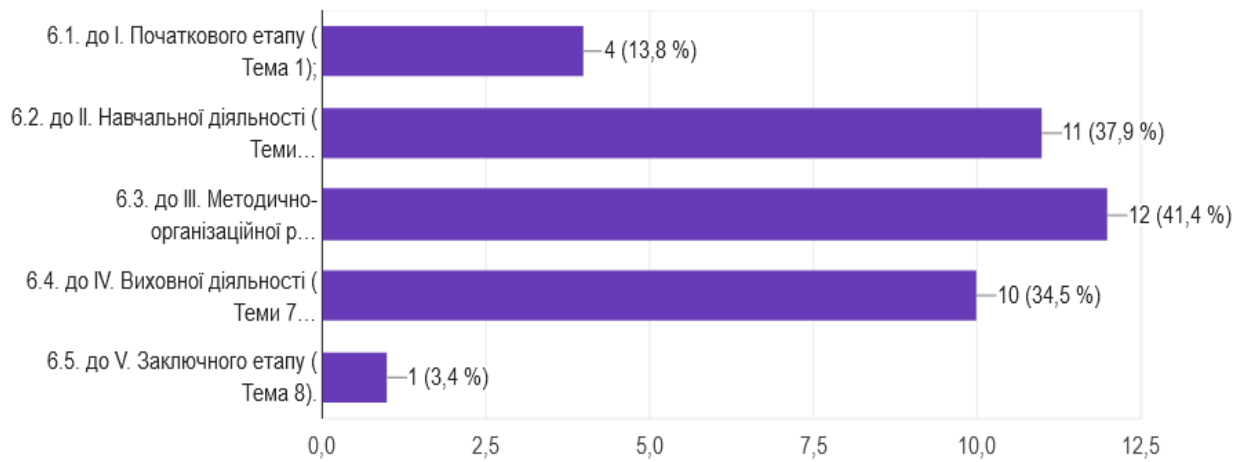

Рис. 3.3.8. Побажання аспірантів щодо вдосконалення змісту та методики проведення занять тренінгу

Загальні рекомендації щодо покращення тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» (запитання 7 анкети) стосувалися таких аспектів:

Треба більше розбирати конкретні прикладні ситуації з досвіду різних викладачів, в тому числі й учасників

Хотілося б більше інформації про підготовку до асистентської практики, а також більш акцентовано про організацію роботи(тайм-менеджмент) та проблемі емоційного та професійного вигорання.

Більше акценту на технологічному забезпеченні (Zoom, Moodle, Google Class), як користуватися, які ефективні цікавинки.
Більше про мотивацію студентів.

Тренінг був корисний. На мою думку, покращення не потрібні.

Будучи іноземним студентом із поганим володінням російської та української мови, було б краще розробити спеціальний узагальнюючий план англійською мовою для кращого розуміння

В цілому йти по тим проблемам, які вже є у аспірантів

В основному очікування від тренінгу справилися у 87 % опитуваних з усіх факультетів. А побажання аспірантів стосувалися прохання проводити паралельно навчання-консультування з асистентської практики та у зменшенні обсягу та кількості звітної документації з практики.

Також, висловлювалися думки (26 %) про необхідність відмовитися від виховної діяльності аспірантам, зважаючи на брак часу у аспірантів. Тому аспіранти прагнули отримувати в основному «науково-методичну допомогу» (14 %) та «допомогу у вихованні студентської групи» (20 %). Основні проблеми у аспірантів стосувалися саме проведення виховних заходів (32 %), дослідження групи та особистості у ній (8 %).

Для підтвердження вище зазначеного наводимо частковий аналіз деяких, найважливіших, на наш погляд, відповідей та результатів анкетування аспірантів. Зокрема, *10-е запитання анкети – Який спосіб співпраці з тренером-консультантом для Вас кращий?* (рис. 3.3.9.).

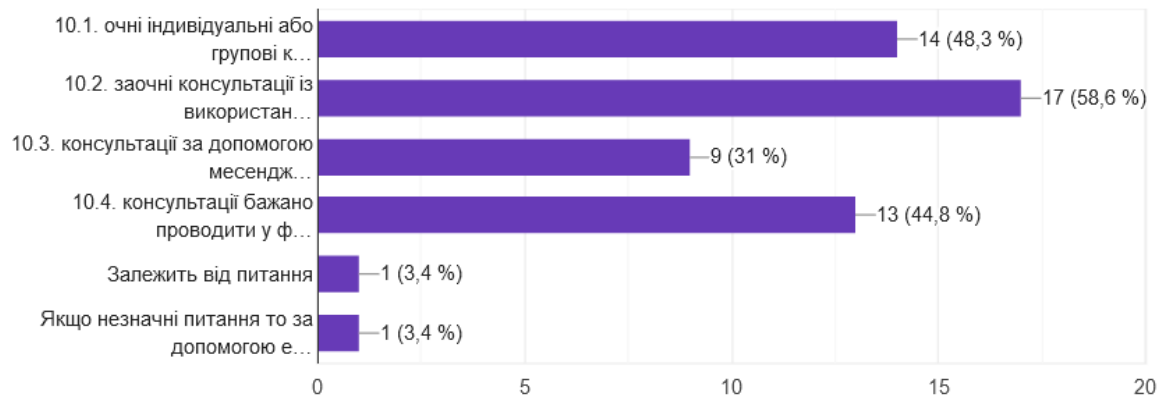

Рис. 3.3.9. Кращий спосіб співпраці з тренером-консультантом

Так само важливим для педагогічної діяльності майбутнього викладача є і запитання 11-ть анкети: **коли проблемна ситуація набуває конфліктний характер Ви** (можливо кілька відповідей) (рис. 3.3.10.). У цих тлумаченнях відображається рівень практичної реальної сформованості комунікативної компетентності аспірантів як майбутніх викладачів ВШ.

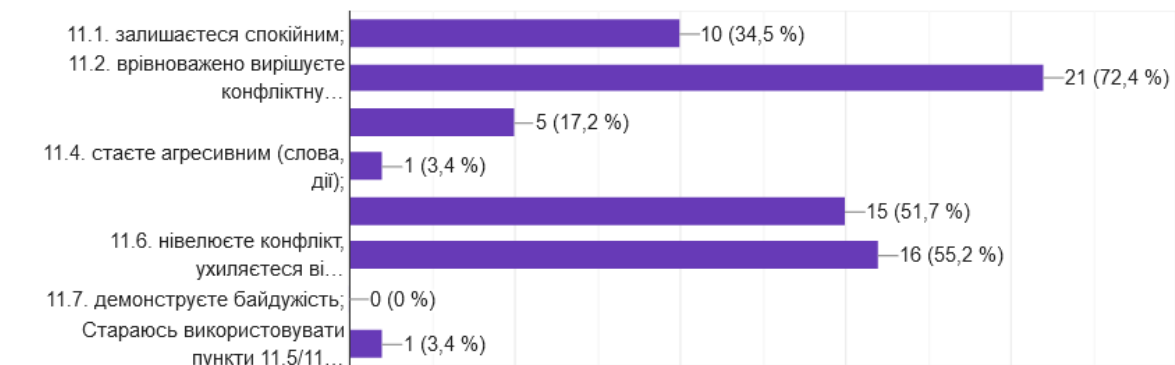

Рис. 3.3.10. Поведінка аспіранта у проблемній та конфліктній ситуації ЗВО

12-е запитання анкети ілюструє *стилі розв'язання конфліктів аспірантами – переважно у конфлікті Ви застосовуєте* (рис. 3.3.11.):

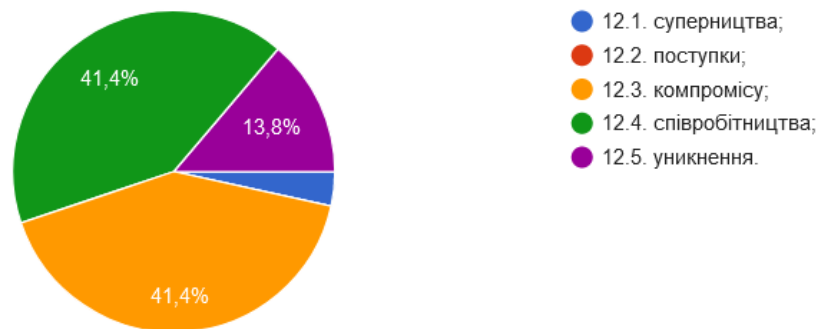

Рис. 3.3.11. Стили розв'язання конфліктів аспірантами

Серед стилів вирішення конфліктів аспірантами переважають компроміс та співробітництво, а уникнення знаходиться на середньому рівні, що засвідчує високий рівень сформованості комунікативної компетентності аспірантів як майбутніх викладачів ЗВО.

Під час тренінгу у аспірантів сформувалася певною мірою готовність до проходження асистентської педагогічної практики. Аспірантам вдалося у процесі проходження тренінгу опанувати специфіку застосування сучасних освітніх технологій, Інтернет-платформ з урахуванням особливостей існуючої ситуації в освіті (дистанційні технології тощо). На 90 % очікування аспірантів від тренінгу справдилося (рис. 3.3.12.).

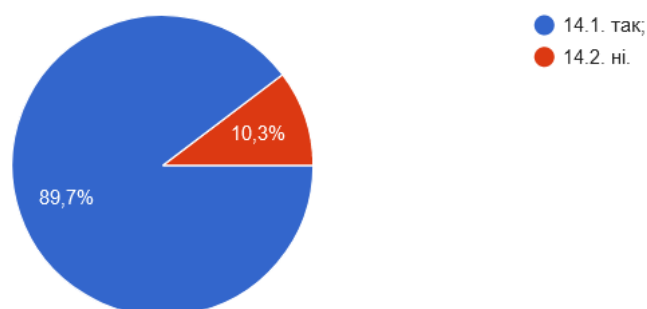

Рис. 3.3.12. Очікування аспірантів від тренінгу

Для 100 % аспірантів освітній тренінг мав позитивні наслідки (рис. 3.3.13.). Тому, що під час практики аспіранти навчилися:

у навчальній діяльності – проводити семінари; аналізувати заняття аспірантів; створювати допоміжні засоби навчання, наочність;

у методичній діяльності – розробляти плани-конспекти семінарів; створювати доповідь і виступ на науково-методичному семінарі кафедри;

у виховній діяльності – готувати та проводити виховний захід.

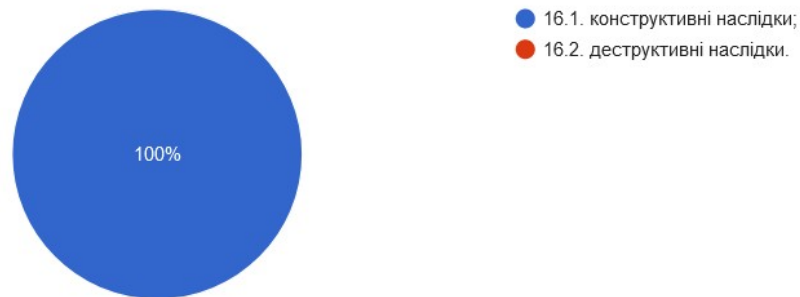

Рис. 3.3.13. Наслідки від тренінгу «СОТВШ» для аспірантів

Пропозиції аспірантів щодо удосконалення освітнього тренінгу, покращення організації асистентської педагогічної практики, полягали у тому щоб:

- збільшити кількість консультацій з актуальних проблем проведення семінарів;

- дозволити аспірантам викладати весь навчальний предмет, дисципліну, а не тільки семінари;

- підвищити кількість годин на практику, можливо, поширити її на 2-а семестри;

- дозволити аспірантам викладати спец.факультативи або курси (орієнтир на запит, потреби студентських груп), які стосуються наукових дисертаційних досліджень;

- зменшити кількість звітних документів з практики;

- скорегувати чіткі терміни асистентської педагогічної практики (акцент на достроковому, до 1-го вересня, початку практики);

- зняти виховну складову асистентської практики;

- подавати звітність у електронній формі;

- зняти дослідження колективу та особистості у ньому;

- проводити індивідуальні консультації з аспірантами на Інтернет-платформах дистанційного та змішаного навчання у ЗВО.

Ці пропозиції аспірантів щодо удосконалення освітнього тренінгу стали базисом для розробки, адаптації та модифікації *програми спецкурсу-факультативу «Технологія змішаного навчання»* [44].

Метою такого курсу є оволодіння «технологією змішаного навчання» і зміна діяльності педагога на основі застосування її на практиці. У результаті зростання впливу інформаційних технологій на освіту все більшої актуальності набирає технологія змішаного навчання, саме з якою багато експертів пов'язують майбутнє освітньої системи у XXI столітті.

Змішане навчання безсумнівно є прогресивною освітню технологію, яка працює не тільки на здобуття академічних знань, а й на формування компетенцій XXI століття, розвиваючи когнітивні, емоційні та соціальні навички. Змішане навчання це – трансформація традиційного навчання за допомогою інформаційних технологій; використання кращого з того, що можуть робити викладачі, і кращого з того, що можуть надати технології, таким чином, щоб забезпечити індивідуальну освітню траєкторію для всіх студентів, аспірантів.

Учасники курсу – здобувачі освіти у вищій школі:

- ознайомляться з концепцією змішаного навчання;
- проаналізують і вивчать основні моделі змішаного навчання;
- визначають оптимальну модель змішаного навчання для реалізації її у освітньому процесі;
- отримують або розширяють досвід роботи з різноманітними типами цифрових освітніх ресурсів, онлайн-сервісів;
- актуалізують або отримують досвід використання технологій і методів у рамках змішаного навчання: критичного мислення, групової роботи, коучингових методів;
- отримують покрокове керівництво по розробці занять в стратегії змішаного навчання;
- ознайомляться з кращими практиками реалізації моделей змішаного навчання;
- розроблять і проведуть заняття з використанням обраної моделі змішаного навчання;
- отримують зворотний зв'язок щодо розроблених і проведених занять.

Особливості онлайн-курсу:

- ▶ Дозволяє не тільки ознайомитися з існуючими концепціями технології змішаного навчання, а й освоїти інструменти його реалізації.
- ▶ Включає велику кількість відеоматеріалів, що дозволяє наочно побачити технологію реалізації змішаного навчання у практиці викладача.

Передбачає виконання домашніх завдань, які включають рефлексивну роботу з додатковим теоретичним матеріалом, а також виконання практичних завдань веде до створення заняття, змістового блоку, курсу за технологією змішаного навчання.

- ▶ Включає технологічні карти і чек-листи, які дозволять учасникам планувати свою діяльність для реалізації змішаного навчання.
- ▶ Заняття в рамках курсу організовані таким чином, що дозволять учасникам бути в ролі безпосередньо учня і з його позиції побачити, як

працює той чи інший освітній онлайн-ресурс, а також в ролі педагога, що дозволить учаснику краще конструювати завдання для студентів, аспірантів, тестувати їх.

Курс можна проходити в будь-який зручний час на комп'ютері, планшеті або смартфоні. Курс включає повний доступ до всіх сесій і матеріалів.

Програма курсу «Технологія змішаного навчання»

Змістовий блок 1. Концепція змішаного навчання

В рамках цієї частини учасники:

- проаналізують причини виникнення змішаного навчання;
- розглянуть особливості змішаного навчання, що дозволяють формувати навички XXI століття;
- обговорять реалізацію принципів диференціації, індивідуалізації, персоналізації в рамках змішаного навчання;
- познайомляться з підтримуючими і проривними моделями реалізації змішаного навчання;
- вивчать основні освітні онлайн-платформи для управління навчанням;
- визначать оптимальну модель змішаного навчання для реалізації її в освітньому процесі ВШ.

До кожної теми розроблено *домашнє завдання*, яке передбачає:

1. Змішане навчання як крок до особистісно-орієнтованого навчання
2. Фактори успіху змішаного навчання
3. Підтримка моделі змішаного навчання
  - 3.1. Технологія розробки заняття із використанням моделі «Перевернутий клас»
  - 3.2. Технологія розробки заняття із використанням моделі «Ротація станцій»
4. Проривні моделі змішаного навчання
5. Технологія вибору оптимальної моделі змішаного навчання

6. Диференціація, індивідуалізація, персоналізація в рамках змішаного навчання

7. Системи управління навчання

- рефлексивну роботу з додатковими теоретичними матеріалами, відеосюжетами, присвяченими теоретичним і практичним аспектам змішаного навчання

Змістовий блок 2. Цілі і результати в змішаному навчанні

В рамках цієї частини учасники:

- визначають основні вимоги до мети в контексті змішаного навчання;
- отримують досвід роботи з навчальною програмою;
- отримують досвід формулювання цілей з використанням таксономії освітніх цілей Б. Блума і технології SMART;
- сформулюють мету для окремого заняття.

До кожної теми розроблено *домашнє завдання*, яке передбачає:

1. Мета - орієнтири в технології змішаного навчання
2. Алгоритм постановки мети
3. Результат навчального заняття
4. Обговорення цілей і результатів уроку з студентами, аспірантами

- робота з навчальною програмою з дисципліни формулювання цілей уроку з використанням таксономії освітніх цілей Б. Блума;
- формулювання цілей уроку з використанням технології SMART;
- визначення прийомів роботи з метою на уроці;
- визначення цілей розробляється уроку в обраній моделі змішаного навчання.

Змістовий блок 3. Зворотній зв'язок і оцінювання

В рамках цієї частини учасники:

- актуалізують інформацію про сутність, механізми і правила зворотного зв'язку;
- познайомляться з різними видами оцінювання та їх особливостями;

- навчатися визначати методи оцінювання для розроблюваного заняття;
- отримають досвід використання методів оцінювання в рамках заняття.

1. Сутність і завдання зворотного зв'язку
2. Основні правила ефективного зворотного зв'язку
3. Критеріальне і констатує оцінювання
4. Формування оцінювання
5. Цифрові інструменти оцінювання

До кожної теми розроблено *домашнє завдання*, яке передбачає:

- визначення учасниками прийомів зворотного зв'язку і отримання і рефлексії досвіду їх використання на занятті;
- розробку критеріїв оцінювання виконання студентами завдань;
- визначення методів оцінювання в рамках розроблюваного заняття.

Змістовий блок 4. Онлайн-інструменти в організації змішаного навчання

В рамках цієї частини учасники:

- отримають досвід роботи з різними онлайн ресурсами
- навчатися використовувати онлайн-інструменти для реалізації обраної

моделі змішаного навчання

До кожної теми розроблено *домашнє завдання*, яке передбачає:

1. Онлайн-платформи для управління навчанням
  - 1.1. Онлайн-платформа Google Classroom
  - 1.2. Онлайн-платформа Moodle
2. Онлайн-ресурси для створення навчального контенту
  - 2.1. Інтерактивні презентації, інтерактивне відео (онлайн-сервер Genially, Learnis, Pictochart, Google Slides, Prezi, Canva)
  - 2.2. Стрічки часу (TimeToas, Padlet)
  - 2.3. Відео (Youtube, Відеоуроки, Віртуальна академія, Інфоурок, TED, Khan Academy)
  - 2.4. Віртуальні лабораторії (VirtuLab, ProgramLab, СК-12)

2.5. Інтелектуальні карти (Mindmeister)

3. Онлайн-ресурси для створення дидактичних матеріалів перевірки досягнення результату навчальної діяльності

3.1. Практикум з використання освітньої платформи Learnis (навчальні веб-квести, вікторини, інтелектуальні онлайн-ігри)

3.2. Практикум з використання онлайн-сервісу LearningApps (створення інтерактивних завдань для перевірки знань студентів, аспірантів)

3.3. Практикум по роботі з онлайн-ресурсом дошка Padlet

3.4. Створення інтерактивних завдань в сервісі Formative

3.5. Цифровий практикум з використання онлайн-додатків «Quizizz»

3.6. Цифровий практикум з використання онлайн-додатків «Kahoot»

3.7. Створення інтерактивних листів (Formative, Varsity Tutors)

4. Онлайн-ресурси для організації співпраці

5. Онлайн-інструменти для організації зворотного зв'язку

- актуалізацію досвіду роботи учасників з онлайн-інструментами;
- отримання досвіду використання нових онлайн-інструментів;
- розробку дидактичного матеріалу для заняття із використанням онлайн інструменту;
- створення контенту для заняття із використанням онлайн-ресурсів визначення оптимального поєднання онлайн-інструментів для етапу заняття.

Змістовий блок 5. Методи навчання в рамках реалізації технології змішаного навчання

В рамках цієї частини учасники:

- актуалізують досвід використання в навчальному процесі різних технологій і методів;
- навчаться використовувати технології і методи для реалізації обраної моделі змішаного навчання.

Змістовий блок 6. Технології змішаного навчання

1. Методи організації роботи в малих групах

2. Метод проектів

3. Методи розвитку критичного мислення

4. Використання коучингових технологій в реалізації змішаного навчання

5. Організаційні умови реалізації змішаного навчання

Узагальнення, підсумки та висновки програми: «Інноваційні методи для персоналізації навчання – як нові ролі викладачів і змішане навчання допомагають студентам домогтися успіху» + «Виклики та перешкоди на шляху до якісного змішаного навчання».

Висновки до третього розділу

Резюмуючи інформаційні матеріали цього розділу, робимо висновок, що в епоху розвинених цифрових технологій суспільству потрібні викладачі, в компетенції яких наявні інтегровані знання змісту навчання, педагогічної психології, ресурсів ІКТ та навички дидактичного проектування. Інтеграція також передбачає зміну ролі педагога: нові освітні результати можуть бути досягнуті тільки в процесі освоєння сучасних видів навчальної діяльності, тобто, в інноваційному освітньому процесі, збудованому в ІОС, що з неминучістю тягне за собою зміну традиційного навчання науково-дослідницької технікою навчання студентів.

Ці перетворення вимагають розвитку у викладачів наступних умінь:

1) розробляти навчальні цілі, орієнтовані на досягнення результатів в технологічно розширеній інформаційному середовищі, які дозволяють студентам встановлювати цілі навчання, контролю та оцінки його прогресу;

2) проектувати зміст освіти у вигляді інтерактивного контенту і відповідних практичних вправ шляхом вибору і проектування завдань, проектів та заходів з використанням цифрових ресурсів та ІКТ для формування навчального досвіду і розвитку дослідницьких, проектувальних і творчих умінь студентів;

3) розробляти систему контролю і оцінки відповідно до цілей навчання і змісту для комплексної об'єктивної діагностики навчальних результатів, поліпшення якості викладання і мотивації студентів до навчання.

Підвищенню рівня професійної компетентності сприяє застосування активних методів, прийомів і форм навчальної діяльності: проблемних, евристичних, імітаційно-ігрових, що моделюють, проєктивних, дискусійних.

Застосування активних методів навчання сприяє переносу знань і умінь студентів в нову ситуацію, вивчення нових проблем, формуванню умінь бачити альтернативу рішення, комбінувати відомі способи вирішення і створювати нові, оригінальні алгоритми діяльності. Розвиток педагогічної науки в напрямку використання електронних дидактичних середовищ

відкриває нові можливості для розуміння завдань і форм освіти в цифрову епоху, створення ефективних методів навчання.

ВИСНОВКИ

Реформування освіти вимагає комплексного підходу до вирішення багатьох питань. Одним з яких є створення умов, перетворення освітнього середовища, яке спрямоване задовольнити зростаючі потреби суспільства до якості вищої освіти молоді, що можливо за рахунок формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів, яке збереже та примножить численні ресурси у підготовці наступних поколінь освітян.

1. З початком активного використання цифрових та мультимедійних технологій у викладанні предметів, дисциплін, спеціальностей приділяється все більша увага *змішаній моделі навчання*. Існує також багато думок щодо визначення самого поняття. Німецькі вчені пропонують два підходи в розуміння змішаного навчання. З одного боку, мова йде про використання нових мультимедійних технологій у вивченні предметів, дисциплін, спеціальностей, з іншого – *дидактичні сценарії, що передбачають різноманітні методологічні комбінації*. З організаційної точки зору розглядаються чотири можливі сценарії змішаного навчання:

Аудиторне заняття, доповнене інтернет-ресурсами (онлайнграматики та словники, тренувальні лексико-граматичні вправи, тести закритого типу).

Аудиторне заняття, доповнене онлайн-компонентами комунікативної направленості (учасники отримують по E-Mail чи через навчальну платформу завдання, які контролюються викладачем, контактують з носіями мови у соцмережах тощо).

Чергування аудиторних занять з онлайн-заняттями (групова робота над проектами, презентаціями, віртуальні контакти між учасниками).

Повністю віртуальне навчання (самоосвіта під керівництвом викладача-куратора, віртуальна аудиторія, яка також уможлиблює групову роботу).

2. До інструментів, що використовуються для створення та відтворення належать, з одного боку, традиційні програми обробки текстів (наприклад, Word). Однак, на сучасному етапі, вже доступні вже доступні кооперативні

редактори, що дозволяють створювати та редагувати тексти в Інтернеті з іншими учасниками (наприклад, Google Doc).

Сюди ж можна віднести всі додатки, програми призначені для створення та редагування веб-сторінок, подкастів, відеокліпів та цифрових програвачів.

Характеризуючи комунікативні засоби, слід розрізняти *синхронні та асинхронні інструменти*. До найвідоміших асинхронних інструменти включають електронну пошту, форум, блог; синхронні інструменти представлені чатами та соціальними мережами (*Facebook, Skype, Viber, Instagram та ін.*), В якій поряд зі звичайним текстовим чатом, демонстрацією аудіо- та відеофайлів, також передбачене синхронне використання складних інструментів для проведення конференцій зі спільним доступ до ресурсу.

3. Незважаючи на те, що згадані засоби можуть працювати та виконувати різні функції, потрібно пам'ятати і про доцільність їх використання та застосування. Іншими словами, варто використовувати той чи інший ресурс не тому, що він є доступний, а в першу чергу зважати на ефективність його використання та подальшу результативність, якість навчання студентів ЗВО. Також варто зважати на необхідність та коректність його застосування.

Тому, згідно з метою заняття (лекції, семінару, практичного заняття) певні доповіді, меседжі та тези можна транслювати в прямому ефірі (наприклад, як відео- чи аудіоконференція); або також можливо щоб учасники, попередньо прочитавши (скориставшись електронною поштою, блогом або форум), самостійно плануючи, підготуйте усну або письмову відповідь на завдання або просто підготувалися до заняття за заздалегідь підготовленими темами або планом навчальної програми. На освітніх платформах, таких як Moodle інтегрується більшість з цих інструментів.

Значущим залишається питання про функцію педагога-викладача на етапі змішаного навчання в Інтернеті. Більшість науковців сходяться на

думці, що ця функція зводиться до ролі куратора-консультанта, який має допомагати студентам у організації процесу навчання, точково відповідати на запитання, що виникають у студентів та готувати доповіді, ставлячи акцент на найбільш актуальні теми та аспекти предмету, дисципліни.

4. Враховуючи потреби студентів ця особливість має ряд переваг: вона дійсно корисна, адже підтримка консультанта, доступна в будь-якому місці та в будь-який час, особливо коли ви стикаєтесь із труднощами в процесі виконання певних завдань або у підготовці проектів.

Якщо ми проаналізуємо це з іншої позиції, зі зворотної, тобто з позиції педагога-викладача, то ці всі функції мають і ряд недоліків, особливо з точки зору витраченого на це часу, а саме: потрібно перевірити письмові роботи, надіслані студентами, відповісти на їх особисті запитання, докладно пояснити кожному з них, скорегувати або надати ресурси, що знадобляться їм у процесі виконання завдань. До цього всього треба ще додати організаційні навички та вміння користування платформою, які реально має передати сам викладач студентам.

Враховуючи усе наведене, то не залишається часу для реальної ретельної роботи над матеріалом предмету чи дисципліни. Тому рекомендується встановити чіткі часові рамки онлайн-консультацій, і не відповідати на певні питання індивідуально студентам електронною поштою, а коротко представити їх у формі форуму чи файлу із часто задаваними питаннями або найбільш актуальними темами. Так, діяльність передбачає постійне підвищення компетенції педагога-викладача.

Студенту також потрібен високий рівень медіакомпетентності для змоги участі у змішаній формі навчання, зокрема у форматі онлайн. Справа стосується не лише гарної або високої технічної підготовки, а також критичний аспектів та компетентностей, а саме: важливо вміти правильно оцінювати якість інформації, отриманої з всесвітньої мережі Інтернет-ресурсів. Навички групової роботи також є необхідною складовою успіху засвоєння знань у змішаній формі навчання, зокрема у форматі онлайн. Але

особливо варто відзначити на цьому етапі важлива є здатність до самоорганізації: студент повинен самостійно розпоряджатися власним часом та ресурсами, з високим рівнем усвідомлення особистої відповідальності за результати навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми вищої професійної освіти. VII Міжнародна науково-практична конференція, 22 березня 2019 року. 172 с. URL: <http://www.kpppo.nau.edu.ua/files/Konfer2019.pdf> (дата звернення: 23.10.2020)
2. Бастун О. Г. Розвиток психологічної культури молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-мет. пос. / [за ред. В. В. Рибалки; кол. авт. Г. О. Балл, М. В. Бастун, О. Г. Видра та ін.] К. : ІПППО АПН України, 2005. 298 с.
3. Викладач вищої школи: сучасні вимоги до особистості педагога / Пустовойт Г. Л., Ярмола Т. І., Кострікова Ю. А. URL: http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/10075/1/Pustovoi_t_Vykladach_vyshehoi_shkoly.pdf (дата звернення: 03.10.2021)
4. Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов: тези доповідей. Київ.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 111 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/ODc0Mw==/52d2d566631bacba41272c11ec631a20.pdf> (дата звернення: 14.01.2021)
5. Вимоги до особистості викладача вищої школи. URL: https://pidru4niki.com/70123/pedagogika/vimogi_osobistosti_vikladacha_vishchogo_navchalnogo_zakladu (дата звернення: 05.01.2021)
6. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. посібник К.: Либідь, 2005. 400 с.
7. Волошинов С. А. Запровадження змішаного навчання у професійну підготовку майбутніх фахівців морської галузі URL: <https://www.researchgate.net/publication/332715397> (дата звернення: 05.01.2021)
8. Галецький С. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня

- доктора філософії. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2020. 292. URL: http://eprints.zu.edu.ua/31122/1/dys_Galetskyi.pdf (дата звернення: 05.01.2021)
9. Галицький В. М. Соціально-психологічний словник / В. М. Галицький, О. В. Мельник, В. В. Синявський. К., 2004. 430 с.
  10. Галян І. М. Психодіагностика: навч. посіб. / І. М. Галян. К. : Академвидав, 2009. 463 с.
  11. Головка Н. І., Балашова С. П. Педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу як складова навчально-виховного процесу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. 2017. 1(5) С.21-25.
  12. Гуревич Р. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко; за ред. Гуревича Р. С. Вінниця: Планер, 2013. 348 с.
  13. Диагностика коммуникативной социальной компетентности (КСК) / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., 2002. 174 с.
  14. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 448 с.
  15. Дука О. А., Замула С. Ю. Підготовка тренерів до проведення тренінгових занять з персоналом установ виконання покарань. Тренінгова програма Біла Церква: Офсет, 2011. 88 с.
  16. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Л.: ЛГУ, 1985. 168 с.
  17. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: автореф. дисс. докт. психол. наук. Л., 1991. 32 с.

18. Інноваційна педагогіка. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/10-3-ukr>. (дата звернення: 15.11.2020).
19. Інноваційні педагогічні технології: теорія і практика використання у вищій школі: [монографія] / І. І. Доброскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина та ін.. Переяслав-Хмельницький, 2008. 284 с.
20. Кириленко В. Г., Голубєва М. О., Рябець І. В. Формування художньо-естетичної культури студентів на уроках української та зарубіжної літератури і в позаурочний час / В. Г. Кириленко // Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 97: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 31-35.
21. Ковалев Г. А. «Активное социальное обучение» как метод коррекции психологических характеристик субъекта общения: автореф. дисс. канд. психол. наук / Г. А. Ковалев. М., 1980. 19 с.
22. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика: монографія / уклад.: Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
23. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: монографія / під наук. ред. Лозової О. М. Вінниця: Віндрук, 2014. 184 с.
24. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
25. Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри / В. О. Огнев'юк [та ін.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 367 с.
26. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И. С. Кон. М.: Просвещение, 1989. 255 с.
27. Конопляник Л. М., Коваленко О. О. Використання засобів змішаного навчання під час викладання англійської мови професійного

- спрямування в закладах вищої освіти / Інноваційна педагогіка. Випуск 10. Т. 2. 2019. С. 111-116.
28. Корніяка О. М. Комунікативна гра як засіб становлення і розвитку культури спілкування підлітка / О. М. Корніяка // Практична психологія та соціальна робота. 2004. №2. С. 77-80.
29. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури особистості школяра. Автореф. дис. канд. пед. наук за спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2007. 43 с.
30. Коротун О. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. Інформаційні технології в освіті. 2016. № 3 (28). С. 117–129.
31. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / Н. В. Кошечко. Ніжин: НДУ ім.. М. Гоголя, 2013. 114 с.
32. Кошечко Н. В. Актуальные проблемы виртуальной коммуникации студентов: конфликтологическая компетентность. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. Budapest, VII (79), 2019. P. 41-47.
33. Кошечко Н. В. Освітній тренінг з педагогічної конфліктології у практичній підготовці майбутніх викладачів // Практична підготовка фахівців освітньої сфери у науково-педагогічній спадщині учених-педагогів: матеріали наукового «круглого» столу, 27 квітня 2018 року / За заг. ред. А. А. Марушкевич. Рига, Латвія: Видавництво «Балтія Паблішинг», 2018. С. 104-113.
34. Кошечко Н. В., Постоюк Н. В., Travar M. Ž. Психолого-педагогічні чинники «емоційного професійного вигорання» викладача вищої школи: конфліктологічний підхід. Конфліктологічна експертиза: теорія та методика, 21 лютого 2020 р.: Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. А.М. Гірника. К.: НаУКМА, 2020. С. 22-28.

35. Лебедева С. Ю. Роль соціально-психологічного тренінгу у формуванні групової згуртованості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 1, 2009. С. 88-95.
36. Леонгард К. Акцентуированные личности. Москва: Феникс, 1989. 298 с.
37. Макаренко О. М., Постова О. В. Соціалізація підлітків та комп'ютерна залежність. Наукові записки НаУКМА, 2007. Т.71: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 23-26.
38. Марушкевич А. А., Спіцин Є. С. Педагогіка вищої школи. Підручник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. 274 с.
39. Мельник С. Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга. Издательство Дальневосточного университета. Владивосток, 2004. 74 с.
40. Методичні рекомендації до практичних занять тренінгу «Сучасні освітні технології у вищій школі» / Укл.: Є. С. Спіцин, Н. В. Кошечко, М. В. Жиленко. К.: 2020. 76 с.
41. Мрихіна О. М. Педагогічні умови соціалізації студентів у навчально-виховному процесі сучасної гімназії. КЗ «Луганський навчально-виховний комплекс спеціалізована школа І ступеня-гімназія №60 імені 200-річчя міста Луганська». 29 с.
42. Музиченко Л. В., Особистісна ідентичність і проблеми періодизації юності. Наукові записки НаУКМА. 2008. Т. 84: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 45-49.
43. Навчально-методичний посібник з асистентської педагогічної практики. Укл.: Жилінська О. І., Вижва С. А., Марушкевич А. А., Спіцин Є. С., Кошечко Н. В. К.: 2020. 147 с.
44. Онлайн-курс «Технология смешанного обучения». URL: <http://skld.me/tehnologiya-smeshannogo-obucheniya>. (дата звернення: 20.04.2021).

45. Опис освітньо-наукової програми «Педагогіка вищої школи» зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». URL: <http://www.psy.univ.kiev.ua/files/study/educational-programs/ua/>. (дата звернення: 27.10.2020).
46. Організаційно-інформаційні технології і засоби навчання: збірник наукових праць / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука. Київ: Атіка, 2005. 272 с.
47. Організаційно-педагогічні основи методичної роботи / В. І. Пуцов, С. В. Крисюк, А. І. Воловиченко та ін. Київ: УПКККО, 1995. 180 с.
48. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор, 2011. 468 с.
49. Педагогіка (у структурно-логічних схемах та таблицях): [Навчальний посібник] / А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцин, Н. В. Кошечко. К.: ЦП «Компринт», 2020. 91 с.
50. Петрович В. С. Я хочу бути тренером: настільна книга тренера-початківця / Автори-упорядники: Петрович В. С., Закусило О. Ю., Луцьк, 2004. 70 с.
51. Петрушин С. В. Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек). Москва; Екатеринбург, 2000. 256 с.
52. Положення про асистентську педагогічну практику аспірантів/ад'юнктів КНУ імені Тараса Шевченка URL: http://asp.univ.kiev.ua/doc/OND/Pedagogical_practice_2020.pdf. (дата звернення: 29.10.2020).
53. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посібн./ уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: А.П.Н., 2002. 136 с.
54. Попова И. С. Социально-педагогический тренинг как средство развития инициативности студентов. Вестник ЧГПУ 10.2. 2009. С. 134-141.

55. Практикум з курсу «Сучасні педагогічні технології»: навчально-методичний посібник / укл. Солова В. М., Яковець Н. І., Мушенко Т. А.; за заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2006. 197 с.
56. Приходько В. В. Соціально-педагогічний тренінг як засіб формування комунікативної компетенції. Вісник Львівського університету. Сер. Педагогіка, вип. 19, ч.1, 2005. С.182-188.
57. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології: навч. посібник. Харків: Колегіум, 2005. 224 с.
58. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 02.11.2020).
59. Про затвердження плану впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-vprovadzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 07.11.2020).
60. Професійний стандарт учителя. URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdylu-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/> (дата звернення: 03.01.2021)
61. Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника: навчальний посібник /А. А. Марушкевич, Н. М. Кузьменко, О. В. Плахотнік, Є. С. Спіцин, М. В. Жиленко/ за заг. ред. докт. пед. наук, проф. А. А. Марушкевич. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 112 с.
62. Професійно-педагогічна підготовка викладача: колективна монографія /А. А. Марушкевич, Н. М. Кузьменко, О. В. Плахотнік, Є. С. Спіцин та ін. / за заг ред А. А. Марушкевич. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 399 с.
63. Пучков І. Використання змішаного навчання при підготовці вчителів початкових класів. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія

- «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2017. № 1 (13). С. 260-264.
64. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. М.: Бахрах-М, 2011. URL: <https://psytests.org/book/raygorodskiy-practical-psydiag.html>. (дата звернення: 01.10.2020)
65. Рашевська Н. Змішане навчання як психологопедагогічна проблема. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». 2010. Вип. 191. Ч. IV. С. 89-96.
66. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> (дата звернення: 14.11.2020).
67. Релятивізм. <https://www.google.com/search> (дата звернення: 08.12.2020).
68. Роджерс К. О групповой психотерапии / К. Роджерс. М., 1993. 224 с.
69. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
70. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського у науковому доробку вітчизняних учених. Автореф. дис. канд. пед. наук за спец 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2007. 21 с.
71. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія: навч. посіб. / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. К.: ТОВ «Центр учбової літератури», 2012. 296 с.
72. Сікора Я. Інтеграція електронного навчання і дистанційних освітніх технологій в навчальний процес ВНЗ. Актуальні питання сучасної інформатики. № 3. С. 92–95.
73. Сидоренко В. К., Тверезовська Н. Т. Методологія педагогічного дослідження. URL: http://pidruchniki.com/1504080761401/pedagogika/metodologiya_pedagogichnogo_doslidzhennya (дата звернення: 08.02.2020).

74. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Загальна психологія. Київ: Либідь, 2005. 464 с.
75. Соколова О. П. Коммуникативная культура индивида: социально-философский анализ. Автореф. дис. канд. фил. наук за спец. соц. философия, Ижевск, 2005. 15 с.
76. Стаут С. Управленческий тренинг / С. Стаут. СПб. : Питер, 2002. 153 с.
77. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: У 5-ти т. К.: Рад.шк, 1976. Т.1 С.5-502.
78. Тарасенко С. М. Основні положення формування культури спілкування у педагогічній спадщині А. С. Макаренка / С. М. Тарасенко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. Суми: СДПУ імені А. С. Макаренка. 2008. С. 160-166.
79. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. Кухаренко та ін. ; за ред. В. Кухаренка. Харків : Міськдрук, 2016. 284 с.
80. Тернопільська В. І. Психологія для студентів: соціально-комунікативний аспект: навч. посіб. /В. І. Тернопільська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 308 с.
81. Ткачук Г. Інтеграція онлайн-засобів змішаного навчання при вивченні інформатики. Педагогічні науки. Вип. 81. Т. 1. 2018. С. 244-248.
82. Ткачук Г. Теоретичні аспекти та стан впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти України. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland : collective monograph. Vol. 1. Sandomierz : Izdevnieciba Baltija Publishing. 2018. P. 465-484.*
83. Триус Ю., Герасименко І. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. Теорія та методика електронного навчання : збірник наукових праць. Вип. III. Кривий Ріг, 2012. С. 299-308.
84. Тютюнник О. Тренінг як форма соціального навчання підлітків при здійсненні первинної соціально-педагогічної профілактики вживання

- наркотиків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. № 1. 2007. С. 89-95.
85. Фандеєва А. Змішане навчання як технологія змін і трансформації. Народна освіта. 2017. Вип. 2. С. 4-9.
86. Федорчук В. М. Критерії ефективності тренінгу / В. М. Федорчук // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 21-22 травня 2013 р., Київ-Кам'янець-Подільський: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський, 2013. С.134-137.
87. Хомишак О. Проблема формування основ інформаційної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/126384/121244>. (дата звернення: 07.02.2021)
88. Цюман Т. П. Формування культури життєвого самовизначення студентів засобами освітнього тренінгу. Автореф. дис. канд. пед. наук за спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2008. 20 с.
89. Чмут Т. К. Культура спілкування: Навч. посібник для студентів та викладачів. Хмельницький: ХІРУП, 1999. 358 с.
90. Чугай О. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі. Новітні освітні технології в контексті євроінтеграції : тези доповідей Міжнародної науково-методичної конференції, Київ, 14 січня 2015 р. Київ, 2016. С. 154-158.
91. Щербакова О., Ніколаєва Ж. Змішане навчання як форма організації навчального процесу з іноземної мови у ВНЗ. Молодий вчений. 2017. № 4.1 (44.1). С. 69-73.
92. Bonk J., Graham G. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. 2006. San Francisco, CA : Pfeiffer Publishing.

- 32 p. URL: http://curtbonk.com/graham_intro.pdf (дата звернення: 07.02.2021).
93. Collis B., Moonen J. Flexible Learning in a Digital World: Experiences and Expectations. 2001. London : Kogan Page Limited. 231 p.
94. Golub T., Koshechko N., Postoiuk N. Mixed Reality in the Ukrainian higher education institutions: conflictological competence of teachers and students // E-learning: Unlocking the Gate to Education around the Globe. 14th international conference reader / Beseda, J, Rohlíková, L., Duffek, V. (eds.) 2019. Prague: Center for Higher Education Studies, Microsoft, pp. 211-223, (indexed in Web of Science). http://disconference.eu/wp-content/uploads/2017/01/DisCo-2019-__E-learning-__Unlocking-the-Gate-of-Education-around-the-Globe_14conference-reader.pdf
95. Graham C., Dziuban C. Blended Learning Environments. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3115/9c8043330064c735bbd9776dff822a3c8782.pdf>. (дата звернення: 07.12.2020).
96. Kostková K. Rozvoj interkulturní komunikační kompetence / Klára Kostková. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2012. 223 s.
97. Nagel D. The Disruption of Blended Learning. Trasforming Education Through Technology. URL: <http://thejournal.com/Articles/2011/07/06/The-Disruption-ofBlended-Learning.aspx> (дата звернення: 11.12.2020).
98. Rossett A., Frazee R. Blended Learning Opportunities. 2006. NY : American Management Association. URL: https://www.researchgate.net/publication/228669485_Blended_Learning_Opportunities (дата звернення 09.11.2020).
99. Singh H., Reed C. 2001. A White Paper: Achieving Success with Blended Learning. 2001. URL: <https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/f7d0e4f0bd4661998> (дата звернення: 08.12.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕСТ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ Л. Михельсона

ОПИСАНИЕ

Автор: Л. Михельсон. Перевод и адаптация Ю. З. Гильбуха

ИНСТРУКЦИЯ: «Мы просим Вас внимательно прочитать каждую из описанных ситуаций и выбрать один вариант поведения в ней. Это должно быть наиболее характерное для Вас поведение, то, что Вы действительно делаете в таких случаях, а не то, что, по-вашему, следовало бы делать».

Тестовый материал

1. Кто-либо говорит Вам: «Мне кажется, что Вы замечательный человек». Вы обычно в подобных ситуациях:

- а) Говорите: «Нет, что Вы! Я таким не являюсь».
- б) Говорите с улыбкой: «Спасибо, я действительно человек выдающийся».
- в) Говорите: «Спасибо».
- г) Ничего не говорите и при этом краснеете.
- д) Говорите: «Да, я думаю, что отличаюсь от других и в лучшую сторону».

2. Кто-либо совершает действие или поступок, которые, по Вашему мнению, являются замечательными. В таких случаях Вы обычно:

- а) Поступаете так, как если бы это действие не было столь замечательным, и при этом говорите: «Нормально!»
- б) Говорите: «Это было отлично, но я видел результаты получше».
- в) Ничего не говорите.
- г) Говорите: «Я могу сделать гораздо лучше».
- д) Говорите: «Это действительно замечательно!»

3. Вы занимаетесь делом, которое Вам нравится, и думаете, что оно у Вас получается очень хорошо. Кто-либо говорит: «Мне это не нравится!»

Обычно в таких случаях Вы:

- а) Говорите: «Вы — болван!»
- б) Говорите: «Я все же думаю, что это заслуживает хорошей оценки».

- в) Говорите: «Вы правы», хотя на самом деле не согласны с этим.
- г) Говорите: «Я думаю, что это выдающийся уровень. Что Вы в этом понимаете».
- д) Чувствуете себя обиженным и ничего не говорите в ответ.

4. Вы забыли взять с собой какой-то предмет, а думали, что принесли его, и кто-то говорит Вам: «Вы такой растяпа! Вы забыли бы и свою голову, если бы она не была прикреплена к плечам». Обычно Вы в ответ:

- а) Говорите: «Во всяком случае, я толковее Вас. Кроме того, что Вы в этом понимаете!»
- б) Говорите: «Да, Вы правы. Иногда я веду себя как растяпа».
- в) Говорите: «Если кто-либо растяпа, то это Вы».
- г) Говорите: «У всех людей есть недостатки. Я не заслуживаю такой оценки только за то, что забыл что-то».
- д) Ничего не говорите или вообще игнорируете это заявление.

5. Кто-либо, с кем Вы договорились встретиться, опоздал на 30 минут, и это Вас расстроило, причем человек этот не дает никаких объяснений своему опозданию. В ответ Вы обычно:

- а) Говорите: «Я расстроен тем, что Вы заставили меня столько ожидать».
- б) Говорите: «Я все думал, когда же Вы придете».
- в) Говорите: «Это был последний раз, когда я заставил себя ожидать Вас».
- г) Ничего не говорите этому человеку.
- д) Говорите: «Вы же обещали! Как Вы смели так опаздывать!»

6. Вам нужно, чтобы кто-либо сделал для Вас одну вещь. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Никого ни о чем не просите.
- б) Говорите: «Вы должны сделать это для меня».
- в) Говорите: «Не могли бы Вы сделать для меня одну вещь?», после этого объясняете суть дела.
- г) Слегка намекаете, что Вам нужна услуга этого человека.

д) Говорите: «Я очень хочу, чтобы Вы сделали это для меня».

7. Вы знаете, что кто-то чувствует себя расстроенным. Обычно в таких ситуациях Вы:

а) Говорите: «Вы выглядите расстроенным. Не могу ли я помочь?»

б) Находясь рядом с этим человеком, не заводите разговора о его состоянии.

в) Говорите: «У Вас какая-то неприятность?»

г) Ничего не говорите и оставляете этого человека наедине с собой.

д) Смеясь говорите: «Вы просто как большой ребенок!»

8. Вы чувствуете себя расстроенным, а кто-либо говорит: «Вы выглядите расстроенным». Обычно в таких ситуациях Вы:

а) Отрицательно качаете головой или никак не реагируете.

б) Говорите: «Это не Ваше дело!»

в) Говорите: «Да, я немного расстроен. Спасибо за участие».

г) Говорите: «Пустяки».

д) Говорите: «Я расстроен, оставьте меня одного».

9. Кто-либо порицает Вас за ошибку, совершенную другими. В таких случаях Вы обычно:

а) Говорите: «Вы с ума сошли!»

б) Говорите: «Это не моя вина. Эту ошибку совершил кто-то другой».

в) Говорите: «Я не думаю, что это моя вина».

г) Говорите: «Оставьте меня в покое, Вы не знаете, что Вы говорите».

д) Принимаете свою вину или не говорите ничего.

10. Кто-либо просит Вас сделать что-либо, но Вы не знаете, почему это должно быть сделано. Обычно в таких случаях Вы:

а) Говорите: «Это не имеет никакого смысла, я не хочу это делать».

б) Выполняете просьбу и ничего не говорите.

в) Говорите: «Это глупость; я не собираюсь этого делать».

г) Прежде чем выполнить просьбу, говорите: «Объясните, пожалуйста, почему это должно быть сделано».

д) Говорите: «Если Вы этого хотите...», после чего выполняете просьбу.

11. Кто-то говорит Вам, что по его мнению, то, что Вы сделали, великолепно. В таких случаях Вы обычно:

- а) Говорите: «Да, я обычно это делаю лучше, чем большинство других людей».
- б) Говорите: «Нет, это не было столь здорово».
- в) Говорите: «Правильно, я действительно это делаю лучше всех».
- г) Говорите: «Спасибо».
- д) Игнорируете услышанное и ничего не отвечаете.

12. Кто-либо был очень любезен с Вами. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Говорите: «Вы действительно были очень любезны по отношению ко мне».
- б) Действуете так, будто этот человек не был столь любезен к Вам, и говорите: «Да, спасибо».
- в) Говорите: «Вы вели себя в отношении меня вполне нормально, но я заслуживаю большего».
- г) Игнорируете этот факт и ничего не говорите.
- д) Говорите: «Вы вели себя в отношении меня недостаточно хорошо».

13. Вы разговариваете с приятелем очень громко, и кто-либо говорит Вам: «Извините, но Вы ведете себя слишком шумно». В таких случаях Вы обычно:

- а) Немедленно прекращаете беседу.
- б) Говорите: «Если Вам это не нравится, проваливайте отсюда».
- в) Говорите: «Извините, я буду говорить тише», после чего ведется беседа приглушенным голосом.
- г) Говорите: «Извините» и прекращаете беседу.
- д) Говорите: «Все в порядке» и продолжаете громко разговаривать.

14. Вы стоите в очереди, и кто-либо становится впереди Вас. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Негромко комментируете это, ни к кому не обращаясь, например: «Некоторые люди ведут себя очень нервно».

- б) Говорите: «Становитесь в хвост очереди!»
- в) Ничего не говорите этому типу.
- г) Говорите громко: «Выйди из очереди, ты, нахал!»
- д) Говорите: «Я занял очередь раньше Вас. Пожалуйста, станьте в конец очереди».

15. Кто-либо делает что-нибудь такое, что Вам не нравится и вызывает у Вас сильное раздражение. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Выкрикиваете: «Вы болван, я ненавижу Вас!»
- б) Говорите: «Я сердит на Вас. Мне не нравится то, что Вы делаете».
- в) Действуете так, чтобы повредить этому делу, но ничего этому типу не говорите.
- г) Говорите: «Я рассержен. Вы мне не нравитесь».
- д) Игнорируете это событие и ничего не говорите этому типу.

16. Кто-либо имеет что-нибудь такое, чем Вы хотели бы пользоваться. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Говорите этому человеку, чтобы он дал Вам эту вещь.
- б) Воздерживаетесь от всяких просьб.
- в) Отбираете эту вещь.
- г) Говорите этому человеку, что Вы хотели бы пользоваться данным предметом, и затем просите его у него.
- д) Рассуждаете об этом предмете, но не просите его для пользования.

17. Кто-либо спрашивает, может ли он получить у Вас определенный предмет для временного пользования, но так как это новый предмет, Вам не хочется его одалживать. В таких случаях Вы обычно:

- а) Говорите: «Нет, я только что достал его и не хочу с ним расставаться; может быть когда-нибудь потом».
- б) Говорите: «Вообще-то я не хотел бы его давать, но Вы можете попользоваться им».
- в) Говорите: «Нет, приобретайте свой!»
- г) Одалживаете этот предмет вопреки своему нежеланию.

д) Говорите: «Вы с ума сошли!»

18. Какие-то люди ведут беседу о хобби, которое нравится и Вам, и Вы хотели бы присоединиться к разговору. В таких случаях Вы обычно:

а) Не говорите ничего.

б) Прерываете беседу и сразу же начинаете рассказывать о своих успехах в этом хобби.

в) Подходите поближе к группе и при удобном случае вступаете в разговор.

г) Подходите поближе и ожидаете, когда собеседники обратят на Вас внимание.

д) Прерываете беседу и тотчас начинаете говорить о том, как сильно Вам нравится это хобби.

19. Вы занимаетесь своим хобби, а кто-либо спрашивает: «Что Вы делаете?» Обычно Вы:

а) Говорите: «О, это пустяк». Или: «Да ничего особенного».

б) Говорите: «Не мешайте, разве Вы не видите, что я занят?»

в) Продолжаете молча работать.

г) Говорите: «Это совсем Вас не касается».

д) Прекращаете работу и объясняете, что именно Вы делаете.

20. Вы видите споткнувшегося и падающего человека. В таких случаях Вы:

а) Рассмеявшись, говорите: «Почему Вы не смотрите под ноги?»

б) Говорите: «У Вас все в порядке? Может быть я что-либо могу для Вас сделать?»

в) Спрашиваете: «Что случилось?»

г) Говорите: «Это все колдобины в тротуаре».

д) Никак не реагируете на это событие.

21. Вы стукнулись головой о полку и набили шишку. Кто-либо говорит: «С Вами все в порядке?» Обычно Вы:

а) Говорите: «Я прекрасно себя чувствую. Оставьте меня в покое!»

б) Ничего не говорите, игнорируя этого человека.

- в) Говорите: «Почему Вы не занимаетесь своим делом?»
- г) Говорите: «Нет, я ушиб свою голову, спасибо за внимание ко мне».
- д) Говорите: «Пустяки, у меня все будет о'кей».

22. Вы допустили ошибку, но вина за нее возложена на кого-либо другого. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Не говорите ничего.
- б) Говорите: «Это их ошибка!»
- в) Говорите: «Эту ошибку допустил Я».
- г) Говорите: «Я не думаю, что это сделал этот человек».
- д) Говорите: «Это их горькая доля».

23. Вы чувствуете себя оскорбленным словами, сказанными кем-либо в Ваш адрес. В таких случаях Вы обычно:

- а) Уходите прочь от этого человека, не сказав ему, что он расстроил Вас.
- б) Заявляете этому человеку, чтобы он не смел больше этого делать.
- в) Ничего не говорите этому человеку, хотя чувствуете себя обиженным.
- г) В свою очередь оскорбляете этого человека, называя его по имени.
- д) Заявляете этому человеку, что Вам не нравится то, что он сказал, и что он не должен этого делать снова.

24. Кто-либо часто перебивает, когда Вы говорите. Обычно в таких случаях Вы:

- а) Говорите: «Извините, но я хотел бы закончить то, о чем рассказывал».
- б) Говорите: «Так не делают. Могу я продолжить свой рассказ?»
- в) Прерываете этого человека, возобновляя свой рассказ.
- г) Ничего не говорите, позволяя другому человеку продолжать свою речь.
- д) Говорите: «Замолчите! Вы меня перебили!»

25. Кто-либо просит Вас сделать что-либо, что помешало бы Вам осуществить свои планы. В этих условиях Вы обычно:

- а) Говорите: «Я действительно имел другие планы, но я сделаю то, что Вы хотите».
- б) Говорите: «Ни в коем случае! Поищите кого-нибудь еще».

- в) Говорите: «Хорошо, я сделаю то, что Вы хотите».
- г) Говорите: «Отойдите, оставьте меня в покое».
- д) Говорите: «Я уже приступил к осуществлению других планов. Может быть, когда-нибудь потом».

26. Вы видите кого-либо, с кем хотели бы встретиться и познакомиться.

В этой ситуации Вы обычно:

- а) Радостно окликаете этого человека и идете ему навстречу.
- б) Подходите к этому человеку, представляетесь и начинаете с ним разговор.
- в) Подходите к этому человеку и ждете, когда он заговорит с Вами.
- г) Подходите к этому человеку и начинаете рассказывать о крупных делах, совершенных Вами.
- д) Ничего не говорите этому человеку.

27. Кто-либо, кого Вы раньше не встречали, останавливается и окликает Вас возгласом «Привет!» В таких случаях Вы обычно:

- а) Говорите: «Что Вам угодно?»
- б) Не говорите ничего
- в) Говорите: «Оставьте меня в покое».
- г) Произносите в ответ «Привет!», представляетесь и просите этого человека представиться в свою очередь.
- д) Киваете головой, произносите «Привет!» и проходите мимо.

ОБРАБОТКА И АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ.

Отметьте, какой способ общения Вы выбрали (зависимый, компетентный, агрессивный) в каждой предложенной ситуации в соответствии с ключом. Проанализируйте результаты: какие умения у Вас сформированы, какой тип поведения преобладает?

Блоки умений:

1. Умение оказывать и принимать знаки внимания (комплименты) от сверстника – вопросы 1, 2, 11, 12.
2. Реагирование на справедливую критику – вопросы 4, 13.
3. Реагирование на несправедливую критику – вопросы 3, 9.

4. Реагирование на задевающее, провоцирующее поведение со стороны собеседника – вопросы 5, 14, 15, 23, 24.

5. Умение обратиться к сверстнику с просьбой – вопросы 6, 16.

6. Умение ответить отказом на чужую просьбу, сказать «нет» – вопросы 10, 17, 25.

7. Умение самому оказать сочувствие, поддержку – вопросы 7, 20.

8. Умение самому принимать сочувствие и поддержку со стороны сверстников – вопросы 8, 21.

9. Умение вступить в контакт с другим человеком, контактность – вопросы 18, 26.

10. Реагирование на попытку вступить с тобой в контакт – вопросы 19, 27.

КЛЮЧИ

№	зависимые	компетентные	агрессивные
1	АГ	БВ	Д
2	АВ	Д	БГ
3	ВД	Б	АГ
4	БД	Г	АВ
5	Г	АБ	ВД
6	АГ	ВД	Б
7	БГ	АВ	Д
8	АГ	В	БД
9	Д	БВ	АГ
10	БД	Г	АВ
11	БД	Г	АВ
12	БГ	А	ВД
13	АГ	В	БД
14	АВ	Д	БГ
15	ВД	Б	АГ

16	БД	Г	АВ
17	Г	АБ	ДВ
18	АГ	В	БД
19	АВ	Д	БГ
20	ГД	БВ	А
21	Б	ГД	АВ
22	А	ВГ	БД
23	АВ	Д	БГ
24	Г	АБ	ВД
25	В	АД	БГ
26	ВД	АБ	Г
27	БД	АГ	В

Додаток Б

Методика диагностики коммуникативной социальной компетентности (КСК)

Данная методика предназначена для получения более полного представления о личности, составления вероятностного прогноза успешности ее профессиональной деятельности.

Опросник включает в себя 100 утверждений, расположенных в циклическом порядке, с тем чтобы обеспечить удобство отсчета при помощи трафарета. Для каждого вопроса предусмотрены три альтернативных ответа. Методика рассчитана на изучение отдельных личностных факторов у лиц со средним и высшим образованием.

Инструкция к тесту: Вам предлагается ряд вопросов и три варианта ответов на каждый из них (а, б, в). Отвечать нужно следующим образом:

1. сначала прочтите вопрос и варианты ответов на него;
2. выберите один из предложенных вариантов ответа, отражающий ваше мнение, и поставьте соответствующую букву (а, б или в) в клеточке на листе для ответов.

Помните следующие правила:

- не тратьте много времени на обдумывание ответов; давайте тот ответ, который первым приходит в голову;
- старайтесь не прибегать слишком часто к промежуточным ответам типа «не уверен», «нечто среднее» и т.п. Таких ответов должно быть как можно меньше;
- ни в коем случае ничего не пропускайте. На каждый вопрос необходимо дать ответ;
- отвечайте как можно более искренне. Не надо стараться произвести хорошее впечатление своими ответами, они должны соответствовать действительности.

А теперь, пожалуйста, приступайте к работе. Свои ответы в буквенной форме необходимо проставлять либо в опросном листе рядом с номером вопроса, либо в специальном бланке.

Памятка экспериментатору

Обращайте внимание на то, понял ли опрашиваемый инструкцию, готов ли искренне ответить на поставленные вопросы. Помните, что следует ответить на все вопросы. Необходимо подчеркнуть, что нежелательно часто использовать промежуточные ответы и подолгу размышлять над ними. Если опрашиваемых несколько, то они не должны советоваться друг с другом.

Тестовый материал

1. Я хорошо понял инструкцию и готов искренне ответить на вопросы:
  - a) да;
  - b) не уверен;
  - c) нет
2. Я предпочел бы снимать дачу:
  - a) в оживленном дачном поселке;
  - b) нечто среднее;
  - c) в уединенном месте, в лесу.
3. Я предпочитаю несложную классическую музыку современным популярным мелодиям:
  - a) верно;
  - b) не уверен;
  - c) неверно.
4. По-моему, интереснее быть:
  - a) инженером-конструктором;
  - b) не знаю;
  - c) драматургом.
5. Я достиг бы в жизни гораздо большего, если бы люди не были настроены против меня:
  - a) да;
  - b) не знаю;
  - c) нет.
6. Люди были бы счастливее, если бы больше времени проводили в обществе своих друзей:
  - a) да;
  - b) верно нечто среднее;
  - c) нет.
7. Строя планы на будущее, я часто рассчитываю на удачу:
  - a) да;
  - b) затрудняюсь ответить;

- с) нет.
8. «Лопата» так относится к «копать», как «нож» к:
- а) острый;
  - б) резать;
  - с) точить.
9. Почти все родственники хорошо ко мне относятся:
- а) да;
  - б) не знаю;
  - с) нет.
10. Иногда какая-нибудь навязчивая мысль не дает мне уснуть:
- а) да, это верно;
  - б) не уверен;
  - с) нет.
11. Я никогда ни на кого не сержусь:
- а) да;
  - б) затрудняюсь ответить;
  - с) нет.
12. При равной продолжительности рабочего дня и одинаковой зарплате мне было бы интереснее работать:
- а) столяром или поваром;
  - б) не знаю, что выбрать;
  - с) официантом в хорошем ресторане.
13. Большинство знакомых считают меня веселым собеседником:
- а) да;
  - б) не уверен;
  - с) нет.
14. В школе я предпочитал:
- а) уроки музыки (пения);
  - б) затрудняюсь сказать;
  - с) занятия в мастерских, ручной труд.
15. Мне определенно не везет в жизни:
- а) да;
  - б) верно нечто среднее;
  - с) нет.
16. Когда я учился в 7-10 классах, я участвовал в спортивной жизни школы:
- а) очень редко;
  - б) от случая к случаю;
  - с) довольно часто.
17. Я поддерживаю дома порядок и всегда знаю, что где лежит:
- а) да;
  - б) верно нечто среднее;
  - с) нет.
18. «Усталый» так относится к «работе», как «гордый» к:
- а) улыбка;
  - б) успех;

- с) счастливый.
19. Я веду себя так, как принято в кругу людей, среди которых я нахожусь:
- а) да;
  - б) когда как;
  - с) нет.
20. В своей жизни я, как правило, достигаю тех целей, которые ставлю перед собой:
- а) да;
  - б) не уверен;
  - с) нет.
21. Иногда я с удовольствием слушаю неприличные анекдоты:
- а) да;
  - б) затрудняюсь ответить;
  - с) нет.
22. Если бы мне пришлось выбирать, я предпочел бы быть:
- а) лесничим;
  - б) трудно выбрать;
  - с) учителем старших классов.
23. Мне хотелось бы ходить в кино, на разные представления и в другие места, где можно развлечься:
- а) чаще одного раза в неделю (чаще, чем большинство людей);
  - б) примерно раз в неделю (как большинство);
  - с) реже одного раза в неделю (реже, чем большинство).
24. Я хорошо ориентируюсь в незнакомой местности: легко могу сказать, где север, юг, восток или запад:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.
25. Я не обижаюсь, когда люди надо мной подшучивают:
- а) да;
  - б) когда как;
  - с) нет.
26. Мне бы хотелось работать в отдельной комнате, а не вместе с коллегами:
- а) да;
  - б) не уверен;
  - с) нет.
27. Во многих отношениях я считаю себя вполне зрелым человеком:
- а) это верно;
  - б) не уверен;
  - с) это неверно.
28. Какое из данных слов не подходит к двум остальным:
- а) свеча;
  - б) луна;
  - с) лампа.

29. Обычно люди неправильно понимают мои поступки:
- да;
  - верно нечто среднее;
  - нет.
30. Мои друзья:
- меня не подводили;
  - изредка;
  - довольно часто.
31. Обычно я перехожу улицу там, где мне удобно, а не там, где положено:
- да;
  - затрудняюсь ответить;
  - нет.
32. Если бы я сделал полезное изобретение, я предпочел бы:
- дальше работать над ним в лаборатории;
  - трудно выбрать;
  - заботиться о его практическом использовании.
33. У меня безусловно меньше друзей, чем у большинства людей:
- да;
  - нечто среднее;
  - нет.
34. Мне больше нравится читать:
- реалистические описания острых военных или политических конфликтов;
  - не знаю, что выбрать;
  - роман, возбуждающий воображения и чувства.
35. Моей семье не нравится специальность, которую я выбрал:
- да;
  - верно нечто среднее;
  - нет.
36. Мне легче решить трудный вопрос или проблему:
- если я обсуждаю их с другими;
  - верно нечто среднее;
  - если обдумываю их в одиночестве.
37. Выполняя какую-либо работу, я не успокаиваюсь, пока не будут учтены даже самые незначительные детали
- верно;
  - среднее;
  - неверно.
38. «Удивление» относится к «необычный», как «страх» к:
- храбрый;
  - беспокойный;
  - ужасный.
39. Меня всегда возмущает, когда кому-либо ловко удастся избежать заслуженного наказания:
- да;

- b) по-разному;
  - c) нет.
40. Мне кажется, что некоторые люди не замечают или избегают меня, хотя не знаю, почему:
- a) верно;
  - b) не уверен;
  - c) неверно.
41. В жизни не было случая, чтобы я нарушил обещание:
- a) да;
  - b) не знаю;
  - c) нет.
42. Если бы я работал в хозяйственной сфере, мне было бы интересно:
- a) беседовать с заказчиками, клиентами;
  - b) нечто среднее;
  - c) вести отчеты и другую документацию.
43. Я считаю, что:
- a) нужно жить по принципу: «Делу время, потехе час»;
  - b) нечто среднее между «а» и «в»;
  - c) жить нужно весело, не особенно заботясь о завтрашнем дне.
44. Мне было бы интересно полностью поменять сферу деятельности:
- a) да;
  - b) не уверен;
  - c) нет.
45. Я считаю, что моя семейная жизнь не хуже, чем у большинства моих знакомых:
- a) да;
  - b) трудно сказать;
  - c) нет.
46. Мне неприятно, если люди считают, что я слишком невыдержан и пренебрегаю правилами приличия:
- a) очень;
  - b) немного;
  - c) совсем не беспокоит.
47. Бывают периоды, когда трудно удержаться от чувства жалости к самому себе:
- a) часто;
  - b) иногда;
  - c) никогда.
48. Какая из следующих дробей не подходит к двум остальным:
- a) $\frac{3}{7}$;
  - b) $\frac{3}{9}$;
  - c) $\frac{3}{11}$.
49. Я уверен, что обо мне говорят за моей спиной:
- a) да;
  - b) не знаю;

- с) нет.
50. Когда люди ведут себя неблагоприятно и безрассудно:
- а) я отношусь к этому спокойно;
  - б) нечто среднее;
  - с) испытываю к ним чувство презрения.
51. Иногда мне очень хочется выругаться:
- а) да;
  - б) затрудняюсь ответить;
  - с) нет.
52. При одинаковой зарплате я предпочел бы быть:
- а) адвокатом;
  - б) затрудняюсь ответить;
  - с) штурманом или летчиком.
53. Мне доставляет удовольствие совершать рискованные поступки только для забавы:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.
54. Я люблю музыку:
- а) легкую, живую;
  - б) нечто среднее;
  - с) эмоционально насыщенную, сентиментальную.
55. Самое трудное для меня – это справиться с собой:
- а) верно;
  - б) не уверен;
  - с) неверно.
56. Я предпочитаю планировать свои дела сам, без постороннего вмешательства и чужих советов:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.
57. Иногда чувство зависти влияет на мои поступки:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.
58. «Размер» так относится к «сумма», как «нечестный» к:
- а) тюрьма;
  - б) грешный;
  - с) укравший.
59. Родители и члены семьи часто придираются ко мне:
- а) да;
  - б) верно нечто среднее;
  - с) нет.
60. Когда я слушаю музыку, а рядом громко разговаривают:
- а) это мне не мешает, я могу сосредоточиться;

- b) верно нечто среднее;
c) это портит мне удовольствие и злит меня.
61. Временами мне приходят в голову такие нехорошие мысли, что о них лучше не рассказывать:
a) да;
b) затрудняюсь ответить;
c) нет.
62. Мне кажется, интереснее быть:
a) художником;
b) не знаю, что выбрать;
c) директором театра или киностудии.
63. Я предпочел бы одеваться скорее скромно, так, как все, чем броско и оригинально:
a) согласен;
b) не уверен;
c) не согласен.
64. Не всегда можно осуществить что-либо постепенными, умеренными методами, иногда необходимо приложить силу:
a) согласен;
b) нечто среднее;
c) нет.
65. Я любил школу:
a) да;
b) трудно сказать;
c) нет.
66. Я лучше усваиваю материал:
a) читая хорошо написанную книгу;
b) верно нечто среднее;
c) участвуя в коллективном обсуждении.
67. Я предпочитаю действовать по-своему, вместо того чтобы придерживаться общепринятых правил:
a) согласен;
b) не уверен;
c) не согласен.
68. АВ так относится к ГВ, как СР к :
a) ПО;
b) ОП;
c) ТУ.
69. Обычно я удовлетворен своей судьбой:
a) да;
b) не знаю;
c) нет.
70. Когда приходит время для осуществления того, что я заранее планировал и ждал, я иногда чувствую себя не в состоянии это сделать:
a) согласен;

- b) нечто среднее;
c) не согласен.
71. Не все мои знакомые мне нравятся:
a) да;
b) затрудняюсь ответить;
c) нет.
72. Если бы меня попросили организовать сбор денег на подарок кому-нибудь или участвовать в организации юбилейного торжества:
a) я согласился бы;
b) не знаю, что сделал бы;
c) сказал бы, что, к сожалению, очень занят.
73. Вечер, проведенный за любимым занятием, привлекает меня больше, чем оживленная вечеринка:
a) согласен;
b) не уверен;
c) не согласен.
74. Меня больше привлекает красота стиха, чем красота и совершенство оружия:
a) да;
b) не уверен;
c) нет.
75. У меня больше причин чего-либо опасаться, чем у моих знакомых:
a) да;
b) трудно сказать;
c) нет.
76. Работая над чем-то, я предпочел бы делать это:
a) в коллективе;
b) не знаю, что выбрать;
c) самостоятельно.
77. Прежде чем высказать свое мнение, я предпочитаю подождать, пока буду полностью уверен в своей правоте:
a) всегда;
b) обычно;
c) только если это практически возможно.
78. «Лучший» так относится к «наихудший», как «медленный» к:
a) скорый;
b) наилучший;
c) быстрееший.
79. Я совершаю много поступков, о которых потом жалею:
a) да;
b) затрудняюсь ответить;
c) нет.
80. Обычно я могу сосредоточенно работать, не обращая внимания на то, что люди вокруг меня шумят:
a) да;

- b) нечто среднее;
c) нет.
81. Я никогда не откладываю на завтра то, что должен сделать сегодня:
a) да;
b) затрудняюсь ответить;
c) нет.
82. У меня было:
a) очень мало выборных должностей;
b) несколько;
c) много выборных должностей.
83. Я провожу много свободного времени, беседуя с друзьями о тех приятных событиях, которые мы вместе переживали когда-то:
a) да;
b) нечто среднее;
c) нет.
84. На улице я останавливаюсь, чтобы посмотреть скорее на работу художника, чем на уличную ссору или дорожное происшествие:
a) да;
b) не уверен;
c) нет.
85. Иногда мне очень хотелось уйти из дома:
a) да;
b) не уверен;
c) нет.
86. Я предпочел бы жить тихо, как мне нравится, нежели быть предметом восхищения благодаря своим друзьям:
a) да;
b) верно нечто среднее;
c) нет.
87. Разговаривая, я склонен:
a) высказывать свои мысли сразу, как только они приходят в голову;
b) верно нечто среднее;
c) прежде хорошенько собраться с мыслями.
88. Какое из следующих сочетаний знаков должно продолжить этот ряд X000XX000XXX:
a) 0XXX;
b) 00XX;
c) X000.
89. Мне безразлично, что обо мне думают другие:
a) да;
b) нечто среднее;
c) нет.
90. У меня бывают такие волнующие сны, что я просыпаюсь:
a) часто;
b) изредка;

- с) практически никогда.
91. Я каждый день прочитываю всю газету:
- а) да;
  - б) трудно сказать;
  - с) нет.
92. К дню рождения, к праздникам:
- а) я люблю делать подарки;
  - б) затрудняюсь ответить;
  - с) считаю, что покупка подарков – несколько неприятная обязанность.
93. Очень не люблю бывать там, где не с кем поговорить:
- а) верно;
  - б) не уверен;
  - с) неверно.
94. В школе я предпочитал:
- а) русский язык;
  - б) трудно сказать;
  - с) математику.
95. Кое-кто затаил злобу против меня:
- а) да;
  - б) не знаю;
  - с) нет.
96. Я охотно участвую в общественной жизни, в работе разных комиссий и т.д.:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.
97. Я твердо убежден, что начальник может быть не всегда прав, но всегда имеет возможность настоять на своем:
- а) да;
  - б) не уверен;
  - с) нет.
98. Какое из следующих слов не подходит к двум остальным:
- а) какой-либо;
  - б) несколько;
  - с) большая часть.
99. В веселой компании мне бывает неудобно дурачиться вместе с другими:
- а) да;
  - б) по-разному;
  - с) нет.
100. Если я совершил какой-то промах в обществе, то довольно быстро забываю о нем:
- а) да;
  - б) нечто среднее;
  - с) нет.

Обработка и интерпретация результатов теста

Ответы опрашиваемого надо сравнить с ключом.

- В случае совпадения буквы, указанной в ключе, и буквы ответа, который выбрал опрашиваемый, за данный ответ начисляется 2 балла.
- За промежуточный ответ «b» всегда начисляется 1 балл.
- В случае несовпадения буквы ответа и буквы ключа начисляется 0 баллов.

Обработка по фактору В (логическое мышление) несколько другая.

- В случае совпадения буквы ответа с буквой ключа присваивается 2 балла,
- В случае несовпадения – 0 баллов.

Ключ к тесту

I	1с	11а	21с	31с	41а	51с	61с	71с	81а	91а	Л
II	2а	12с	22с	32с	42а	52а	62с	72а	82с	92а	А
III	3а	13а	23а	33с	43с	53а	63с	73с	83а	93с	Д
IV	4с	14а	24с	34с	44а	54с	64а	74а	84а	94а	К
V	5а	15а	25с	35а	45с	55а	65с	75с	85а	95а	П
VI	6с	16а	26а	36с	46а	56а	66с	76с	86а	96с	М
VII	7с	17а	27а	37а	47с	57с	67с	77а	87с	97а	Н
VIII	8b	18b	28b	38с	48b	58с	68b	78с	88b	98а	В
IX	9с	19с	29а	39с	49а	59а	69с	79а	89а	99с	П
X	10с	20а	30а	40с	50а	60а	70с	80а	90с	100а	С

Полученные таким образом баллы суммируются по каждому фактору.

По факторам А, В, С, Д, К, М, Н, Л максимальное число баллов 20.

По фактору П – 40 баллов (сложить 5 и 9 строки).

Количество баллов от 16 до 20 (по факторам А, В, С, Д, К, М, Н) является высокой оценкой по данному фактору, значит, соответствующее качество личности явно выражено (например, общительность по фактору А).

Количество баллов 13, 14, 15 говорит об определенном преобладании качества, соответствующего высокой оценке (например, общительности над замкнутостью).

Количество баллов 5, 6, 7 свидетельствует о преобладании качества, соответствующего низкой оценке (например, замкнутости над общительностью).

Количество баллов 8-12 означает примерное равновесие между двумя противоположными личностными качествами (например, в меру открыт, в меру замкнут).

Если опрашиваемый набрал 12 и более баллов по шкале Л, то результаты опроса необходимо признать недостоверными.

Если опрашиваемый набрал более 20 (из 40) баллов по шкале П (склонность к асоциальному поведению), то это свидетельствует об определенных личностных проблемах в какой-либо сфере жизни: в семье, в отношениях с друзьями, на работе, в отношениях с окружающими). В этом случае необходимо провести дополнительное собеседование, чтобы выявить, насколько серьезны возникшие проблемы.

Фактор А

- Высокая оценка +А – открытый, легкий, общительный.
- Низкая оценка –А – необщительный, замкнутый.

Фактор В

- Высокая оценка +В – с развитым логическим мышлением, сообразительный.
- Низкая оценка –В – невнимательный или со слаборазвитым логическим мышлением.

Фактор С

- Высокая оценка +С – эмоционально устойчивый, зрелый, спокойный.
- Низкая оценка –С – эмоционально неустойчивый, изменчивый, поддающийся чувствам.

Фактор Д

- Высокая оценка +Д – жизнерадостный, беспечный, веселый.
- Низкая оценка –Д – трезвый, молчаливый, серьезный.

Фактор К

- Высокая оценка +К – чувствительный, тянущийся к другим, с художественным мышлением.
- Низкая оценка –К – полагающийся на себя, реалистичный, рациональный.

Фактор М

- Высокая оценка +М – предпочитающий собственные решения, независимый, ориентированный на себя.
- Низкая оценка –М – зависимый от группы, компанейский, следует за общественным мнением.

Фактор Н

- Высокая оценка +Н – контролирующий себя, умеющий подчинять себя правилам.
- Низкая оценка –Н – импульсивный, неорганизованный.

Кроме того, данный опросник позволяет выявить склонность к асоциальному поведению (**фактор П**), что может характеризоваться пренебрежением к принятым общественным нормам, моральным и этическим ценностям, установившимся правилам поведения и обычаям.

Включена в опросник и шкала правдивости (**фактор Л**), которая позволяет судить о достоверности полученных результатов.

Уровневая оценка факторов (в баллах):

- 16-20 – максимальный уровень;
- 13-15 – преобладающая выраженность факторов;
- 8-12 – средний уровень;
- 5-7 – низкий уровень.

Додаток В

Анкета

«Ресурси та перспективи тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»

Шановні аспіранти! З метою вдосконалення тренінгу, запрошуємо Вас взяти участь у опитуванні. Дякуємо Вам за щирі відповіді та співпрацю!

1. Вік ___ років. 2. Статьь _____. 3. Факультет/Інститут _____.
4. Коли, на вашу думку, доцільно проводити тренінг:
  - 4.1. тільки до проведення асистентської педагогічної практики;
  - 4.2. можливо і паралельно практиці.
5. Тренінг «Сучасні освітні технології у ВШ» для Вас – це ...(можна обирати кілька відповідей)
  - 5.1. нові знання, уміння, навички;
  - 5.2. удосконалення своєї методики викладання у ВШ;
  - 5.3. набуття професійного досвіду, ораторського мистецтва, педагогічної майстерності;
  - 5.4. підвищення ефективності спілкування, рівня емоційного інтелекту, саморозвиток та самоосвіта;
  - 5.5. покращення обміну актуальною, цікавою та корисною інформацією;
  - 5.6. зміна поглядів (у «+» чи «-» значенні (підкреслити необхідне)) на педагогічну діяльність;
  - 5.7. краще розуміння проблем професійної діяльності викладачів та взаємодії зі студентами;
  - 5.8. свій варіант _____.
6. Чи є у Вас *побажання* (зокрема, чому варто більше приділити уваги, що можна скоротити як не дуже суттєве) щодо вдосконалення змісту та методики проведення занять?
  - 6.1. до I. Початкового етапу (Тема 1) _____;
  - 6.2. до II. Навчальної діяльності (Теми 2-4) _____;

6.3. до III. Методично-організаційної роботи (Тема 5-6) _____;

6.4. до IV. Виховної діяльності (Теми 7) _____;

6.5. до V. Заключного етапу (Тема 8) _____;

7. Додайте, за потребою, загальні рекомендації щодо покращення тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ» _____.

8. З якими проблемами Ви стикнулися на практиці?

_____.

9. Яку допомогу у проходженні асистентської педагогічної практики Вам бажано було б отримувати? _____.

10. Який спосіб співпраці з тренером-консультантом для Вас кращий? (кілька відповідей)

10.1. очні індивідуальні або групові консультації;

10.2. заочні індивідуальні або групові консультації, дискусії, обговорення актуальних проблем практики із використанням ресурсів електронних платформ дистанційного та змішаного навчання;

10.3. консультації за допомогою месенджерів, соціальних мереж, електронної пошти;

10.4. консультації бажано проводити у форматі освітнього тренінгу із використанням презентацій;

10.5. свій варіант _____.

11. Коли проблемна ситуація набуває конфліктний характер Ви (можливо кілька відповідей):

11.1. залишаєтеся спокійним;

11.2. врівноважено вирішуєте конфліктну ситуацію;

11.3. дратуєтеся, підвищуєте голос;

11.4. стаєте агресивним (слова, дії);

11.5. використовуєте почуття гумору, переводите ситуацію в жарт;

11.6. нівелюєте конфлікт, ухиляєтеся від суперечок;

11.7. демонструєте байдужість;

12. Переважно у конфлікті Ви застосовуєте стиль:

- 12.1. суперництва;
- 12.2. поступки;
- 12.3. компромісу;
- 12.4. співробітництва;
- 12.5. уникнення.

13. Чи справдилися Ваші очікування від тренінгу?

- 13.1. так;
- 13.2. ні.

14. Чи сформувалася у Вас певною мірою готовність до проходження асистентської педагогічної практики?

- 14.1. так;
- 14.2. ні.

15. Чи вдалося Вам у процесі проходження тренінгу опанувати специфіку застосування сучасних освітніх технологій з урахуванням особливостей існуючої ситуації в освіті (дистанційна форма освіти тощо)?

- 15.1. так;
- 15.2. ні.

16. Чи вважаєте Ви, що освітній тренінг особисто для Вас має:

- 16.1. конструктивні наслідки;
- 16.2. деструктивні наслідки.

Дякуємо за участь! Ваша думка і побажання допоможуть оптимізувати процес організації та проведення тренінгу «Сучасні освітні технології у ВШ»!